

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΙΣΤΟΡΙΑ,
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΚΑΙ
ΝΟΤΙΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Οι υδάτινοι πόροι στην αραβοϊσραηλινή διαμάχη

Μια βιβλιογραφική και ανθρωπολογική προσέγγιση

της φοιτήτριας

Ορεϊκάτ Βασιλικής - Σαμίρα

ΑΜ: hac17020

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: Φωτεινή Τσιμπιρίδου, Καθηγήτρια

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: Γιώργος Χρηστίδης, Αν. Καθηγητής

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2019

«I didn't start out this research angry. The attacks of 9/11 left me, I think, and so many other people shaken and appalled, but as I worked home the aftermath of 9/11 I became more and more angry with what I found. More and more angry that the voices of so many millions of people all over the world counted for nothing. But, most of all I think, angry with the lies that so many people lived in Afghanistan, in Palestine and Iraq didn't seem to count for anything.»

Derek Gregory

(UBC Faculty of Arts (12 Ιουλ. 2010). Geography Professor Derek Gregory's research on 9/11 and its aftermath led him to discover the millions of voices and lives that are unrecognized. He was elected Corresponding Fellow of the British Academy in 2007, στο <https://www.youtube.com/watch?v=9b9T267ItoM>, πρόσβαση 12 Ιουνίου 2019).

«Η έγκριση της Μεταπτυχιακής Εργασίας από το Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Μακεδονίας δεν υποδηλώνει αναγκαστικά ότι αποδέχεται το Τμήμα τις γνώμες του συγγραφέα.»

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	3
Πρόλογος - Εισαγωγή	5
Μεθοδολογικά Ζητήματα	10
Κεφάλαιο I: Ισραήλ - Παλαιστίνη: Από την ειρηνική συνύπαρξη στην αιώνια διαμάχη. Μία ιστορική και πολιτική ανασκόπηση	13
1.1. Οι ρίζες της ισραηλο - παλαιστινιακής σύγκρουσης. Μια σύντομη ιστορική ματιά	13
1.1.1. Η Πορεία της Σύγκρουσης Παλαιστινίων - Ισραηλινών από το 1948 έως το 1973	15
1.1.2. Έως και τις Συμφωνίες του Όσλο (1993)	18
1.1.3. Από τις Συμφωνίες του Όσλο έως και τη Δεύτερη Intifada	20
1.2. Η ιστορικότητα των υδάτινων πόρων	22
1.2.1. Το Ιστορικό Πλαίσιο του Διεθνούς Δικαίου για τους Υδάτινους Πόρους	22
1.2.2. Το Ειδικότερο Πλαίσιο των Συμφωνιών του Όσλο για τους Υδάτινους Πόρους (Νερό & Αποχέτευση)	23
1.3. Παλαιστίνη & Ισραήλ: Το Πλαίσιο των Διεκδικήσεων για τους Υδάτινους Πόρους. Πολιτικές από τα πάνω	29
Κεφάλαιο II: Η ψυχογραφία μιας προδιαγεγραμμένης εχθροπραξίας. Βασικές έννοιες	31
2.1. Εισαγωγικά	31
2.2. Οι Υδάτινοι Πόροι ως παράγοντας σύγκρουσης και πολιτικής ισχύος. Από τη σκοπιά των διεθνών σχέσεων	34
2.3. Ζητήματα εθνότητας και πολιτειότητας	36
2.4. Εταιρικές πρακτικές: ένα άλλος τρόπος υπαγωγής στην εξουσία.....	40
2.5. Πολιτισμικο-θρησκευτική εννοιολόγηση.....	44

Κεφάλαιο III: Από τις γεωπολιτικές παρατηρήσεις στις εμπειρίες της καθημερινότητας. Μια εθνογραφική προσέγγιση.....	47
3.1. Εισαγωγικά	47
3.2. Το νερό ως πολιτικό όπλο. Πολιτικές εγκλεισμού και αποκλεισμού	48
3.3. Πρακτικές και πρόσληψη της καθημερινότητας. Εικόνες από το πεδίο με μερικά εθνογραφικά παραδείγματα εγκλεισμού και αποκλεισμού	53
Κεφάλαιο IV: Φωνές από τη διασπορά. Από τη σκοπιά της εθνογραφίας	65
4.1. Εισαγωγικά	65
4.2. Ερευνητικά ζητήματα	66
4.3. Πεδίο και συνομιλητές	66
4.3.1. Το πεδίο	66
4.3.2. Οι συνομιλητές	70
4.4. Εθνογραφικές φωνές οικειότητας.....	72
4.4.1. Πτυχές της ταυτότητας- αυτοπροσδιορισμού. Η ξενιτεμένη Παλαιστίνη	72
4.4.2. Η πρόσληψη των καθημερινών πρακτικών	75
4.4.3. Φόβος και πολιτικές αποκλεισμού	78
4.5. Μια διαφορετική οπτική. Αντιλήψεις και προσλήψεις από την άλλη πλευρά	83
4.5.1. Προσλήψεις, αναπαραστάσεις και εργαλειακή εννοιολόγηση του νερού στην κουλτούρα του ισραηλινού κράτους	85
Συμπεράσματα	90
Summary	94
Παράρτημα: Νομοθετικά κείμενα σχετικά με τη διαχείριση των υδάτινων πόρων.....	95
Βιβλιογραφία	102

Πρόλογος - Εισαγωγή

Ο λόγος που επέλεξα να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα, ήταν η εμπλοκή μου σε διάφορες δραστηριότητες της παλαιστινιακής κοινότητας της Θεσσαλονίκης, λόγω της καταγωγής μου, η οποία με προβλημάτισε ιδιαίτερα για την κατάσταση στην ευρύτερη Μέση Ανατολή, ειδικά όσα συμβαίνουν στην Παλαιστίνη. Για να είμαι ειλικρινής, στην πραγματικότητα είχα ακούσει συζητήσεις και προσεγγίσεις που κατέληγαν μόνο σε μια τυπική και επιδερμική παρουσίαση του προβλήματος, μη μπορώντας στην ουσία να εστιάσουν σε βαθύτερα ζητήματα για τη γενικότερη ψυχο-κοινωνική συνθήκη και τους πολυδιάστατους εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες, που έπαιζαν καίριο ρόλο στη διαμόρφωση του σύγχρονου Παλαιστινίου. Ήταν αυτός ο λόγος που αποφάσισα να αφιερώσω περισσότερο χρόνο και να εμβαθύνω στην διαφώτιση του ζητήματος.

Μένοντας στον ίδιο συλλογισμό, θεώρησα ότι για να κατορθώσω να κατανοήσω το θέμα και από μια καθαρά βιβλιογραφική πλευρά, θα ήταν ιδανικό οι εργασίες που θα αναλάμβανα στο πλαίσιο του ΠΜΣ, και ειδικά στα μαθήματα που αφορούσαν την Ανθρωπολογία και τον Πολιτισμό, να σχετίζονταν με ζητήματα της Μέσης Ανατολής. Στο πλαίσιο αυτών των εργασιών, ενισχύθηκε η θέληση και το πάθος μου για την περαιτέρω κατανόηση της ισραηλο-παλαιστινιακής αντιπαλότητας. Δεν επρόκειτο απλώς για μια εντατικότερη μελέτη, αλλά στην ουσία αποτελούσε κι ένα προσωπικό στοίχημα που αποσκοπούσε στην ανασύσταση ενός κόσμου που είχε εγγραφεί στη ζωή μου μονοδιάστατα, από τους Παλαιστίνιους συγγενείς μου. Ταυτόχρονα, οι δύο επισκέψεις μου στην Ιορδανία το 2011 και το 2014, τόπος διαμονής πια των συγγενών μου, με είχαν φέρει σε μια πρώτη επαφή με τον αραβικό κόσμο δίνοντας μου πλήθος ερεθισμάτων για μια περαιτέρω αναλυτική εμβάθυνση.

Τα κύρια ερωτήματα που με προβλημάτιζαν επικεντρώνονταν σε ζητήματα ατομικής - συλλογικής ταυτότητας, αυτοπροσδιορισμού, αναπαραστάσεις της ετερότητας, σχέσεις εξουσίας - εξάρτησης, κράτους – πολίτη, υπαγωγής, αποκλεισμού κ.ο.κ. Προσπαθούσα, δηλαδή, να καταλάβω τους εσωτερικούς και εξωτερικούς μηχανισμούς που συμβάλλουν στη διαμόρφωση του ψυχισμού και της ιδιοσυγκρασίας του ατόμου που γεννήθηκε και ζει στην Παλαιστίνη καθώς και αυτών που έχουν δημιουργήσει τη ζωή τους στο εξωτερικό, κυρίως στην Ελλάδα. Το ζήτημα του νερού προέκυψε καθαρά από την ευαισθητοποίησή μου για ζητήματα που αποτελούν «αγκάθι» στις ειρηνευτικές διαδικασίες των δύο αντιμαχόμενων πλευρών (Ισραήλ – Παλαιστίνης), καθώς διαπίστωσα ότι πέραν της ζωτικής του σημασίας, αποτελεί εργαλείο εθνικού συμφέροντος. Με άλλα

λόγια, η συλλογική εμπειρία των Παλαιστινίων στον περιορισμό και ενίοτε στον αποκλεισμό τους από τα υδάτινα αποθέματα της περιοχής, θεώρησα ότι αποτελεί κομμάτι που συμπληρώνει το πάζλ της εθνικής τους ταυτότητας και ως εκ τούτου, άξιο μελέτης.

Η πλειοψηφία των ανθρώπων σε παγκόσμιο επίπεδο πιστεύει ότι η ισραηλινό-παλαιστινιακή σύγκρουση είναι ένα θέμα το οποίο αφορά κυρίως εδαφικές διεκδικήσεις και ισχυρισμούς του παλαιστινιακού λαού για αυτοδιάθεση. Ωστόσο, αγνοεί ότι ένας από τους σημαντικότερους λόγους που συντελούν σε αυτή την αέναη σύγκρουση, είναι η πρόσβαση στους υδάτινους πόρους. Σύμφωνα μάλιστα με τους Morje & Guy (2012) η σύγκρουση για τα ύδατα μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων, είναι ενσωματωμένη και στενά συνδεδεμένη με την ευρύτερη ισραηλινο-παλαιστινιακή σύγκρουση, η οποία διαρκεί εδώ και σχεδόν έναν αιώνα. Αφενός για το Ισραήλ ο έλεγχος του δικτύου ύδρευσης αντιπροσωπεύει εξ' αρχής ένα ζήτημα επιβίωσης και εθνικής ασφάλειας και αφετέρου για τους Παλαιστίνιους, η πρόσβαση σε υδάτινες πηγές εξασφαλίζει την παραμονή και επιβίωσή τους, κυρίως λόγω της δημογραφικής¹ έκρηξης του πληθυσμού στην περιοχή της Γάζας και της Δυτικής Όχθης.

Κατευθυντήρια γραμμή-πυξίδα στην προσπάθεια χαρτογράφησης του θέματος και στη συνέχεια την βιβλιογραφική-ανθρωπολογική πλαισίωσή της, αποτέλεσαν οι σταθμοί που περιγράφονται παρακάτω από τον S. Joseph. Συγκεκριμένα:

«Τα βασικά σημεία στα οποία ο κάθε ερευνητής πεδίου και μελετητής της βιβλιογραφίας με θέμα την Μέση Ανατολή και τον αραβικό κόσμο κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα - ειδικά από το Β' ΠΠ και εξής - που αναγκαστικά θα πρέπει να αναφερθεί, είναι: α) οι τρεις Αραβο-Ισραηλινοί πόλεμοι (1967, 1973 και 1982,) β) η αποτυχία του παναραβικού εθνικισμού, γ) ο Ψυχρός Πόλεμος, δ) η διεθνής πετρελαϊκή κρίση, ε) τα φοιτητικά κινήματα του 1960 και 1970 στ) το δεύτερο ρεύμα του φεμινισμού, ζ) η επ-αναθεώρηση της αποικιοκρατίας και της μετα-αποικιοκρατίας, η έννοια της φυλής, φύλου, κάστας, εθνικότητας, σεξουαλικότητας, ταυτότητας και του αισθήματος του ανήκειν καθώς και η) και οι νέες μεθοδολογίες και θεωρίες στην ανθρωπολογία» (Joseph 2015: 15-16).

Μιλώντας πιο συγκεκριμένα, το θέμα της παρούσας εργασίας αφορά τη σύνδεση του ζητήματος των υδάτινων πόρων με την αραβοϊσραηλινή διαμάχη. Ερωτήματα που τέθηκαν προς διερεύνηση είναι, εάν η σχέση αυτή καθορίζεται με όρους πολιτικού ρεαλισμού ή επιδρούν και άλλοι παράγοντες. Επιπλέον, κατά πόσο οι υδάτινοι φυσικοί πόροι αποτελούν ή όχι εμπόδιο στις

1 Ο αριθμός των Παλαιστινίων στην Παλαιστίνη υπολογίστηκε σε 4,8 εκατομμύρια στο τέλος του 2015, 2,9 εκατομμύρια στη Δυτική Όχθη και 1,9 εκατομμύρια στη Λωρίδα της Γάζας (Bannura, 2016).

ειρηνευτικές διαδικασίες ή σε ενδεχόμενες εδαφικές παραχωρήσεις εκ μέρους του Ισραήλ προς την Παλαιστίνη, τη Συρία, το Λίβανο. Για τον λόγο αυτό, κρίθηκε απαραίτητο να μελετηθούν ημερομηνίες ορόσημα στη διαμόρφωση των συνθηκών του υδροπολιτικού «παιγνίου», σχέσεις εξουσίας και ανταλλάγματος, η καθημερινότητα και συγκεκριμένα οι πρακτικές όπως τρόποι νοσηματοδοτήσεων, παραγωγικές δραστηριότητες, πολιτικές αποκλεισμού και πρόσβασης, η επιρροή των πολιτισμικών ομοιοτήτων ή διαφορών και η σχέση τους με το υδάτινο στοιχείο (αλιεία, κατάρριψη του αποκλεισμού της Λωρίδας της Γάζας, εμπορία νερού).

Σκοπός είναι να εξεταστεί η ειδικότερη συγκρουσιακή πτυχή μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστίνης αναφορικά με τους υδάτινους πόρους προσεγγίζοντάς την πολυ-επίπεδα τόσο σε πολιτικό, οικονομικό και φυσικά κοινωνικό επίπεδο, εστιάζοντας στον βιωματικό χαρακτήρα του φαινομένου, όπως μπορεί να καταγράψει η ανθρωπολογική οπτική και παρουσία. Μέσα από την προαναφερόμενη προσπάθεια επιδιώκεται να γίνει μία ολιστική προσέγγιση του ζητήματος των υδάτινων πόρων, το οποίο αποτελεί τροχοπέδη στις σχέσεις των δύο πλευρών, ενώ παράλληλα στόχος είναι να δοθεί στον επίδοξο αναγνώστη εκείνο το πλαίσιο πληροφοριών που θα του επιτρέψει να σχηματίσει μία συνολική και ολοκληρωμένη εικόνα όσον αφορά στο «άγνωστο» σε πολλούς ζήτημα, των υδάτινων πόρων.

Αναλυτικότερα, η παρούσα εργασία χωρίζεται σε 4 κεφάλαια. Στο πρώτο, που φέρει τον τίτλο *«Ισραήλ-Παλαιστίνη: Από την ειρηνική συνύπαρξη στην αιώνια διαμάχη. Μία ιστορική και πολιτική ανασκόπηση»*, γίνεται προσπάθεια να δομηθεί το ιστορικό και γεωπολιτικό πλέγμα γεγονότων που σημειώνονται στην περιοχή. Έτσι, ο μίτος της εργασίας ξετυλίγεται από το έτος 1948 που ενώ για τους Ισραηλινούς αποτελεί το έτος ίδρυσης του Ισραήλ, για τους Παλαιστίνιους σηματοδοτεί το έτος «καταστροφής» τους, τη λεγόμενη «Νάκμπα». Επόμενοι σταθμοί είναι ο Πόλεμος των Έξι Ημερών το 1967, ο Πόλεμος Γιομ Κιπούρ το 1973, οι εξεγέρσεις που σημειώνονται το 1987-1993 εναντίον της ισραηλινής κατοχής, γνωστές ως *Πρώτη Ιντιφάντα*, η επακόλουθη Συμφωνία Ειρήνης του Όσλο το 1993 (έτος όπου δημιουργείται και η Παλαιστινιακή Αρχή), το δεύτερο κύμα εξεγέρσεων εναντίον της ισραηλινής κατοχής - *Δεύτερη Ιντιφάντα* 2000-2005. Επιπλέον, στο ίδιο κεφάλαιο πραγματοποιείται μια βαθύτερη μελέτη των σημείων εκείνων της συμφωνίας του Όσλο που ρυθμίζουν τη συνεργασία ανάμεσα στο Ισραήλ και τη Παλαιστίνη για τη διαχείριση, κατανομή και προστασία των υδάτινων πόρων. Τέλος, επιχειρείται κριτική ανασκόπηση του ρόλου της συμφωνίας του Όσλο, εστιάζοντας στην σημερινή πραγματικότητα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, που έχει τίτλο *«Η ψυχογραφία μιας προδιαγεγραμμένης εχθροπραξίας. Βασικές έννοιες»* αποτολμάται η συγχρονική εξέταση της αραβο-ισραηλινής

διαμάχης, ερμηνεύοντας τον ρόλο των ΜΚΟ καθώς και της Διεθνούς Κοινότητας, που με τη σειρά τους εγκαθιδρύουν την μετα-αποικιοκρατική συνθήκη. Επίσης, διερευνάται πώς η «κατακερματισμένη» ταυτότητα των Παλαιστίνιων και η έλλειψη ενός κοινού αφηγήματος εδραιώνει το status quo του Ισραήλ στην περιοχή και λειτουργεί ανασταλτικά στην διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους. Εν συνεχεία, εξετάζεται η ισραηλινή εταιρεία διαχείρισης νερού, Mekorot, ως μια εταιρική πρακτική υπαγωγής στην κυρίαρχη κρατική εξουσία του Ισραήλ και επιχειρείται παραλληλισμός με την έννοια του «Panopticon», όπως την αντιλαμβάνεται ο Φουκώ. Τέλος, γίνεται αναφορά στη σημασία που καταλαμβάνει το νερό στην ιουδαϊκή και ισλαμική παράδοση καθώς και στην εμπρόθετη δράση των υποκειμένων, που αποδίδουν στο νερό πολυεπίπεδα νοήματα.

Στο τρίτο κεφάλαιο «*Από τις γεωπολιτικές παρατηρήσεις στις εμπειρίες της καθημερινότητας. Μια εθνογραφική Προσέγγιση*» καταδεικνύεται πώς το νερό χρησιμοποιείται από το κράτος ως πολιτικό «όπλο», εφαρμόζοντας πολιτικές εγκλεισμού και αποκλεισμού. Στο σημείο αυτό, χρήσιμο ερμηνευτικό εργαλείο στάθηκε ο όρος της «εγκύστωσης» (encystation) του Bowman (2004)² για την περιγραφή των δυσμενών συνθηκών στα κατεχόμενα εδάφη και της ανάλυσης των παραδειγμάτων αποκλεισμού που περιγράφονται στο συγκεκριμένο κεφάλαιο. Επιπλέον, υιοθετήθηκε ο όρος του Νίτσε «active forgetting»³ για την ερμηνεία της επιλεκτικής ανάκλησης δυσάρεστων βιωμάτων που παρατηρείται και στις δύο πλευρές, που λειτουργεί ως ένας τρόπος νοηματοδότησης του παρόντος και ως ενός μηχανισμός αυτοπροσδιορισμού και ετεροπροσδιορισμού.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο «*Φωνές από τη διασπορά. Από τη σκοπιά της εθνογραφίας*» περιγράφονται αναλυτικά το πεδίο της έρευνάς μου, καθώς και τα υποκείμενα με τα οποία συνομίλησα. Στο εν λόγω κεφάλαιο, παρατίθενται «φωνές» Παλαιστίνιων από τη διασπορά στην Ευρώπη που μαρτυρούν την ανασηματοδότηση της ταυτότητας τους Παλαιστίνιου και την εργαλιοποίηση της μνήμης για τη δόμηση ενός κοινού αφηγήματος. Παράλληλα, δίνονται «φωνές» Παλαιστίνιων και Ισραηλινών που παρουσιάζουν την αξία του νερού στις καθημερινές πρακτικές τους και την συνακόλουθη «δαιμονοποίηση» όποιου την απειλεί. Έτσι, επιχειρείται μια εθνογραφική καταγραφή προκειμένου να διαφωτιστούν εμπειρίες και μνήμες των υποκειμένων – όσο αυτό καθίσταται δυνατό. Η ανάδειξη των αφηγημάτων που ερμηνεύουν τις στάσεις των δύο εμπλεκόμενων πλευρών στην εν λόγω διαμάχη δυστυχώς δεν μπορεί να περιλάβει όλες τις

2 Βλ. επίσης Glenn Bowman (2007). Israel's wall and the logic of Encystation: Sovereign Exception or Wild Sovereignty? *Focaal*, 50: 127–139.

3 Για περισσότερα για τον όρο «active forgetting» βλ. Christa Davis Acampora (επιμ.), “In Nietzsche's 'On the Genealogy of Morals': Critical Essays, 147-161. Oxford: Rowman & Littlefield, 2006.

αντιμαχόμενες πλευρές. Προσβλέπει, ωστόσο, στην διάνοιξη οπτικών που πρόκειται να φωτίσουν τις πιο αποστασιοποιημένες γεωπολιτικές ή ιστορικές αναλύσεις.

Τέλος, στα συμπεράσματα επιχειρείται μια συνολική εκτίμηση των ευρημάτων της παρούσας εργασίας.

Μεθοδολογικά Ζητήματα

Η διεπιστημονική προσέγγιση του θέματος της παρούσας εργασίας αποτελεί βασική προϋπόθεση για την καλύτερη δυνατή σκιαγράφηση του πλαισίου διερεύνησης, καθόσον το απαιτεί η πολυεπίπεδη φύση του ζητήματος και το εύρος χρόνου στο οποίο εκτείνονται τα γεγονότα, ξεκινώντας από τις παρυφές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και φτάνοντας μέχρι και σήμερα, το 2019. Υπό αυτή τη σκοπιά, η μεθοδολογική πειθαρχία που ακολουθήθηκε στράφηκε αρχικά, στην ιστορική μελέτη του θέματος χρησιμοποιώντας ως βασικές βιβλιογραφικές πηγές έργα όπως του Arthur Goldschmidt (2016),⁴ την *Σύγχρονη Μέση Ανατολή* του James Gelvin (2011)⁵ κ.α. Συνεπώς, στόχος αυτής της ιστορικής πλαισίωσης ήταν να αναδειχθούν τα κύρια γεγονότα – σταθμοί που πυροδοτούν τη διαμάχη και θεμελιώνουν στο χρόνο ένα αφήγημα ουσιαστικής διαφοροποίησης μεταξύ των άλλοτε φιλικά διακείμενων λαών/πληθυσμών.

Όσον αφορά την γεωπολιτική διασαφήνιση, έγινε προσπάθεια να αναδειχθούν εκείνες οι πολιτικές πρωτοβουλίες και συμφωνίες που επεδίωξαν αφενός την εξεύρεση μιας βιώσιμης λύσης, αφετέρου όμως, συνέβαλαν στην παγίωση της νέο-αποικιακής συνθήκης, όπως μαρτυρεί η ισχύουσα κατάσταση. Με άλλα λόγια, οι βιβλιογραφικές πηγές που χρησιμοποιήθηκαν αφορούσαν στην όσο το δυνατόν καλύτερη και ολοκληρωμένη κάλυψη του θέματος από την σκοπιά της διεθνούς πολιτικής αρένας. Ως χρήσιμα εργαλεία για την κριτική αποδόμηση αυτών των πολιτικών πράξεων, συμφωνιών και πρωτοβουλιών, χρησιμοποιήθηκαν οι ιστότοποι των επίσημων οργανισμών που εκπροσωπούν αυτοί οι φορείς (Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Ηνωμένα Έθνη) καθώς και η σχετική βιβλιογραφία που συλλέχτηκε. Στο πλαίσιο αυτό ειδώθηκε κριτικά ο πολιτικός ρόλος των Μεγάλων Δυνάμεων, των ΜΚΟ, των συμφωνιών του Όσλο κ.α.

Εν συνεχεία, εξετάζοντας θέματα θρησκείας και πολιτισμού, δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στο ζήτημα της θρησκευτικής διάστασης του νερού στο Ισλάμ. Βιβλιογραφικό εργαλείο προς αυτή την κατεύθυνση αποτέλεσε κυρίως η σημαντική δουλειά της Francesca De Chatel, *Drops of Faith: Water in Islam*⁶. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε σε ακαδημαϊκές εργασίες που τολμούν μια συγκριτική προσέγγιση του νερού μεταξύ των τριών μονοθεϊστικών θρησκειών, όπως αυτή του Christopher Lockwood (2015)⁷ με κάποιες βοηθητικές αναφορές στο έργο του μεγάλου Ρουμάνου

4 Arthur Goldschmidt (2016). *Η Ιστορία της Μέσης Ανατολής*, Αθήνα: Επίκεντρο.

5 James Gelvin (2011). *The Modern Middle East. A History*, New York: Oxford University Press.

6 Francesca De Chatel, *Drops of Faith: Water in Islam* (IslamOnline, 2002), στο <https://archive.islamonline.net/?p=17504>, πρόσβαση 16 Μαΐου 2018.

7 Lockwood, Christopher (2015). “Water in Judeo-Christian and Islam traditions” στο Giakoumis K., *Water in Arts*

θρησκευολόγου, Mircea Eliade. Η προσπάθεια ανάδειξης ουσιαστικών χρήσεων του νερού, των βαθύτερων νοηματικών συνειρμών και της αξίας που ενέχει στην ισλαμική θρησκευτική παράδοση και από την άλλη στην ιουδαϊκή, θεωρήθηκε αναγκαία διότι πέρα από τις καθημερινές πρακτικές, η χρήση του νερού υποδηλώνει μια άλλη εν γένει ενσωματωμένη παράδοση που ξεπερνά τους εγγεγραμμένους θεσμικούς κώδικες κράτους και πολιτειότητας. Φυσικά, σε αυτή την κατεύθυνση συνέβαλε ουσιαστικά η προβληματική και το έργο του Talal Asad (1993) και της θέσης του πάνω στη θρησκεία και τις θρησκευτικές πρακτικές⁸.

Επιπλέον, ως προς την πολιτισμική διάσταση του θέματος, βιβλιογραφικά αναζητήθηκαν τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της περιοχής, και δη των Παλαιστίνιων. Έτσι, εξετάστηκαν θέματα που αναφέρονται στην καθημερινή χρήση και την ιδιαίτερη σχέση -ίσως εντονότερη στο παρελθόν- που είχαν οι κάτοικοι των περιοχών, όπως η Γάζα με την αλιεία και τη θάλασσα, η Τζάφα/Γιάφα με την καλλιέργεια πορτοκαλιών όπως μαρτυρεί το ντοκιμαντέρ *Jaffa, The Orange's Clockwork* (2010)⁹ κ.α. Επιπλέον, το ενδιαφέρον στράφηκε όχι μόνο στους περιορισμούς που σχετίζονται με το νερό αλλά και με την ανοικοδόμηση, τη μετακίνηση (βλ. Τείχος, check points), τους επικοισμούς κ.α.

Δυστυχώς, η επίσκεψη του τόπου έρευνας, που θα έφερνε σε άμεση επαφή την γενικότερη ιστοριογραφική γνώση που κατέχω με τις ανθρωπολογικές θεωρίες που σπουδάζω, ήταν ανέφικτη. Για τον λόγο αυτό, η μελέτη των ανθρωπολογικών θεωριών και η προσεκτική σπουδή ορολογίας του κλάδου καταλαμβάνει ένα σημαντικό κεφάλαιο στο παρόν εγχείρημα. Συνεπώς, έργα όπως του μεγάλου στοχαστή του 20ου αιώνα και κατά πολλούς «πατριάρχη» των μετα-αποικιοκρατικών σπουδών, Edward Said (1987), του Homi Bhabha (1994), και πιο πρόσφατα του Derek Gregory (1985, 2004, 2007) θα αποτελέσουν εργαλεία με τα οποία θα διαλέγομαι καθ' όλη τη διάρκεια της ανθρωπολογικής προσέγγισης. Οι εθνογραφίες που επιλέχθηκαν να αναφερθούν, όπως της Maura Finkelstein (2019), και της Emily McKee (2019) στόχο έχουν να δώσουν το πολυδιάστατο πλέγμα της καθημερινής συνθήκης της υπαγωγής στην εξουσία και τον λόγο κυριαρχίας.

Στο δεύτερο σκέλος της εθνογραφικής μου εμπλοκής, εφαρμόστηκε ο νόμος «της υπαρκτής ανυπαρξίας» του μελετητή στο πεδίο (Eriksen 2007, Robson 2010), που δεν ήταν άλλο από την Παλαιστινιακή Παροικία, τον Παλαιστινιακό Σύνδεσμο Βορείου Ελλάδος, την Ένωση Φύλων

and Crafts in Berat Region 4th Century B.C. to 19th Century A.D., Tirana: Gentgrafik.

⁸ Αναφέρομαι στο εισαγωγικό κεφάλαιο με τίτλο “The Construction of Religion as an Anthropological Category” στο Asad, T. (ed.) (1993 [1982]), *Genealogies of Religion; Discipline and Reasons of Power in Christianity and Islam*, Baltimore: The John Hopkins University Press, σσ. 27-54.

⁹ Eyal Sivan (2010) *Jaffa, The Orange's Clockwork*. Israel, France: Osnat Trabelsi for Trabelsi Productions, Arik Bernstein for Alma Films. Ντοκιμαντέρ που προβλήθηκε στο 13ο Φεστιβάλ Ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης – Εικόνες του 21ου αιώνα.

Παλαιστίνης, σπίτια και χώροι εργασίας Παλαιστινίων. Φυσικά για να καταστεί εφικτή η ανάγνωση των αφηγημάτων στο ευρύτερο πλαίσιο αναφοράς τους (τόπος και περιβάλλον) έγινε προσπάθεια για έναν ικανοποιητικό βαθμό «κοινωνικοποίησης» (Γκέφου-Μαδιανού 2003: 392-395), ώστε κατ' αυτό τον τρόπο να αποφευχθούν αποκλίσεις και λάθος αναγνώσεις/ερμηνείες. Έτσι, τα δεδομένα προέκυψαν από το πεδίο με ημι-δομημένες συνεντεύξεις, χωρίς χρήση ερωτηματολογίου, έχοντας τη μορφή ανοιχτών ερωτήσεων, σημειώσεις πεδίου κατά τη συστηματική συμμετοχική ή μη παρατήρηση και τον αναστοχασμό.

Οι περισσότεροι Παλαιστίνιοι της έρευνάς μου στη Θεσσαλονίκη ανήκουν στην κατηγορία των εργαζομένων, που ξεκίνησαν όμως από την κατηγορία των φοιτητών (κατά τη δεκαετία 1970 – 80) και μάλιστα με υψηλά επίπεδα εγγραμμοσύνης και στην Αθήνα οι φοιτητές που συνομίλησα ήταν υπότροφοι του Υπουργείου Εξωτερικών Ελλάδος από τη Συρία, την Ιορδανία, και τον Λίβανο, νεαρής ηλικίας. Όπως είναι λογικό, οι προϋπάρχουσες γνωριμίες με Παλαιστίνιους στη Θεσσαλονίκη και η σύντομη προσωπική εμπλοκή μου σε θέματα πολιτισμού της Παλαιστίνης, αποτέλεσαν ανεκτίμητους θησαυρούς και αστείρευτες πηγές για τη διεύρυνση του κύκλου και για την καλύτερη πρόσληψη των ευρημάτων της έρευνας. Ωστόσο, το γεγονός ότι τα υποκείμενα του πεδίου ήταν ως επί το πλείστον άντρες, καθιστούσε δύσκολη την περαιτέρω ενσωμάτωσή μου με το πεδίο.

Κεφάλαιο I

Ισραήλ-Παλαιστίνη:

Από την ειρηνική συνύπαρξη στην αιώνια διαμάχη Μία ιστορική και πολιτική ανασκόπηση

1.1. Οι ρίζες της Ισραηλο - Παλαιστινιακής Σύγκρουσης. Μια σύντομη ιστορική ματιά.

Η σύγκρουση μεταξύ Παλαιστινίων και Ισραηλινών θεωρείται η πιο οξεία και μακροχρόνια περιφερειακή σύγκρουση, χαρακτηριστικό γνώρισμα της οποίας δεν είναι μόνο οι εδαφικές¹⁰ διεκδικήσεις, αλλά ένα σύνολο διεκδικήσεων οι οποίες επεκτείνονται και σε ζητήματα τόσο εθνικής, όσο και θρησκευτικής φύσεως συνδέοντάς τα με τον ιστορικό χρόνο, τον χώρο και τη θρησκεία (Reiter, 2010).

Ως αφετηρία της σύγκρουσης μεταξύ των δύο πλευρών αποτέλεσε το εθνικό κίνημα των Εβραίων το οποίο εμφανίστηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα κάνοντας εμφανή την παρουσία του από το 1917 και ιδίως από το 1948, όπου και ιδρύθηκε το κράτος του Ισραήλ. Αναλυτικότερα, το 1917 η Βρετανία¹¹ εξέφρασε την πρόθεση της να βρεθεί κάποια λύση όσον αφορά την δημιουργία ενός εθνικού κράτους για το διάσπαρτο εβραϊκό στοιχείο¹². Στην Παλαιστίνη ωστόσο, η παραπάνω πρόθεση είχε ως αποτέλεσμα την αντίδραση των Αράβων. Οι τελευταίοι καταδικάζοντας την βρετανική επιδίωξη υποστήριζαν ότι τα εδάφη στα οποία επρόκειτο να δημιουργηθεί το Ισραηλινό κράτος τους ανήκαν, ότι ο πληθυσμός των Ισραηλινών δεν ξεπερνούσε το 8% και ότι η Βρετανία είχε υποσχεθεί τα εδάφη αυτά στους Άραβες, λόγω της συμβολής τους στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (Cattan, 1988; Gelvin, 2011).

Παρά τις δηλώσεις της Βρετανίας ότι οι Παλαιστίνιοι είχαν παρανοήσει τις προθέσεις της, δεν κατάφερε να κατευνάσει τις αντιδράσεις. Παράλληλα, η κατάσταση χειροτέρευσε όταν εξαιτίας

10 Για τους μεν Παλαιστίνιους τα εδάφη που διεκδικούν, αντιπροσωπεύουν την πατρογονική εστία, μιας και θεωρούν ότι έλκουν την καταγωγή τους από τους Χανααναίους και τους Φιλισταίους, οι δε Εβραίοι θεωρούν ότι τα εδάφη τα οποία διεκδικούν είναι τα βιβλικά εδάφη, η γη της Επαγγελίας. (United Nations, 2008).

11 Η Βρετανία επεδίωκε με κάθε τρόπο να προστατεύσει τα συμφέροντα της στη Μέση Ανατολή και να υποστηρίξει πολιτικά και οικονομικά τον παγκόσμιο Ιουδαϊσμό (United Nations, 2008).

12 Η Βρετανία είχε υποσχεθεί στους Άραβες ότι θα τους βοηθούσαν να ανεξαρτητοποιηθούν, όπως και στους σιωνιστές ότι θα υποστήριζαν τη δημιουργία εβραϊκού κράτους (United Nations, 2008).

του Χίτλερ, χιλιάδες Εβραίοι αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν από την κεντρική Ευρώπη στα Παλαιστινιακά εδάφη, αναζητώντας καταφύγιο, με συνέπεια να διαταραχθεί η πληθυσμιακή ισορροπία στην περιοχή και οι Εβραίοι κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1930 να αποτελούν το 1/3 του πληθυσμού της Παλαιστίνης. Ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα της αύξησης του πληθυσμού στην περιοχή, ήταν η υπεράντληση των διαθέσιμων υδάτινων πόρων και η αυξανόμενη ανάγκη εξεύρεσης επαρκών πηγών, καθώς η φυσική προσφορά δεν αντιστοιχούσε στη ζήτηση. Για το λόγο αυτό, η ισραηλινή εταιρεία Mekorot (Κρατική Εταιρεία Ύδρευσης του Ισραήλ, ιδρύθηκε το 1937) προχώρησε από το 1950 σε ένα τεράστιο και πολυέξοδο έργο για την εκτροπή των νερών του ποταμού Ιορδάνη σε βάρος των εδαφών του λαού της Παλαιστίνης, προς όφελος του Ισραήλ (Αλάτρας, 2009).

Παράλληλα, οι Άραβες εξτρεμιστές μέσω των ένοπλων εξεγέρσεων επεδίωξαν να αναχαιτίσουν το εποικιστικό εβραϊκό ρεύμα, με συνέπεια οι Βρετανοί να επέμβουν ώστε να αποκλιμακωθεί η ένταση. Η επέμβαση περιλάμβανε την διενέργεια δύο προσπαθειών με την πρώτη να λαμβάνει χώρα το 1937 μέσω της υποβολής ενός σχεδίου διαμελισμού της παλαιστινιακής περιοχής σε δύο επιμέρους κρατικές οντότητες, μία αραβική και μία εβραϊκή, ενώ η Ιερουσαλήμ θα παρέμενε κάτω από την εποπτεία των Βρετανών. Το παραπάνω σχέδιο αν και οι Εβραίοι το δέχθηκαν, οι Άραβες το απέρριψαν. Δύο χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα το 1939 σε μία προσπάθεια της, η Βρετανία να αποκαταστήσει τις σχέσεις της με τους Άραβες, πρότεινε μία νέα λύση η οποία αναφερόταν στην ίδρυση ενός κοινού κράτους στο οποίο οι Εβραίοι δεν θα υπερέβαιναν το 1/3 του συνολικού πληθυσμού. Την παραπάνω πρόθεση αν και οι Άραβες τη δέχθηκαν, οι Εβραίοι την απέρριψαν υποστηρίζοντας ότι θα αποκλειόταν η δημιουργία ενός ιουδαϊκού κράτους και θα απαγορευόταν η είσοδος πολλών Εβραίων μεταναστών στα εδάφη της Παλαιστίνης (Cattan, 1988).

Η Βρετανία ωστόσο μετά τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου κυρίως λόγω των οικονομικών προβλημάτων που την ταλάνιζαν, αναγκάστηκε να αποσυρθεί από την Παλαιστίνη παραπέμποντας το θέμα στο ΟΗΕ (Beini & Hajjar, 2014), ο οποίος μέσω ειδικής επιτροπής που ίδρυσε πρότεινε την διχοτόμηση του ανατολικού τμήματος της Παλαιστίνης (United Nations, 2008 & Σακκάς, 2005). Από αυτό το σχέδιο οι ωφελημένοι ήταν οι Εβραίοι, οι οποίοι αποκτούσαν το 56% των παλαιστινιακών περιοχών. Το προαναφερθέν σχέδιο έγινε αποδεκτό από την Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1947, ενώ στις 14 Μαΐου 1948 οι Εβραίοι ανακήρυξαν την ίδρυση Κράτους του Ισραήλ.

Την αμέσως επόμενη μέρα, αραβικά στρατεύματα εισέβαλαν στο νεοσύστατο κράτος με

σκοπό να ανατρέψουν τους σιωνιστές¹³, ωστόσο αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν το 1949 λόγω της μεγάλης αντίστασης που συνάντησαν από τους Ισραηλινούς. Στην ουσία αυτή η περίοδος αποτελεί και το χρονικό διάστημα όπου λαμβάνει χώρα ο Α΄ Αραβοϊσραηλινός Πόλεμος, με τη λήξη του οποίου τα ¾ των παλαιστινιακών εδαφών εντάχθηκαν κάτω από την κυριαρχία του Ισραήλ, ενώ πάνω από 750.000 Παλαιστίνιοι εγκατέλειψαν τα εδάφη τους. Η περιοχή της Ιερουσαλήμ διαμοιράστηκε ανάμεσα στο Ισραήλ και την Ιορδανία, ενώ η λωρίδα της Γάζας βρέθηκε κάτω από τη διοίκηση των Αιγυπτίων. Αντίστοιχα, οι υπόλοιπες περιοχές της Παλαιστίνης και συγκεκριμένα η Σαμάρεια και η Ιουδαία εντάχθηκαν στην Ιορδανία (Cattan, 1988). Τα αιτήματα των Παλαιστινίων αγνοήθηκαν παντελώς, ενώ δεν ιδρύθηκε κράτος της Παλαιστίνης.

1.1.1. Η Πορεία της Σύγκρουσης Παλαιστινίων - Ισραηλινών από το 1948 έως το 1973

Το Ισραήλ έχοντας βγει νικητής απέναντι όχι μόνο στους Παλαιστίνιους αλλά και στο σύνολο του αραβικού κόσμου, υιοθέτησε μία στάση αδιάλλακτη επιδιώκοντας να κυριαρχήσει στρατιωτικά στην περιοχή, αλλά και να διαφυλάξει την ασφάλεια του. Απώτερος στόχος του ήταν να μετατραπεί σε μία μεταπολεμική υπερδύναμη ικανή να αντιμετωπίσει οποιαδήποτε αραβική απειλή, διατηρώντας θέση ισχύος στην Μέση Ανατολή στο πλευρό των Αμερικανών.

Το επόμενο γεγονός το οποίο στιγματίσει την συγκρουσιακή σχέση μεταξύ των δύο πλευρών ήταν ο πόλεμος των Έξι Ημερών ο οποίος διενεργήθηκε το 1967. Πιο συγκεκριμένα, ο πόλεμος αυτός έλαβε χώρα από τις 5 έως τις 10 Ιουνίου το 1967 και βασική του αιτία αποτέλεσε ο κλιμακούμενος ανταγωνισμός μεταξύ του Ισραήλ, της Συρίας και της Αίγυπτου. Ειδικότερα, η Συρία επιθυμούσε να διαδραματίσει δυναμικό ρόλο στην επίλυση του παλαιστινιακού ζητήματος. Κατά την πολεμική αναμέτρηση που ακολούθησε από την πρώτη κιόλας μέρα, το Ισραήλ κατάφερε να καταστρέψει όλη την αιγυπτιακή αεροπορία, ενώ κατέλαβε και τη λωρίδα της Γάζας.

Στη συνέχεια, τη σκυτάλη πήρε ο ΟΗΕ ο οποίος με την Υπ' Αριθμ. 242 Απόφαση ζήτησε από τους μεν Ισραηλινούς να γυρίσουν στα εδάφη τους κάτι που δεν το έπραξαν¹⁴ κι από τους δε Άραβες να προβούν σε εγγύηση της ασφάλειας και της ειρήνης στην περιοχή. Ωστόσο, ο Αραβικός Σύνδεσμος δεν αναγνώρισε το Ισραήλ, δεν δέχθηκε τις διαπραγματεύσεις και δεν επεδίωξε την ειρηνική οδό, υποστηρίζοντας ότι οι ΗΠΑ παρείχαν οικονομική και στρατιωτική βοήθεια στο Ισραήλ την οποία αρνούνταν να σταματήσουν (Green, 1984).

13 Οι σιωνιστές ήταν οι Εβραίοι εθνικιστές, το κίνημα των οποίων χρονολογείται από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Ο σιωνισμός γεννήθηκε στο πλαίσιο του φιλελευθέρου αστικού ευρωπαϊκού ιουδαϊσμού (Ajchenbaum, 2002)

14 UN Security Council Resolution 242, 1967, <https://www.un.org/Depts/dpi/palestine/ch3.pdf>.

Ο συγκεκριμένος πόλεμος άλλαξε την έως τότε ισορροπία δυνάμεων που επικρατούσε στη Μέση Ανατολή, μετατρέποντας το Ισραήλ, τόσο από στρατιωτικής όσο και από εδαφικής άποψης, σε κυρίαρχο δρώντα στην περιοχή (Hajjar, 2014). Ο πόλεμος του Ιουνίου του 1967 όχι μόνο επιδείνωσε τη θέση των Παλαιστινίων, αλλά επιπλέον κατάφερε ένα ισχυρότατο πλήγμα στην ιδεολογία του αραβικού εθνικισμού. Το τέλος του πολέμου βρήκε όλη την ιστορική Παλαιστίνη και τη χερσόνησο του Σινά υπό ισραηλινό έλεγχο, δικαιώνοντας φαινομενικά όσους έλεγαν πως το Ισραήλ θα εξελισσόταν σε έναν σταυροφορικό προμαχώνα που θα καταπίεζε τον γηγενή πληθυσμό. Πήρε υπό την κατοχή του τη Δυτική Όχθη, την Ανατολική Ιερουσαλήμ, τη Λωρίδα της Γάζας, τα υψίπεδα του Γκολάν και απέκτησε τον πλήρη έλεγχο του Άνω Ιορδάνη. Προέβη σε καταστροφή παλαιστινιακών πηγαδιών και του ιορδανικού φράγματος στον ποταμό Γιαρμούκ. Κατ' αυτό τον τρόπο, όλες οι υδάτινες πηγές της Παλαιστίνης πέρασαν στη ιδιοκτησία του κράτους του Ισραήλ.

Οι Ισραηλινοί δημιούργησαν σύντομα εποικισμούς στα εδάφη που απέκτησαν, επιβάλλοντας ταυτόχρονα απαγορεύσεις και περιορισμούς ακόμα και στην πρόσβαση στα υδάτινα αποθέματα. Στην εταιρεία Mekorot δόθηκε το μονοπώλιο όλων των πηγών νερού στα κατεχόμενα εδάφη, εφαρμόζοντας πολιτικές που ενίσχυαν τον ισραηλινό εποικισμό εις βάρος των παλαιστινιακών κοινοτήτων.

Εκτός όμως, από τις εδαφικές κατακτήσεις του Ισραήλ, το νερό αποτέλεσε ένα από τα έπαθλα της νίκης στις στρατιωτικές συγκρούσεις του με τα γειτονικά αραβικά κράτη. Οι επιτυχίες στο πεδίο της μάχης του επέτρεψαν τη διεύρυνση της πρόσβασής του σε πηγές νερού, επεκτείνοντας τους διαθέσιμους υδάτινους πόρους του. Παράλληλα όμως, το Ισραήλ εν μέρει ήταν και το ίδιο θύμα της στρατιωτικής του επιτυχίας (Mearsheimer, 2009). Η κατάκτηση περιοχών που είχαν συγκριτικά περισσότερους υδάτινους πόρους, αποστερώντας τους από τα αραβικά κράτη, είχαν σαν αποτέλεσμα οι Ισραηλινοί να γίνουν αντιληπτοί ως οι «κλέφτες των αραβικών υδάτων».

Παράλληλα, η σαρωτική νίκη του Ισραήλ λειτούργησε καθοριστικά και για τον επαναπροσδιορισμό της συσχέτισης των δυνάμεων μεταξύ των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ. Από το σημείο αυτό και ύστερα, ήταν ξεκάθαρο ότι οι ΗΠΑ θα ήταν ο κυρίαρχος του παιχνιδιού στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, έχοντας ως βασικό μεσάζοντα το σιωνιστικό ισραηλινό κράτος. Επιπλέον, έκανε τους Παλαιστινίους να συνειδητοποιήσουν ότι πλέον έπρεπε να στηριχθούν στις δικές τους δυνάμεις, ώστε να αντιμετωπίσουν πέρα από το Ισραήλ και όσα άλλα αραβικά καθεστάτα θα επιδίωκαν να τους θέσουν κάτω από την εποπτεία τους σε μία προσπάθεια να ικανοποιήσουν τις δικές τους φιλοδοξίες (Αλάτρας, 2009).

Το επόμενο πολεμικό γεγονός το οποίο θα στιγματίσει την αραβοϊσραηλινή σύγκρουση ήταν

ο Πόλεμος του Γιομ Κιπούρ ο οποίος διεξήχθη στις 6 Οκτωβρίου του 1973 όταν αιγυπτιακά και συριακά στρατεύματα επιτέθηκαν ταυτόχρονα στο Ισραήλ, με απώτερο στόχο να επανακτήσουν εδάφη τα οποία είχαν χάσει κατά τον πόλεμο των Έξι Ημερών. Το Ισραήλ λόγω του αιφνιδιασμού που δέχεται γνωρίζει συνεχόμενες ήττες, ωστόσο με την βοήθεια των Αμερικανών στην συνέχεια θα ανακάμψει και θα αντιμετωπίσει και τα δύο μέτωπα δυναμικά. Παρ' όλα αυτά, η σύρραξη λαμβάνει διεθνή διάσταση με τη Σοβιετική Ένωση και την Αμερική να φανερώνουν την πρόθεση τους να εμπλακούν άμεσα. Σε αυτό το σημείο παρενέβη η διεθνής διπλωματία, μετά από την απόφαση των πετρελαιαγωγών χωρών που υποστήριζαν το Ισραήλ να μειώσουν την εξαγωγή πετρελαίου στη Δύση.

Τελικά οι εμπλεκόμενοι οδηγούνται σε κατάπαυση του πυρός με μονή ωφελημένη από την πολεμική σύρραξη την Αίγυπτο. Παράλληλα, η Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (ΟΑΠ, αγγ. PLO), επεδίωξε να βελτιώσει τη διεθνή της εικόνα. Τα αραβικά κράτη την αναγνώρισαν ως τον εκπρόσωπο των Παλαιστινίων, ενώ ο ΟΗΕ τη δέχθηκε ως παρατηρητή. Στην πορεία η ΟΑΠ άρχισε να βλέπει θετικά τη πιθανότητα να δημιουργηθεί ανεξάρτητη Παλαιστινιακή Αρχή τόσο στη Λωρίδα της Γάζας, όσο και στη Δυτική Όχθη (Αλάτρας, 2009).

Μετά το τέλος του πολέμου ακολούθησαν πολλές ειρηνευτικές προσπάθειες οι οποίες έπεσαν στο κενό έως και το 1978 όπου και εν τέλει τόσο ο πρόεδρος της Αιγύπτου Σαντάτ, όσο και ο Ισραηλινός πρωθυπουργός Μπέγκιν αποδέχθηκαν την πρόταση του Αμερικανού Προέδρου Τζίμι Κάρτερ, να διεξαχθούν απευθείας συνομιλίες στην εξοχική κατοικία στο Καμπ Ντέιβιντ. Οι Παλαιστίνιοι φοβούμενοι ότι η παραπάνω συνάντηση θα λειτουργούσε εις βάρος τους, θα κλιμακώσουν την εκστρατεία τους κατά των Ισραηλινών, πραγματοποιώντας δύο αεροπορικές επιθέσεις, στις οποίες απάντησε η αεροπορία των Ισραηλινών, βομβαρδίζοντας παλαιστινιακά στρατόπεδα και προσφυγικούς καταυλισμούς.

Μέσα σε ένα αρκετά οξυμένο κλίμα και μετά από πολλές ημέρες μακρών και επίπονων διαπραγματεύσεων, στις 18 Σεπτέμβρη αποφασίζεται η υπογραφή ειρηνευτικής συμφωνίας εντός τριών μηνών. Στην ουσία επρόκειτο για δύο συμφωνίες πλαίσια, η πρώτη εκ των οποίων αφορούσε την ειρήνη σε όλη τη Μέση Ανατολή, ενώ η δεύτερη τη σύναψη συνθήκης ειρήνης ανάμεσα στην Αίγυπτο και το Ισραήλ. Ειδικότερα, αξίζει να αναφερθεί ότι η δεύτερη, αφορούσε την συμφωνία ενός πλαισίου εντός του οποίου θα κινούνταν όλες οι διαδικασίες, ώστε να επέλθει η τελική επίλυση του παλαιστινιακού και η γενικότερη ειρήνευση στην περιοχή της Μέσης Ανατολής.

Ωστόσο, με την γνωστοποίηση του περιεχομένου των δύο συμφωνιών γίνονται φανερές και οι πρώτες αντιδράσεις του αραβικού κόσμου. Ειδικότερα, οι αντιδράσεις αυτές εστιάζουν, στο

νεφελώδη χαρακτήρα των δεσμεύσεων, όσον αφορά την αυτοδιάθεση των Παλαιστινίων, καθώς επίσης και στο γεγονός ότι δεν υπάρχει εντός των συμφωνιών καμία ξεκάθαρη αναφορά ως προς την ίδρυση παλαιστινιακού κράτους (Αλάτρας, 2009). Ο Αραφάτ, πρόεδρος της ΟΑΠ, αντιδρά απειλώντας τις ΗΠΑ ότι ο αγώνας για τα δίκαια αιτήματα των Παλαιστινίων θα κλιμακωθεί.

Η συμφωνία ανάγκαζε στην ουσία το Ισραήλ να αποχωρήσει από το Σινά, το οποίο βρισκόταν στην κατοχή του από το 1967. Αντιστοίχως, στη Δυτική Όχθη του Ιορδάνη, δημιουργήθηκε μία περιοχή η οποία αποτέλεσε παλαιστινιακό γκέτο, ελεγχόμενη από το Ισραήλ, την Ιορδανία και τις ΗΠΑ. Επίσης, η συμφωνία όριζε σε διάρκεια πενταετίας να αποχωρήσουν όλες οι δυνάμεις του Ισραήλ από την Γάζα και τη Δυτική Όχθη. Στην ουσία μέσω αυτής της συμφωνίας, οι Παλαιστίνιοι δεν αποκτούσαν αυτονομία για τη δημιουργία παλαιστινιακού κράτους αλλά μόνο δικαιώματα τα οποία αφορούσαν την τοπική αυτοδιοίκηση.

1.1.2. Έως και τις Συμφωνίες του Όσλο (1993)

Οι φήμες για διαφθορά που προοδευτικά άρχισαν να επικρατούν για την ΟΑΠ από το 1987 μείωσαν το γόητρο της οργάνωσης στο εσωτερικό της παλαιστινιακής κοινωνίας, ενώ το αντίπαλο δέος, η Χαμάς άρχισε να κερδίζει έδαφος αυξάνοντας τη δύναμη της. Η πρώτη εξέγερση των Παλαιστινίων γνωστή ως Intifada έλαβε χώρα από το 1987-1993, από εκείνο το τμήμα του πληθυσμού το οποίο βρισκόταν στην περιοχή της Δυτικής Όχθης και στη Λωρίδα της Γάζας εναντίον της ισραηλινής κατοχής. Σε αυτή την εξέγερση πήραν μέρος εκατοντάδες χιλιάδες Παλαιστίνιοι όλων των κατεχόμενων περιοχών μεταξύ των οποίων και πολλοί έφηβοι. Η ένταση αυτή σε πρακτικό επίπεδο εκφράστηκε μέσα από πλήθος απεργιών, παραβάσεων, διαμαρτυριών, αρνήσεων πληρωμών φόρων αλλά και ανταλλαγών πυρών. Κατά την πρώτη Intifada, ο τότε υπουργός Εθνικής Άμυνας Υ. Rabin σε μία προσπάθεια να την καταστείλει, επέβαλε πληθώρα σκληρών μέτρων και πραγματοποίησε πολλές συλλήψεις ενώ πάνω από 1000 Παλαιστίνιοι έχασαν τη ζωή τους από ισραηλινά πυρά.

Η αμερικανική κυβέρνηση με τον G. Bush πίεσε το Ισραήλ ώστε το τελευταίο να ξεκινήσει διαπραγματεύσεις με τους Παλαιστίνιους και τα υπόλοιπα αραβικά κράτη όπως και συνέβη. Όμως, παρά τις επανειλημμένες συναντήσεις, μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών, αυτές δεν απέδωσαν καρπούς. Η συνεχής καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και η μεγάλη οικονομική κρίση στις περιοχές της Γάζας και της Δυτικής Όχθης είχαν σαν συνέπεια η Χαμάς να πραγματοποιήσει το 1993 την πρώτη βομβιστική της επίθεση (Καλαφάτη - Μιχαλάκη, 2015).

Ένας ακόμη σταθμός στην αραβο-ισραηλινή συγκρουσιακή ιστορία αποτελεί η συμφωνία

ειρήνης η οποία υπογράφηκε στο Όσλο τον Σεπτέμβριο του 1993. Στην ουσία αυτή η συμφωνία αποτέλεσε την συνθήκη με την οποία για πρώτη φορά στην ιστορία του ζητήματος των Παλαιστινίων, επιβεβαιώθηκε η δυνατότητα αμοιβαίας αναγνώρισης των εμπλεκόμενων εθνικών κινημάτων, καθώς επίσης και η βούληση για πολιτική επίλυση της σύγκρουσης. Το Όσλο δημιούργησε εκείνη την πενταετή μεταβατική περίοδο, κατά την οποία θα εγκαθίστατο μία Παλαιστινιακή Αυτοδιοίκηση με πρόεδρο τον Αραφάτ, η οποία θα συμμετείχε και στις διαπραγματεύσεις για την έλευση μίας τελικής συμφωνίας, που θα σχετιζόταν με τη δημιουργία ανεξάρτητου Παλαιστινιακού Κράτους.

Η Διακήρυξη Αρχών, γνωστή και ως Συμφωνίες του Όσλο I, υπογράφηκε στην Washington, D.C. το 1993, και ίδρυσε την Παλαιστινιακή Αρχή. Το έγγραφο αναφέρεται μόνο εν συντομία στο ζήτημα του νερού, περιγράφοντας τα «δικαιώματα νερού κάθε μέρους» και τη «δίκαιη» χρήση των κοινών υδάτινων πόρων» (Declaration of Principles, 1993). Κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων συμφωνήθηκε ότι θα υπάρχει η συνεργασία στους υδάτινους πόρους, συμπεριλαμβανομένων των μελετών για την ανάπτυξη του νερού, υποδομές και αφαλάτωση.

Κατά τη διεξαγωγή των συνομιλιών διαφαινόταν συνεχώς ότι υπήρχε μεγάλη σύγκρουση συμφερόντων, ενώ ο διαφορετικός τρόπος προσέγγισης όσον αφορά ουσιαστικά ζητήματα που απασχολούσαν τις δύο πλευρές φανέρωναν το μεταξύ τους χάσμα. Επίσης, παρά το γεγονός ότι προωθήθηκε η διαδικασία για την έλευση μίας τελικής συμφωνίας, εντούτοις οι πολιτικές ελίτ και των δύο πλευρών έδειξαν ότι δεν είχαν προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα κάτι που είχε ως επακόλουθο να μην δημιουργηθεί ούτε η απαιτούμενη ψυχολογική προετοιμασία για την τελική συμφωνία. Παράλληλα, κατά την ειρηνευτική διαδικασία η μη ανάμειξη των δύο λαών δεν δημιούργησε το κατάλληλο θετικό κλίμα, ώστε η συμφωνία του Όσλο να βρει το απαιτούμενο έδαφος και να ευδοκιμήσει (Καλαφάτη- Μιχαλάκη, 2015).

Ο μη σεβασμός της συμφωνίας του Όσλο διαφάνηκε και από τις δύο πλευρές. Στην περίπτωση όμως του Ισραήλ, η δολοφονία του Y. Rabin το 1995 υπογράμμισε την οξεία αντίθεση στη συμφωνία, ιδιαίτερα από τους Εβραίους έποικους, η οποία διαφάνηκε αργότερα και με την ήττα στις εκλογές του Εχούντ Μπαράκ το 2001. Από την πλευρά των Παλαιστινίων, ο Αραφάτ απέτυχε να συμβιβάσει τις προσδοκίες του λαού στις υποχωρήσεις τις οποίες έπρεπε να κάνει για την τελική συμφωνία. Παράλληλα, το Ισραήλ παραβίασε τη συμφωνία και όσον αφορά το στρατηγικό επίπεδο, μιας και συνέχισαν να αντιλαμβάνονται τα παλαιστινιακά εδάφη που κατείχαν ως έδαφος κατοχής, κλείνοντας κατά καιρούς τις περιοχές και χρησιμοποιώντας αυτή την τακτική, ως τρόπο ώστε να εκβιάσουν τον Αραφάτ. Επιπλέον, όχι μόνο δεν εκκένωσε τους υπάρχοντες εποικισμούς στα

παλαιστινιακά εδάφη, αλλά συνέχισε να δημιουργεί νέους, με συνέπεια οι Παλαιστίνιοι να εκλαμβάνουν την συμφωνία ως μη ισχύουσα. Επανειλημμένα παραβίασε την συμφωνία του Όσλο κυρίως μέσω της παλαιστινιακής συμφωνίας και του μικρού στρατού τον οποίο επεδίωξε να δημιουργήσει, έχοντας αυτή ως προκάλυμμα. Επίσης, δεν πήρε μέτρα για τη δράση της τρομοκρατικής οργάνωσης Χαμάς (Καλαφάτη-Μιχαλάκη, 2015).

Η Συμφωνία του Όσλο υιοθέτησε την ποσοτική προσέγγιση για το νερό, με προσδιορισμό των ποσοτήτων που κατανομούνται στο Ισραήλ, την Δυτική Όχθη και τη Γάζα, χωρίς ωστόσο να λάβει υπόψη τις φυσικές, πολιτικές και κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις, οι οποίες επέδρασαν και επιδρούν καθοριστικά στην προσφορά και ζήτηση ύδατος στην ευρύτερη περιοχή (Μάζης, 1996). Οι οικονομικές ανισότητες, η έλλειψη ουσιαστικών και επαρκών υποδομών και η αναποτελεσματική διαχείριση των υδάτινων πόρων, σε συνδυασμό με την αλλαγή του κλίματος, οδήγησαν σε δυσανάλογη κατανομή του νερού και στη σημαντική εξάντληση και μόλυνση των υδάτινων πόρων (European Parliamentary Research Service, 2016)¹⁵.

Παρά την παραπάνω δυσάρεστη κατάσταση, δεν είναι λίγοι οι επιστήμονες οι οποίοι υποστηρίζουν ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα και ιδίως η υποβάθμιση των διασυνοριακών υδάτινων πόρων, μπορούν να τονώσουν τη συνεργασία και να βελτιώνουν τις σχέσεις μεταξύ των δύο πλευρών (Conca & Dabelko, 2002). Η επιχειρηματολογία της παραπάνω άποψης στηρίζεται στο γεγονός ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα που επηρεάζουν πολλές ομάδες, δημιουργούν ταυτόχρονα κοινά κίνητρα και ωθούν σε συντονισμένη διαχείριση υδάτων (Fritz, 1996), προκαλώντας παράλληλα ένα υψηλότερο επίπεδο ενσυναίσθησης και αλληλεγγύης των αντιμαχόμενων πλευρών.

1.1.3. Από τις Συμφωνίες του Όσλο έως και τη Δεύτερη Intifada

Κατά τη διάρκεια των συμφωνιών του Όσλο, το Ισραήλ αύξησε τους εποικισμούς του αλλά και τις κατασχέσεις γης στα κατεχόμενα εδάφη δημιουργώντας παράλληλα οδικούς άξονες, ώστε οι Εβραίοι έποικοι να έχουν τη δυνατότητα επικοινωνίας. Κατά το 2000 έλαβε χώρα μία νέα σειρά διαπραγματεύσεων ανάμεσα στο Ισραήλ και την Παλαιστίνη, έχοντας διαμεσολαβήσει για μία ακόμη φορά η αμερικανική κυβέρνηση με τον τότε Πρόεδρο B. Clinton.

15 European Parliamentary Research Service, 2016 *Water in the Israeli-Palestinian conflict* Brussels: European Parliamentary Research Service

Η δυσφορία από την πλευρά των Παλαιστινίων ειδικότερα στις κατεχόμενες περιοχές σε συνδυασμό με την όλο και πιο έντονη φήμη για τη διαφθορά του ΟΑΠ καθώς και οι βίαιες ενέργειες των ισραηλινών οδήγησαν στο ξέσπασμα της δεύτερης Intifada μεταξύ του 2000-2005 (Tanya, 2002).

Το Ισραήλ με τη σειρά του, κλιμακώνοντας τις εντάσεις πραγματοποίησε εισβολή σε περιοχές των Παλαιστινίων με συνέπεια τον θάνατο 30 από αυτούς. Οι διαμαρτυρίες πήραν διαστάσεις στη περιοχή της Δυτικής Όχθης και στη Λωρίδα της Γάζας, ενώ το Ισραήλ σε μία προσπάθεια του να καταστείλει την ένταση χρησιμοποίησε πραγματικά πυρά και χημικά δηλητηριώδη αέρια (Tanya, 2002) και κατέστρεψε μεγάλες εκτάσεις με γεωργικές καλλιέργειες. Όπως υποστήριξαν οι Ισραηλινοί, η Intifada απειλούσε την εθνική τους ακεραιότητα και για αυτό τον λόγο η χρήση απαγορευμένων στρατιωτικών μέσω επιβαλλόταν.

Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών καταδίκασε τη χρήση βίας από μέρους των Ισραηλινών εκδίδοντας ψήφισμα, το οποίο ωστόσο καταψήφισαν οι ΗΠΑ, το Ισραήλ και κάποια άλλα μικρά κρατίδια του Ειρηνικού (Oren, 2006). Την ίδια περίοδο ξεκινά από τη Χαμάς η γνωστή πολιτική των επιθέσεων αυτοκτονίας, οι στόχοι εναντίον του Ισραήλ, οι οποίες αποσκοπούσαν να πιέσουν για την απελευθέρωση των κατεχόμενων παλαιστινιακών εδαφών. Προκειμένου το Ισραήλ να καταπολεμήσει το κύμα της παλαιστινιακής τρομοκρατίας όπως υποστήριξε, ανάμεσα στα μέτρα που έλαβε ήταν και η κατασκευή ενός τεράστιου τείχους το οποίο απομόνωνε την Δυτική Όχθη από το Ισραήλ. Το συγκεκριμένο τείχος διαθέτει ηλεκτροφόρους φράκτες, πύργους ελέγχου και διάφορα συστήματα παρακολούθησης, ενώ σε κάποια σημεία ξεπερνά τα 8 μέτρα.

Το 2002 τα αραβικά κράτη εκτός της Λιβύης πρότειναν την ψήφιση συνθήκης ειρήνης η οποία αναγνώριζε το κράτος του Ισραήλ, ενώ επεδίωκε την προώθηση διαφόρων ερευνητικών διαδικασιών σε μία προσπάθεια να καλλιεργηθεί ένα καλό κλίμα σχέσεων μεταξύ του Ισραήλ και αυτών. Ως αντάλλαγμα για την παραπάνω συνθήκη ζητήθηκε το Ισραήλ να οπισθοχωρήσει από τη Λωρίδα της Γάζας και τη Δυτική Όχθη αλλά και από τα Υψίπεδα του Γκολάν. Επίσης, ζητήθηκε να λυθεί το προσφυγικό ζήτημα και να επιστρέψουν όσοι Παλαιστίνιοι επιθυμούσαν στα εδάφη τους, καθώς και να δημιουργηθεί ανεξάρτητο Παλαιστινιακό Κράτος. Η παραπάνω πρόταση όμως απορρίφθηκε και από το Ισραήλ και από την Παλαιστίνη (Oren, 2006).

Το 2004 ο Sharon υποστήριξε ότι επιθυμούσε να απομακρυνθούν από την Λωρίδα της Γάζας τα ισραηλινά στρατεύματα, πράγμα που έγινε, ωστόσο γύρω από τη Λωρίδα δημιουργήθηκε ένα τείχος με μία είσοδο- έξοδο για τους Παλαιστίνιους, ακολουθώντας πολύ αυστηρές ελεγκτικές διαδικασίες (World Report, 2014). Η παραπάνω κατάσταση ωστόσο μόνο ως απελευθέρωση των

κατεχόμενων δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, μιας και την περιοχή την έλεγχαν ουσιαστικά πάλι οι Ισραηλινοί.

Το 2006 ο E. Olmert ανέλαβε την εξουσία στο Ισραήλ και ξεκίνησε σειρά διαπραγματεύσεων με τον πρόεδρο της Παλαιστινιακής Αρχής M. Abbas. Και αυτές όμως οι διαπραγματεύσεις δεν έφεραν κάποιο αποτέλεσμα.

1.2. Η ιστορικότητα των υδάτινων πόρων

1.2.1. Το Ιστορικό Πλαίσιο του Διεθνούς Δικαίου για τους Υδάτινους Πόρους

Τα διασυνοριακά ύδατα τόσο τα επίγεια, όσο και τα υπόγεια, έχουν σαν συνέπεια τη δημιουργία ενός νομικού πλαισίου που κατηγοριοποιεί τις συμφωνίες που έχουν συναφθεί σε αυτές που αφορούν την **ναυσιπλοϊκή** και σε αυτές που αφορούν τη **μη ναυσιπλοϊκή** χρήση των υδάτων. Μέσω της προαναφερόμενης διάκρισης συγκροτείται ένα σύστημα διεθνών κανόνων ανά κατηγορία. Το τμήμα του διεθνούς δικαίου το οποίο ασχολείται με το νερό, εντάσσεται στην κατηγορία του Ήπιου Δικαίου (SoftLaw), δεν υφίσταται δηλαδή κανονιστικό πλαίσιο, αλλά ερμηνεία και εθελούσια υιοθέτηση των κατευθυντήριων γραμμών και κανόνων.

Ένα ακόμη στοιχείο το οποίο εντάσσει τους κανόνες για το νερό στην προαναφερόμενη κατηγορία (Ήπιο Δίκαιο), είναι ότι η εφαρμογή των διεθνών κανόνων που αφορούν το νερό, δεν υποστηρίζονται ούτε από κάποια ανώτερη αρχή, ούτε από κάποιον μηχανισμό επιβολής. Το εκάστοτε κράτος επομένως φέρει την ατομική και συλλογική ευθύνη να συμμορφωθεί με όσα οι συμφωνίες ορίζουν, τις οποίες έχει συνάψει και έχει επικυρώσει μέσω νομικών κειμένων (Lilianaetal., 2011).

Όσον αφορά την μη ναυσιπλοϊκή χρήση των υδάτινων πόρων (ποταμοί, υδάτινες λεκάνες, υπόγειες και επίγειες πηγές) κάθε κράτος, έχει τη δυνατότητα επίκλησης του εθιμικού του δικαίου στην περίπτωση που δεν υπάρχουν κωδικοποιημένοι κανόνες. Επιπλέον, ακόμα κι αν υπάρχει μια διεθνής συμφωνία, στην περίπτωση που ένα κράτος δεν έχει δεσμευτεί στην τήρησή της, μπορεί να μην την εφαρμόσει. Δυστυχώς, όπως έχει διαπιστωθεί τα κράτη παρουσιάζουν απροθυμία να συνάψουν δεσμευτικές συμφωνίες, οι οποίες να αφορούν την από κοινού διαχείριση των διασυνοριακών υδάτων (Lilianaetal, 2011).

Τις τελευταίες δεκαετίες το ζήτημα των υδάτων έχει προκαλέσει εντάσεις μεταξύ των κρατών κυρίως λόγω των αυξανόμενων αναγκών. Συνέπεια των παραπάνω είναι η επιτακτικότητα διεύρυνση τόσο των εννοιών, όσο και των πρακτικών των κρατών, ώστε να προσδιοριστούν καλύτερα εκείνοι οι κανόνες οι οποίοι θα καθορίζουν τις διακρατικές σχέσεις. Για την επίτευξη του

προαναφερόμενου αποτελέσματος έχουν εργασθεί πολλοί διεθνείς φορείς νομικού δικαίου όπως για παράδειγμα το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου, η Ένωση Διεθνούς Δικαίου και η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου των Ηνωμένων Εθνών.

Τα ζητήματα που αφορούσαν τα διασυνοριακά ύδατα άρχισαν να συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον ιδίως από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και έπειτα, μίας και έως τότε οι ανάγκες δεν ήταν τόσο αυξημένες, ενώ δεν είχε αναπτυχθεί τόσο η βιομηχανία και η γεωργία, ενώ οι ποταμοί χρησιμοποιούνταν ως επί το πλείστον για την ναυσιπλοΐα. Ωστόσο, το 1910 το Institute De Droit International προέβη σε πρόταση η οποία αφορούσε την δημιουργία του κατάλληλου πλαισίου, ώστε να ρυθμιστούν οι διασυνοριακές υδάτινες ροές δημιουργώντας την Απόφαση της Μαδρίτης (Cohen, 1991). Μεταξύ άλλων η τελευταία όριζε ότι οι βιομηχανίες, οι οποίες ήταν εγκαταστημένες στα άνω παρόχθια κράτη του Ρήνου και έκαναν χρήση υδραυλικής ενέργειας, θα έπρεπε να μην διαταράξουν το όγκο ροής του ποταμού για τα κάτω παρόχθια κράτη. Ενώ στη συνέχεια ακολούθησαν και άλλες συνθήκες οι οποίες μεταξύ άλλων όριζαν αρχικά την έννοια και τις αρχές των διασυνοριακών ποταμών.

Σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο (UN, 1977) *ως διεθνής ή διασυνοριακός ποταμός ονομάζεται εκείνος ο οποίος ρέει ανάμεσα στα σύνορα δύο ή περισσότερων χωρών ή που η λεκάνη απορροής του εντάσσεται στα σύνορα περισσότερων του ενός εθνών*. Μάλιστα όπως αναφέρει η Διεθνής Επιτροπή για τις φυσικές πηγές και τους ποταμούς, σε παγκόσμιο επίπεδο υπάρχουν 276 ποταμοί διασυνοριακοί από τους οποίους οι 60 βρίσκονται στην Ασία (UN, 2015).

Όπως προκύπτει από τα προαναφερόμενα, η ιδιαιτερότητα του διασυνοριακού ποταμού έγκειται στο γεγονός ότι αυτός μοιράζεται μεταξύ διαφορετικών κρατών, κατάσταση η οποία με τη σειρά της δημιουργεί σημαντικά προβλήματα όσον αφορά την εκμετάλλευση των υδάτινων πόρων, καθώς σε πολλές περιπτώσεις οι εμπλεκόμενοι δεν έχουν την δυνατότητα συνεργασίας και συντονισμού¹⁶.

1.2.2. Το Ειδικότερο Πλαίσιο των Συμφωνιών του Όσλο για τους Υδάτινους Πόρους (Νερό & Αποχέτευση).

Εντός του πλαισίου της συμφωνίας του Όσλο, συμπεριλαμβανόταν ειδικότερη συμφωνία όσον αφορά τους πόσιμους υδάτινους πόρους αλλά και τα αποχετευτικά λύματα. Συγκεκριμένα, το 40^ο άρθρο της συμφωνίας αναφέρει ότι με βάση την καλή θέληση οι δύο πλευρές Παλαιστίνη και Ισραήλ

16 Σε περιπτώσεις διακρατικών συγκρούσεων όσον αφορά το ζήτημα διαχείρισης υδάτινων πόρων που σχετίζονται με ποταμούς σε κοινή χρήση, συντέθηκαν ειδικοί κανόνες για την ομαλή εκμετάλλευση (βλ. το παράρτημα 3 στο τέλος).

συμφώνησαν αρχικά σε ένα πλαίσιο αρχών, όπου το τελευταίο αναγνώριζε τα δικαιώματα της Παλαιστίνης όσον αφορά τα ύδατα στη Δυτική Όχθη. Ωστόσο, το ειδικότερο πλαίσιο των συμφωνιών θα λάμβανε χώρα μελλοντικά. Αυτό θα αποτελούσε αντικείμενο διαπραγματεύσεων που θα αφορούσαν το μόνιμο καθεστώς των υδάτινων πόρων.

Μέχρι την υπογραφή της Ενδιάμεσης Συμφωνίας, η εταιρεία του Ισραήλ, Mekorot, ήταν υπεύθυνη για τη διαχείριση των υδάτινων έργων του Ισραήλ, ενώ η πολιτική διοίκηση που είχε το Ισραήλ που εδρεύει στη Δυτική Όχθη ήταν υπεύθυνη για τη διαχείριση της παλαιστινιακής υποδομής ύδρευσης (Brooks & Trottier, 2010). Και οι δύο πλευρές επίσης, αναγνώριζαν την ανάγκη να εξευρεθούν περισσότεροι υδάτινοι πόροι οι οποίοι θα κάλυπταν πληθώρα χρήσεων, ενώ τηρώντας τις εξουσίες και τις ευθύνες της κάθε πλευράς στον τομέα των υδάτων και των λυμάτων στις αντίστοιχες περιοχές τους, τα δύο μέρη συμφωνούσαν να συντονίσουν τη διαχείριση των πόρων και των συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης στη Δυτική Όχθη κατά τη μεταβατική περίοδο, ακολουθώντας ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αρχών (βλ. παράρτημα 1).

Πέρα από τα προαναφερόμενα, η συμφωνία όριζε ότι η ισραηλινή πλευρά θα μεταβίβαζε εξουσίες στην παλαιστινιακή πλευρά και η τελευταία θα αναλάμβανε εξουσίες και ευθύνες στον τομέα των υδάτων και των λυμάτων στη Δυτική Όχθη που σχετιζόταν μόνο με τους Παλαιστίνιους που βρίσκονταν στην ισραηλινή κατοχή της στρατιωτικής κυβέρνησης και της πολιτικής διοίκησης της. Επίσης, όριζε ότι το ζήτημα της ιδιοκτησίας της υποδομής που σχετιζόταν με τα ύδατα και τις αποχετεύσεις στη Δυτική Όχθη, θα αντιμετωπιζόταν στις διαπραγματεύσεις του μόνιμου καθεστώτος.

Παράλληλα, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης συμφωνίας και οι δύο πλευρές συμφώνησαν κατ' εκτίμησιν ότι οι μελλοντικές ανάγκες των Παλαιστίνιων στη Δυτική Όχθη θα ήταν μεταξύ 70 και 80 εκατομμυρίων κυβικών τον χρόνο. Για να μπορέσουν να ικανοποιηθούν οι άμεσες ανάγκες των Παλαιστίνιων σε γλυκό νερό για οικιακή χρήση, και οι δύο πλευρές αναγνώριζαν την ανάγκη να διατεθεί στους Παλαιστίνιους κατά τη διάρκεια της ενδιάμεσης περιόδου συνολική ποσότητα 28,6 εκατομμυρίων εκατοστών νερού τον χρόνο.

Ειδικότερα, το Ισραήλ δεσμεύτηκε ότι θα επέτρεπε την πρόσθετη τροφοδοσία νερού στις περιοχές της Χεβρώνας και της Βηθλεέμ, ενώ θα κατασκευαζόταν και ειδικός αγωγός νερού ο οποίος θα τροφοδοτούσε με ένα εκατομμύριο χιλιοστών νερού το έτος. Επιπλέον, θα παρέχονταν 500.000 τόνοι νερού σε ετήσια βάση για την περιοχή της Ραμάλας και 600.000 τόνοι νερού για την περιοχή του Σαλίφτ. Επίσης, θα επιτρεπόταν η προσθετή τροφοδοσία νερού με 1.000.000 τόνους για την περιοχή Ναμπλούς, ενώ θα διανοιγόταν επιπλέον πηγάδι στην περιοχή Τζενίν το οποίο θα προμήθευε

την περιοχή με 1,4 εκατομμύρια τόνους νερού το έτος. Στα παραπάνω συμφωνήθηκε επίσης η πρόσθετη παροχή για τη Λωρίδα της Γάζας με 5 εκατομμύρια τόνους νερού το έτος, ενώ το κεφαλαιουχικό κόστος όλων των πέντε πρώτων παροχών θα επιβάρυνε το Ισραήλ.

Η συμφωνία όσον αφορά την επέκταση της παλαιστινιακής υπευθυνότητας όριζε ότι οι Παλαιστίνιοι θα είχαν στη διάθεσή τους επιπλέον ένα πηγάδι στην περιοχή Ναμπλούς το οποίο θα τους εξασφάλιζε 2,1 εκατομμύρια εκατοστά νερού ετησίως, ενώ θα ήταν υπεύθυνοι για πρόσθετη τροφοδοσία νερού στις περιοχές της Χεβρώνας, της Βηθλεέμ της Ραμάλας από τον Ανατολικό υδροφορέα ή από άλλες συμφωνημένες πηγές στη Δυτική Όχθη, οι οποίες θα εξασφάλιζαν 17 εκατομμύρια εκατοστά νερού σε ετήσια βάση. Η συμφωνία όριζε ότι κάτω από την εποπτεία των Παλαιστινίων θα βρισκόταν ένας νέος αγωγός, ο οποίος θα μετέφερε 5 εκατομμύρια εκατοστά νερού σε ετήσια βάση από το υφιστάμενο σύστημα ύδρευσης του Ισραήλ στη Λωρίδα της Γάζας, ενώ στο μέλλον αυτή η ποσότητα θα προερχόταν από νερό το οποίο θα αφαιρούσε το Ισραήλ. Οι Παλαιστίνιοι θα ήταν υπεύθυνοι για τον αγωγό που θα αντλούσε νερό από την πηγή του Σαλφίτ και θα το μετέφερε στην ευρύτερη περιοχή. Επιπλέον, θα ήταν υπεύθυνοι για τη σύνδεση από την πηγή νερού στην περιοχή της Τζενίν προς τους καταναλωτές.

Το Ισραήλ για να διευκολύνει την πραγματοποίηση όλων των προαναφερόμενων έπρεπε να διαθέσει τα σχετικά δεδομένα προς τους ενδιαφερόμενους, να προσδιορίσει τις κατάλληλες θέσεις για τις γεωτρήσεις πηγαδιών, ενώ οι δύο πλευρές θα έπρεπε όσο το δυνατόν γρηγορότερα να διαπραγματευθούν και να οριστικοποιήσουν ένα Πρωτόκολλο για όλα τα προαναφερόμενα έργα (The Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip, 1995).

Για την εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους βάσει του παρόντος άρθρου, οι δύο πλευρές θα έπρεπε να καταρτίσουν, κατά την υπογραφή της παρούσας συμφωνίας, μόνιμη Μικτή Επιτροπή Νερού (JWC)¹⁷ για την ενδιάμεση περίοδο υπό την αιγίδα της CAC.

Οι υφιστάμενοι κανονισμοί σχετικά με τη μέτρηση και την παρακολούθηση θα παρέμεναν σε ισχύ έως ότου η JWC αποφάσιζε διαφορετικά, ενώ θα αποτελούνταν από ίσο αριθμό εκπροσώπων από κάθε πλευρά. Επίσης, όλες οι αποφάσεις της JWC θα επιτυγχάνονταν με συναίνεση, συμπεριλαμβανομένης της ημερήσιας διάταξης, των διαδικασιών της και άλλων θεμάτων.

Επιπλέον, όσον αφορά τη συντονισμένη διαχείριση των συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης στη Δυτική Όχθη η συμφωνία όριζε ότι, τα υφιστάμενα συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης, τα οποία θα εξυπηρετούσαν τον παλαιστινιακό πληθυσμό, θα λειτουργούσαν και θα

17 Για τις αρμοδιότητες της Μικτής Επιτροπής Νερού (JWC) βλ. το παράρτημα 2 στο τέλος της παρούσας εργασίας.

διατηρούνταν μόνο από την παλαιστινιακή πλευρά, χωρίς παρεμβολές ή εμπόδια. Αντίστοιχα, τα υφιστάμενα συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης που εξυπηρετούσαν τους Ισραηλινούς, θα εξακολουθούσαν να λειτουργούν και να συντηρούνται μόνο από την πλευρά του Ισραήλ, χωρίς παρεμβολές ή εμπόδια. Τα προαναφερόμενα θα καθορίζονταν στους χάρτες που θα συμφωνούνταν από την JWC μέσα σε διάστημα τριών μηνών από την υπογραφή της συμφωνίας, ενώ τα σχέδια για την κατασκευή νέων συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης ή η τροποποίηση υφισταμένων συστημάτων θα απαιτούσαν την προηγούμενη έγκριση της JWC.

Παράλληλα, η συμφωνία αναφερόταν σε μηχανισμούς επιτήρησης και επιβολής, αναφέροντας ότι και οι δύο πλευρές αναγνώριζαν την ανάγκη δημιουργίας κοινού μηχανισμού για την εποπτεία και την επιβολή των συμφωνιών τους στον τομέα των υδάτων και των λυμάτων στη Δυτική Όχθη. Για το σκοπό αυτό, οι δύο πλευρές θα κατάρτιζαν κατά την υπογραφή της παρούσας συμφωνίας, πέντε τουλάχιστον κοινές ομάδες εποπτείας και επιβολής (JSET) για τη Δυτική Όχθη, οι οποίες θα βρίσκονταν υπό τον έλεγχο και την εποπτεία της JWC, ενώ η τελευταία θα ήταν υπεύθυνη για αλλαγές οι οποίες θα αφορούσαν την δομή και τον αριθμό των μελών τους. Στόχος των ομάδων αυτών θα ήταν η διόρθωση της κατάστασης κάθε φορά που θα διαπιστώνονταν παράβαση όσον αφορά τα συμφωνηθέντα της εξόρυξης από τους υδάτινους πόρους, τις μη εξουσιοδοτημένες συνδέσεις με τα συστήματα τροφοδοσίας νερού και τις μη εξουσιοδοτημένες χρήσεις νερού, τη διάτρηση πηγαδιών και την ανάπτυξη νέων έργων υδροδότησης από όλες τις πηγές, την πρόληψη της μόλυνσης και ρύπανσης των υδάτινων πόρων και συστημάτων και την εξασφάλιση της εκτέλεσης των οδηγιών της JWC σχετικά με τη λειτουργία συστημάτων παρακολούθησης και μέτρησης.

Επίσης, θα ήταν υπεύθυνες για την λειτουργία και συντήρηση των συστημάτων συλλογής, επεξεργασίας, διάθεσης και επαναχρησιμοποίησης οικιακών και βιομηχανικών λυμάτων, αστικών και γεωργικών απορροών, καθώς και αστικών και γεωργικών αποχετευτικών συστημάτων, τα ηλεκτρικά και ενεργειακά συστήματα που παρέχουν ισχύ σε όλα τα παραπάνω συστήματα, τα συστήματα εποπτείας ελέγχου και απόκτησης δεδομένων (SCADA) για όλα τα παραπάνω συστήματα. Παράλληλα, θα ήταν υπεύθυνες για τις αναλύσεις ποιότητας νερού και λυμάτων που πραγματοποιούνται σε εγκεκριμένα εργαστήρια, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι αυτά τα εργαστήρια λειτουργούν σύμφωνα με αποδεκτά πρότυπα και πρακτικές, όπως συμφωνήθηκε από την JWC. Ο κατάλογος των εγκεκριμένων εργαστηρίων θα καταρτιζόταν από τη JWC και οποιοδήποτε άλλο καθήκον σύμφωνα με τις οδηγίες της JWC (The Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip, 1995)¹⁸.

18 <https://peacemaker.un.org/israelopt-osloii95>

Η συμφωνία αναφερόταν ακόμα στις αγορές νερού. Συγκεκριμένα ανέφερε πως και οι δύο πλευρές συμφώνησαν ότι στην περίπτωση αγοράς νερού από τη μια πλευρά, ο αγοραστής πληρώνει το πλήρες πραγματικό κόστος του προμηθευτή, συμπεριλαμβανομένου του κόστους παραγωγής στην πηγή και της μεταφοράς μέχρι το σημείο παράδοσης. Η JWC θα έθετε ένα πρωτόκολλο σχετικά με όλες τις πτυχές της παροχής νερού από τη μία πλευρά στην άλλη, μεταξύ άλλων, την αξιοπιστία του εφοδιασμού, την ποιότητα του παρεχόμενου νερού, το χρονοδιάγραμμα παράδοσης και το σύνολο των οφειλών.

Επιπροσθέτως, η συμφωνία του Όσλο έκανε ιδιαίτερη αναφορά στην ανάπτυξη της αμοιβαίας συνεργασίας μεταξύ των δύο πλευρών, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι και οι δύο πλευρές πρέπει να συνεργαστούν στον τομέα των υδάτων και των λυμάτων. Ειδικότερα, αναφέρονταν η ανάπτυξη συνεργασίας για την προώθηση και την προαγωγή άλλων συμφωνημένων κοινών έργων που σχετίζονται με τα ύδατα και τις αποχετεύσεις, σε υφιστάμενα ή μελλοντικά πολυμερή φόρουμ. Την προώθηση της συνεργασίας για τη μεταφορά τεχνολογίας νερού, έρευνας και ανάπτυξης, κατάρτισης και καθορισμό προτύπων. Την ανάπτυξη της συνεργασίας για την ανάπτυξη μηχανισμών αντιμετώπισης φυσικών και ανθρωπογενών καταστάσεων έκτακτης ανάγκης και ακραίων συνθηκών που σχετίζονται με το νερό και τις αποχετεύσεις. Τη συνεργασία στην ανταλλαγή διαθέσιμων σχετικών δεδομένων¹⁹ για το νερό και τα λύματα (The Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip, 1995).

Η συμφωνία αναφέρονταν στην προστασία των υδάτινων πόρων και των συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης, υποστηρίζοντας ότι κάθε πλευρά θα έπρεπε να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα για να αποτρέψει τυχόν ζημιά, ρύπανση ή υποβάθμιση της ποιότητας των υδάτινων πόρων. Παράλληλα, κάθε πλευρά θα έπρεπε να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα για τη φυσική προστασία των συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης στις αντίστοιχες περιοχές της, λαμβάνοντάς όλα τα απαιτούμενα μέτρα για να αποτρέψει οποιαδήποτε ρύπανση ή μόλυνση των συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων της άλλης πλευράς. Καθώς επίσης κάθε πλευρά θα έπρεπε να επιστέφει στην άλλη για κάθε μη εξουσιοδοτημένη χρήση νερού ή δολιοφθορά στα συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης που βρίσκονται στις περιοχές υπό την ευθύνη της και εξυπηρετούν την άλλη πλευρά.

Τέλος, η συμφωνία όριζε ότι οι υφιστάμενες συμφωνίες και ρυθμίσεις μεταξύ των πλευρών

¹⁹ Τα δεδομένα αυτά θα αφορούσαν μετρήσεις και χάρτες που σχετίζονται με τους υδάτινους πόρους και τις χρήσεις. Εκθέσεις, σχέδια, μελέτες, έρευνες και έγγραφα έργου σχετικά με το νερό και τα λύματα. Στοιχεία για τις υπάρχουσες εκχυλίσσεις, αξιοποίηση και εκτιμώμενες δυνατότητες των ανατολικών, βορειοανατολικών και δυτικών υδροφορέων (The Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip, 1995)

σχετικά με τους υδάτινους πόρους και τα συστήματα ύδρευσης και αποχέτευσης στη Λωρίδα της Γάζας θα πρέπει να παραμείνουν αμετάβλητες. Ειδικότερα, ανέφερε ότι όλα τα συστήματα και οι πόροι ύδατος και λυμάτων στη Λωρίδα της Γάζας λειτουργούν, διαχειρίζονται και αναπτύσσονται (συμπεριλαμβανομένης της γεώτρησης) από το Συμβούλιο, κατά τρόπο που να αποφεύγεται οποιαδήποτε βλάβη στους υδάτινους πόρους. Κατά παρέκκλιση της παραγράφου 1, τα υπάρχοντα συστήματα ύδρευσης που παρέχουν ύδατα στους οικισμούς και την περιοχή στρατιωτικής εγκατάστασης καθώς και τα συστήματα ύδατος και τους πόρους που βρίσκονται μέσα σε αυτά θα συνεχίσουν να λειτουργούν και να διαχειρίζονται από τη Mekorot. Όλες οι αντλίες από τους υδάτινους πόρους στους οικισμούς και στην περιοχή στρατιωτικής εγκατάστασης πρέπει να είναι σύμφωνες με τις υπάρχουσες ποσότητες πόσιμου νερού και γεωργικού νερού. Χωρίς να παρεκκλίνει από τις εξουσίες και τις ευθύνες του, το Συμβούλιο, θα επιτρέψει την παροχή νερού στην οικιστική ζώνη Gush Katif και τον οικισμό Kfar Darom από την Mekorot, καθώς και τη συντήρηση από την Mekorot των συστημάτων ύδρευσης που παρέχουν αυτές τις θέσεις. Το Συμβούλιο θα λάμβανε τα αναγκαία μέτρα για να εξασφαλίσει την προστασία όλων των συστημάτων ύδρευσης στη Λωρίδα της Γάζας. Οι δύο πλευρές συγκροτούν μια υποεπιτροπή για την αντιμετώπιση όλων των ζητημάτων αμοιβαίου ενδιαφέροντος, συμπεριλαμβανομένης της ανταλλαγής όλων των σχετικών δεδομένων για τη διαχείριση και τη λειτουργία των υδάτινων πόρων και συστημάτων και την αμοιβαία πρόληψη της βλάβης των υδάτινων (The Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip, 1995).

Πάρα το γεγονός ότι το Όσλο II όπως ονομάστηκε, θεωρητικά αποτελούσε μία προσωρινή συμφωνία διάρκειας 5 ετών έως την υπογραφή του τελικού καθεστώτος, δύο και πλέον δεκαετίες, οι συμφωνίες για τους υδάτινους πόρους εξακολουθούν να διέπονται από το άρθρο 40. Αξίζει επίσης να αναφερθεί ότι η συγκεκριμένη συμφωνία δεν καθόριζε τα παλαιστινιακά δικαιώματα για τους κοινούς υπόγειους υδάτινους πόρους, ενώ εστίαζε στα κοινά ύδατα της Δυτικής Όχθης κυρίως από την πλευρά του υδροφόρου ορεινού όγκου. Αυτό έχει ως συνέπεια το Ισραήλ να μπορεί να ελέγξει αποτελεσματικά τα ποσοστά εξαγωγής και την πρόσβαση στο νερό. Παράλληλα εξακολουθεί να διατηρεί την πλήρη πρόσβαση στον ποταμό Ιορδάνη και να ελέγχει πλήρως τη Δυτική Όχθη έχοντας εφαρμόσει κλειστή στρατιωτική ζώνη αρνούμενοι στους Παλαιστίνιους γεωργούς να έχουν πρόσβαση στους υδάτινους πόρους (Eco Peace Middle East, 2018).

1.3. Παλαιστίνη & Ισραήλ: Το Πλαίσιο των Διεκδικήσεων για τους Υδάτινους Πόρους. Πολιτικές από τα πάνω

Οι υδάτινοι πόροι αποτελούν ένα από τα κύρια αντικείμενα συζήτησης και διαφωνίας όσον αφορά τις διαπραγματεύσεις ειρήνης μεταξύ του Ισραήλ και της Παλαιστίνης. Ο ποταμός Ιορδάνης είναι ο κύριος πόρος νερού της περιοχής που μοιράζονται οι Παλαιστίνιοι με τους Ισραηλινούς. Τρέχει για 200 χλμ μέσω της Παλαιστίνης, του Ισραήλ, της Συρίας, της Δυτικής Όχθης και της Ιορδανίας, και τελικά εισέρχεται στη Νεκρά Θάλασσα. Τρεις σημαντικές υπόγειες λεκάνες απορροής, γνωστές ως ορεινές υδροφόρες περιοχές - δυτικές, βορειοανατολικές και ανατολικές - αξιώνουν τόσο το Ισραήλ, όσο και την Παλαιστίνη, οι οποίες ρέουν κάτω από τη Δυτική Όχθη (Morris, 1997).

Μέχρι το 2000, η αλόγιστη εκμετάλλευση των υδάτινων πόρων έθεσε σε κίνδυνο τις προσπάθειες των Παλαιστινίων να ικανοποιήσουν τις υδροηλεκτρικές ανάγκες της χώρας. Παρά τους πολλούς παραποτάμους του Ιορδάνη, ένας από τους οποίους είναι ο ποταμός Yarmuk που χωρίζει το Ισραήλ από το Χασεμιτικό Βασίλειο της Ιορδανίας και το τελευταίο από τη Συρία, η υδρολογική κατάσταση είναι ιδιαίτερα ανησυχητική.

Επίσης, το Ισραήλ ελέγχει την κεφαλή του ποταμού Ιορδάνη, κατευθύνοντας το νερό στην λίμνη Τιβεριάδα, με συνέπεια να περιορίζει και να ελέγχει την ποσότητα νερού από τον ποταμό Ιορδάνη, ενώ αν και το νερό από τον άνω Ιορδάνη είναι πόσιμο μόλις βγει από τη λίμνη Τιβεριάδα είναι απρόσιτο και γεμάτο οργανικούς ρύπους, οι οποίοι προέρχονται από τη γύρω περιοχή.

Το ζήτημα που τίθεται είναι εάν η Παλαιστίνη μπορεί να διεκδικήσει και να κυριαρχήσει σε αυτούς τους υδάτινους πόρους. Ωστόσο, το Ισραήλ δεν είναι διατεθειμένο να δεχθεί να εξαρτάται όσον αφορά το νερό, από την Παλαιστίνη. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει το Ισραήλ, δεν είναι εφικτή η παραχώρηση στην Παλαιστίνη των υπό στρατιωτικής κατοχής υδάτινων πόρων με αντάλλαγμα την ειρήνευση στην περιοχή. Εάν το Ισραήλ προχωρούσε σε μία τέτοια ενέργεια θα σήμαινε αυτόματα ότι παραδίδει το 40% των παροντικών αναγκαίων πόρων του σε νερό και κατά πάσα πιθανότητα του 50% των μελλοντικών αναγκών του (Morris, 1997).

Όπως χαρακτηριστικά έχει αναφέρει ο Α. Ναχμανί καθηγητής του πανεπιστημίου BarIlan στο Ισραήλ, οι πολεμικές συγκρούσεις με τους γείτονες θα δεν θα έχουν από εδώ και στο εξής ως αιτία ούτε τα χημικά, ούτε τα πυρηνικά ζητήματα, αλλά το νερό (Σταμάτη, 1999). Ενώ η σπουδαιότητα των υδάτινων πόρων της Δυτικής Όχθης μπορεί να γίνει αντιληπτή μέσα από τη δήλωση του πρώην Υπουργού Γεωργίας το 1990, ο οποίος είχε αναφέρει ότι δεν υπάρχει κάποια λύση η οποία να είναι πολιτικά συμβατή για την επιβίωση του Ισραήλ και να μην περιλαμβάνει την κατοχή και τον πλήρη έλεγχο των υδάτων στην Δυτική Όχθη. Ο ίδιος μάλιστα στην τότε δήλωση του είχε υποστηρίξει ότι η

ζήτηση σε νερό θα αυξανόταν στη περιοχή, εάν δημιουργούταν ένα παλαιστινιακό κράτος μιας και θα επέστρεφε ένας σημαντικός αριθμός κατοίκων στην περιοχή (Beschoner, 1992).

Οι παραπάνω δηλώσεις φαίνεται να επιβεβαιώνονται δια μέσου της επιστημονικής κοινότητας μιας και όπως υποστηρίζει ο Μάζης (1996), η διαχείριση των υδάτων αποτελεί ένα συνεχές και παλαιό πρόβλημα για όλη την περιοχή της Μέση Ανατολής. Εφόσον μεταξύ των κρατών δεν υπάρχει εμπιστοσύνη τα προβλήματα εντείνονται καθώς αυξάνεται η ζήτηση σε νερό ενισχύοντας τις ήδη υπάρχουσες αντιδικίες.

Το Ισραήλ θεωρεί ότι οι υδάτινοι πόροι θα πρέπει να εξουσιοδοτηθούν από αυτό, από τη διάνοιξη φρεατίων έως την εκμετάλλευση των υφισταμένων, και την κατασκευή σωληνώσεων. Η παραπάνω θέση η οποία μάλιστα έχει και έμπρακτη εφαρμογή, στερεί τη δυνατότητα από τους Παλαιστίνιους να βελτιώσουν το βιοτικό τους επίπεδο.

Έως και το 1995 δεν είχε επέλθει μεταξύ του Ισραήλ και τη Παλαιστίνης οποιαδήποτε συμφωνία για τους υδάτινους πόρους μόνο διαφωνίες και αντιπαραθέσεις, παρά τις οποίες το Ισραήλ είχε τη δυνατότητα να διατηρεί κυριαρχικό ρόλο στους υδάτινους πόρους. Ωστόσο, το 1995 μεταξύ των δύο κρατών υπεγράφη μία θα λέγαμε προσωρινή συμφωνία τόσο για την Δυτική Όχθη, όσο και για την Γάζα (βλ. παράρτημα 6 στο τέλος). Αναλυτικότερα η συμφωνία όριζε:

- Το Ισραήλ αναγνώριζε τα δικαιώματα των Παλαιστίνιων στην Δυτική Όχθη τα οποία θα ρυθμιζόνταν σε μελλοντική συμφωνία η οποία θα αφορούσε τους υδάτινους πόρους.
- Και τα δύο κράτη έχουν δηλώσει ότι πρέπει να αναπτύξουν νέους υδάτινους πόρους, οι οποίοι να χρησιμοποιούνται ποικιλοτρόπως, όπως για παράδειγμα νερό το οποίο είναι προϊόν ανακύκλωσης του πόσιμου νερού ή από αφαλάτωση.
- Και τα δύο κράτη συμφώνησαν από κοινού να συντονίσουν τις ενέργειες τους, ώστε να οργανώσουν τόσο αποχετευτικά όσο και υδροδοτικά συστήματα στην περιοχή της Δυτικής Όχθης (Μάζης, 1996).

Ωστόσο παρά το γεγονός ότι η παραπάνω συμφωνία αποτελεί μία σωστή βάση για την επίλυση του ζητήματος, παρ' όλα αυτά δεν έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, ούτε εμπεριέχει κάποιους μηχανισμούς, ώστε να τηρηθούν τα συμφωνηθέντα, πράγμα που κάνει επιτακτικότερη την ανάγκη ύπαρξης περαιτέρω δεσμευτικότερων συμφωνιών. Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, από τα όσα διατυπώθηκαν ότι η Συμφωνία του Όσλο όχι μόνο δεν άμβλυνε τις αντιθέσεις, αλλά αποκρυστάλλωσε την πραγματική εικόνα της σύγκρουσης μεταξύ Παλαιστίνιων και Ισραηλινών, όπως αυτή διαμορφώθηκε από το 1967 και ύστερα. Στην ουσία η σύγκρουση με τη συμφωνία του Όσλο αναδομήθηκε και μπήκε σε νέα βάση, μιας και δεν επετεύχθη κάποιο είδος συνεταιριστικής

δομής, μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών, αλλά εξακολούθησε να υπάρχει σημαντική ασυμμετρία μεταξύ των Ισραηλινών και των Παλαιστινίων σε σχέση με τους υδάτινους πόρους (Selby 2013).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Η ψυχογραφία μιας προδιαγεγραμμένης εχθροπραξίας

Βασικές έννοιες

2. 1. Εισαγωγικά

Για να φτάσει κανείς στην κατανόηση βασικών όρων -που υπό τη ματιά της καθημερινότητας διαφεύγουν ουσίας και βάθους - θα πρέπει να αναζητήσει συστηματικά έννοιες και βαθύτερα σημασιολογικά νοήματα που οι όροι αυτοί φέρουν σε επίπεδο κυριολεξίας και συμβολικά μηνύματα που ενδεχομένως κρύβουν. Μια τέτοια αναζήτηση κατέχει ακόμη μεγαλύτερη σημασία, καθώς ο λόγος και τα εκάστοτε αφηγήματα των εμπλεκόμενων μερών σχετίζονται με πολιτικές εξουσίας, εθνικές/εθνοτικές καθώς και ιστορικές ερμηνείες, που φτάνουν σε σημείο να αρθρώσουν γεωπολιτικές διεκδικήσεις και να στηρίζουν διαμάχες μεταξύ λαών και κοινοτήτων. Μιας τέτοιας μεταχείρισης χρήζει και το, αιώνιο πλέον, ζήτημα της ισραηλο-παλαιστινιακής διαμάχης. Ο λόγος; Διότι μόνο έτσι θα μπορέσουμε να οδηγηθούμε σε ουσιαστικότερη θέαση του ζητήματος με την ελπίδα για τη μελλοντική επίλυσή του.

Αν και με όρους που εκφράζουν την ιστορικότητα της ίδιας της ανθρώπινης φύσης, τα θέματα όπως αυτά που αναφερόμαστε στην παρούσα εργασία αποτελούν απλώς μια πτυχή της ανθρώπινης ιστορίας και της μπρωντελικής «μεγάλης διάρκειας», αυτό δε θα πρέπει να μας επαναπαύει καθότι ο κίνδυνος της γενίκευσης και οι απλουστευτικές ερμηνευτικές τάσεις που επικρατούν, συνήθως «ναρκώνουν» την αλήθεια και συμβάλλουν στην θεσμική νομιμοποίηση δομών και πράξεων που εν τέλει υποσκιάζουν την αλήθεια και υπαγάγουν τον άνθρωπο και τα κεκτημένα του, σε μορφές και λόγους κυριαρχίας. Ως εκ τούτου, πιστεύεται ότι η αναζήτηση της λύσης θα πρέπει να βασίζεται στην ενασχόληση με τις πηγές και τα ευρήματα της έρευνας. Ασφαλώς, η προσωπική εμπλοκή και η ενσωμάτωση με το πεδίο έρευνας, αποτελούν όχι μόνο επιθυμητό παράγοντα διαφώτισης του

ζητήματος αλλά απαραίτητο στοιχείο εντρύφησης στις συνθήκες του περιβάλλοντος (Γκέφου-Μαδιανού 2003; Eriksen, 2007), και δη στον πολιτισμό του.

Στον ακαδημαϊκό χώρο, η θέαση της Παλαιστίνης και της Μέσης Ανατολής, κυμαίνεται άλλοτε ρομαντική/εξωτική κι άλλοτε υποτιμητική/σκοτεινή και ξένη. Συγκεκριμένα, παλαιότερες τοποθετήσεις όπως αυτή του Gellner ότι «Ο ισλαμικός κόσμος είναι το μόνο σύστημα που αρνείται πεισματικά να παραδοθεί στην εκκοσμίκευση και να απαρνηθεί τις δικές του θεολογικές, φιλοσοφικές και κοινωνικοπολιτικές συντεταγμένες» (Gellner 2006, vii) και του διεθνολόγου Samuel Huntington εισάγοντας τον όρο «σύγκρουση των πολιτισμών» (1998) δυσκόλεψαν τον δυτικό κόσμο να αφουγκραστεί ουσιαστικά τα εν γένει προβλήματα και τη φωνή των Παλαιστινίων. Ο λόγος; Προφανής! Προκάλεσαν ακόμη περισσότερα συμπλέγματα και τάση απομάκρυνσης από τις ισλαμικές χώρες. Με άλλα λόγια, επρόκειτο για ένα κανονικό «τσουβάλιασμα» που οι χειρότερες επιπτώσεις ταχυδρομούνταν στους κατοίκους της ευρύτερης Ανατολής με αραβικό υπόβαθρο. Σημαντική υπήρξε η απάντηση του Said στις παραπάνω τοποθετήσεις, ο οποίος επανέλαβε για άλλη μια φορά, με κάποιες νέες προσθήκες, τη θεωρία του για την εδραιωμένη οριενταλιστική θέση της Δύσης²⁰. Τα πράγματα οδηγούνταν προς την εμπέδωση της κατοχικής πολιτικής που εφαρμόζε το Ισραήλ, τουλάχιστον σε ακαδημαϊκό επίπεδο.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '90 πολλές ΜΚΟ προσέφεραν ανθρωπιστική βοήθεια και δούλεψαν για την υπεράσπιση και αναγνώριση των δικαιωμάτων των Παλαιστινίων. Τα αποτελέσματα μπορεί σε πρώτη φάση να έδωσαν μια ανακούφιση δημιουργώντας ελπίδες για μια διαφορετική κυρίως ανθρωπιστική προσέγγιση του προβλήματος, ωστόσο στην πορεία φαίνεται να έθεσαν τους Παλαιστινίους σε μια άλλη συνθήκη που σε καμία περίπτωση δεν οδηγούσε στην επίλυση του ζητήματος αλλά σε μια εξαρτώμενη σχέση. Με άλλα λόγια, -χωρίς να παραγνωριστεί η συμβολή και η μεγάλη ανθρωπιστική βοήθεια που προσέφεραν (και προσφέρουν) οι ΜΚΟ, οι φιλανθρωπικοί φορείς και οι δωρητές από το εξωτερικό- η παρεχόμενη βοήθεια δεν άλλαξε την αποικιοκρατική συνθήκη που έχει ριζώσει στην περιοχή. Οι διεθνείς μη κυβερνητικές και ανθρωπιστικές οργανώσεις παίζουν τον ρόλο των ισχυρών διαιτητών για την πρόσβαση των αποκλεισμένων στα ύδατα, αλλά διαπιστώνεται συχνά ότι οι δεσμεύσεις τους είναι ασταθείς και συχνά βραχύβιες. Υπάρχει κυριαρχία της «κυριαρχίας», με την οποία τα κράτη και οι άλλες αρχές διακηρύσσουν και αρνούνται ποικιλοτρόπως την κυριαρχία - και τις σχετικές ευθύνες (Bishara 2017: 350).

20 Βλέπε για παράδειγμα προς αυτή την κατεύθυνση την απάντηση του Said στον Huntington, στη διάλεξη με τίτλο *The Myth of the "Clash of Civilizations"*, που έδωσε στο University of Massachusetts Amherst το 1996. <https://www.youtube.com/watch?v=aPS-pONiEG8>

Η τρομοκρατία των ισραηλινών δυνάμεων σε συνδυασμό με την πολιτική ηγεμονία του Ισραήλ και των συμμάχων του, κατάφεραν να έχουν το πάνω χέρι στην περιοχή και να προβάλλουν τα δικά τους συμφέροντα προωθώντας την πολιτική ατζέντα της συντηρητικής ελίτ της χώρας (βλ. Νετανιάχου). Και όλα αυτά, μπροστά στα μάτια των Ηνωμένων Εθνών και των διεθνών ειρηνευτικών οργανισμών. Θέλοντας σε αυτή την κατεύθυνση να δώσει τη δική του ερμηνεία, ο Derek Gregory χρησιμοποίησε τον όρο «γεωγραφία του τρόμου»²¹ προκειμένου να αναφερθεί στις πρακτικές εξουσίας που εφαρμόζονται με στόχο να τεθεί η περιοχή τόπος ελέγχου και αναχώματος για την αποφυγή μελλοντικών διεκδικήσεων στην ευρύτερη Μέση Ανατολή.

Παρ' όλες τις υποσχέσεις, το προοδευτικό (νεο)φιλελεύθερο προφίλ και τις διαβουλεύσεις για ειρήνη, δικαιοσύνη κ.ο.κ., που αποτέλεσαν την εξωτερική πολιτική ατζέντα του Μπαράκ Ομπάμα, τίποτε από αυτά δεν άλλαξε κάτι στην περιοχή. Οι πολιτικές Ομπάμα, ουσιαστικά, αν και πολλά υποσχόμενες για ένα καινούργιο άνοιγμα και αναδιάρθρωση του πολιτικού λόγου, παρέμειναν σε ένα επιδερμικό επίπεδο εγχώριας και άλλοτε παγκόσμιας πολιτικής κατανάλωσης. Χωρίς ποτέ να εμβαθύνει στην εξεύρεση κοινών συντεταγμένων και να προχωρήσει στην διευθέτηση ενός θέματος που απασχολεί τον κόσμο για πολλές δεκαετίες, η «αντισιωνιστική» πολιτική του, κατά πολλούς στον χώρο τον συντηρητικών, δεν ξεπέρασε ποτέ το λεκτικό επίπεδο. Κατά την άποψή μας, από αυτή την άποψη δεν μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι τάχθηκε κατά του Ισραήλ «κλείνοντας το μάτι» στους μουσουλμάνους παλαιστίνιους/άραβες, διότι τα πράγματα εξακολουθούν να είναι ίδια.

Τα όσα συμβαίνουν μετά την εποχή Ομπάμα, με την εκλογική επικράτηση του «άτακτου» Donald Trump το 2016, τη διασάλευση και τον διχασμό της αμερικάνικης αριστεράς σε φιλελεύθερους προοδευτικούς με επικεφαλής τον γερουσιαστή Bernie Sanders και σε φιλελεύθερους συντηρητικούς με τον (πρόσφατα επικρατέστερο υποψήφιο) πρώην αντιπρόεδρο επί Ομπάμα, Joe Biden προμηνύουν για άλλη μια φορά τη δυσκολία εξεύρεσης κοινής γλώσσας. Ο συντηρητικός εθνικιστικός λαϊκισμός του D. Trump φαίνεται να κρατεί καλά και να τάσσεται ανοιχτά υπέρ μιας ισραηλινής παντοκρατορίας στην περιοχή. Άλλωστε η υπόσχεση για τη μεταφορά της πρεσβείας στην Ιερουσαλήμ που ανακοινώθηκε επισήμως τον Δεκέμβριου του 2017 και εγκαινιάστηκε στις 14 Μαΐου του 2018, το δείχνει με τον καλύτερο τρόπο. Το μεγαλύτερο πρόβλημα σε αυτό τον «πόλεμο» του D. Trump είναι ότι έχει παρασύρει και άλλες χώρες προς αυτή την κατεύθυνση, όπως φαίνεται από την απόφαση του εκλεγμένου προέδρου της Βραζιλίας, Ζαΐχ Μπολσονάρο να μετακινήσει από

21 Derek Gregory & Allan Pred, "Introduction", (1-6), στο Derek Gregory & Allan Pred (επιμ.), (2007). *Violent Geographies. Fear, Terror and Political Violence*, London, New York: Routledge.

το Τελ Αβίβ στην Ιερουσαλήμ την πρεσβεία της χώρας του στο Ισραήλ, κίνηση που χαρακτηρίζεται από τους Παλαιστίνιους «παράνομη»²².

Θα μπορούσε κανείς μετά τα πρόσφατα αιματηρά γεγονότα να ισχυριστεί ότι υπάρχει ελπιδοφόρο φως στο ζήτημα για μια νέα προσέγγιση; Αυτό μένει στα χέρια των πολιτικών εξελίξεων που προλαμβάνουν μεταξύ άλλων και την τύχη της ύπαρξης της Παλαιστίνης. Η αλήθεια είναι ότι με όρους πολιτικής θεωρίας και γεωστρατηγικών προσεγγίσεων τα πράγματα φαίνονται δύσκολα να δρομολογηθούν με μια θετική έκβαση για τους, προφανώς αυτσάιντερ, Παλαιστίνιους.

Αυτά αποτελούν το ευρύτερο πλαίσιο στο οποίο εδραιώθηκε και «ωρίμασε» μια σύγκρουση που -αν και μονοπωλεί τον κόσμο από τη δεκαετία του '70, εξακολουθεί να αιωρείται έρμαιο της τύχης του σε έναν κόσμο που κυριαρχείται από την τεχνολογία, τα κοινωνικά διαδικτυακά δίκτυα και τα ΜΜΕ. Σε μια τέτοια εποχή που η είδηση φτάνει σε πραγματικό χρόνο σε όλα τα άκρα της γης, η διαμάχη για εθνο-πολιτική ελεύθερη υπόσταση των Παλαιστινίων διαδραματίζει τη δική του πορεία παράλληλα με τη δική μας.

2.2. Οι Υδάτινοι Πόροι ως παράγοντας σύγκρουσης και πολιτικής ισχύος. Από τη σκοπιά των διεθνών σχέσεων.

Σύμφωνα με έρευνα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι πολύ πιθανό τις επόμενες δεκαετίες οι προστριβές και οι εντάσεις όσον αφορά τους υδάτινους πόρους να αυξηθούν τόσο σε αριθμό, όσο και σε ένταση. Σε διεθνές επίπεδο, οι αιτίες και οι τύποι των συγκρούσεων όσον αφορά τους υδάτινους πόρους μπορούν να λάβουν τις εξής τέσσερις μορφές (Unicef, 2010):

- **Σύγκρουση Λόγω Χρήσης:** Ως βασική αιτία σε αυτόν τον τύπο σύγκρουσης είναι η χρήση του νερού (π.χ. Δούναβης)
- **Σύγκρουση Λόγω Μόλυνσης:** Ως βασική αιτία σύγκρουσης σε αυτή την περίπτωση αποτελεί η ποιότητα του νερού²³ (π.χ. Ρήνος)

22 Newsroom, CNN Greece (2018), «Έντονη η αντίδραση της Παλαιστίνης στη μεταφορά της πρεσβείας της Βραζιλίας στην Ιερουσαλήμ», Newsroom, CNN Greece, 2 Νοεμβρίου. <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/153156/entoni-i-antidrasi-tis-palaistinis-sti-metafora-tis-presveias-tis-vrazilias-stin-ieroyssalim>.

23 Η ποιότητα του νερού είναι άμεσα εξαρτημένη από τον τρόπο με τον οποίο γίνεται η χρήση και η διαχείριση του εκάστοτε υδάτινου πόρου. Όταν υπάρχει ανεπάρκεια υποδομών και υπηρεσιών εν προκειμένω στην περίπτωση των υδάτινων πόρων, δημιουργούνται σημαντικά προβλήματα για την επιβίωση του ατόμου (World Health Organization and UNICEF 2010).

- **Σύγκρουση όσον αφορά την κατανομή ανάμεσα σε παρόχθια κράτη:** Ως βασική αιτία της σύγκρουσης είναι η κατανομή του νερού (π.χ. Ευφράτης, Νείλος)
- **Σύγκρουση όσον αφορά την απόλυτη κατανομή ανάμεσα σε παρόχθια κράτη:** Ως βασική αιτία της σύγκρουσης θεωρείται η κατανομή και η διαθεσιμότητα του νερού (π.χ. Ιορδάνης).

Οι συγκρούσεις ως προς τους υδάτινους πόρους λειτουργούν προσαυξητικά, των ήδη υπάρχουσών κρίσεων μεταξύ των κρατών και αυξάνουν την μεταξύ τους ένταση. Μάλιστα σύμφωνα με τον Μάτζι (1996), οι κρίσεις οφείλονται ως επί το πλείστον στο γεγονός ότι μεταξύ των αντιμαχόμενων κρατών δεν υπάρχει ισορροπία δυνάμεων. Την ανισορροπία εκμεταλλεύεται το πιο ισχυρό κράτος, αυτό δηλαδή το οποίο κατέχει τις πηγές, ώστε να αυξήσει την επιρροή του σε όσα κράτη βρίσκονται στη συγκεκριμένη περιοχή.

Η πίεση από το νερό μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνικές αναταραχές, σε πολιτική αστάθεια, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να προκαλέσει ένοπλες συγκρούσεις (Abbott, 2004). Όσον αφορά την περίπτωση της Μέσης Ανατολής και ειδικότερα του Ισραήλ και της Παλαιστίνης, θέματα τα οποία αφορούν τους υδάτινους πόρους, αποτελούν ζητήματα εξαιρετικής σημασίας, μιας και μεταφράζονται ως παράγοντας ισχύος, τον οποίο οι ενδιαφερόμενοι επιθυμούν είτε να ελέγξουν, είτε να αποκτήσουν ανάλογα με τα συμφέροντά τους.

Οι υδάτινοι πόροι αποτελούν έναν από τους κύριους συντελεστές ισχύος όσον αφορά τις διεθνείς σχέσεις. Τα κράτη λοιπόν στη Μέση Ανατολή μεταξύ των οποίων το Ισραήλ και η Παλαιστίνη, τα οποία έχουν τη δυνατότητα ελέγχου αυτού του φυσικού πόρου, διαθέτουν και τον συντελεστή ισχύος, τον οποίο εκμεταλλεύονται κατά περίπτωση, ώστε είτε να επιβληθούν, είτε να διατηρήσουν την υπάρχουσα θέση τους, είτε να μεταβάλουν τους υπάρχοντες κανόνες του παιχνιδιού (Κουσκουβέλης, 2004), επιβάλλοντας έτσι την ηγεμονία τους.

Στο πεδίο των διεθνών σχέσεων, τα τελευταία χρόνια προκειμένου να τονιστεί η σημασία των υδάτινων πόρων έχει εισαχθεί η έννοια της υδροηγεμονίας (hydrohegemony) (Wegerich & Warner, 2010). Η έννοια αυτή εκφράζει την δυνατότητα εκείνης της συμπεριφοράς, μέσω της οποίας μία ισχυρή περιφερειακή δύναμη από την οποία διέρχεται ένας διεθνής ποταμός, έχει τη δυνατότητα να επιβάλλει τη θέληση της στα υπόλοιπα παρόχθια κράτη. Παράλληλα, η έννοια αυτή είναι συνδεδεμένη με την πολιτική ισχύος όσον αφορά τα ύδατα των κρατών που αφορούν τις διεθνείς υδάτινες λεκάνες.

2.3. Ζητήματα εθνότητας και πολιτειότητας

Οι σχετικά πρόσφατες συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας που έλαβαν χώρα σε πολλές αραβικές χώρες με την Αραβική Άνοιξη και στην Τουρκία (Μπαρτσίδης Μ. & Τσιμπιρίδου, Φ., 2014),²⁴ έδωσαν έναυσμα για την ενεργό εμπλοκή των υποκειμένων στον δημόσιο χώρο με σκοπό τη διεκδίκηση δικαιωμάτων και την κατάργηση ενδεχόμενων θεσμοθετημένων μέτρων που έβλαπταν άμεσα την έννοια της πολιτειότητας, ή απλά της κοινότητας. Λαμβάνοντας υπόψη τις προεκτάσεις αυτών των κινημάτων στην ευρύτερη περιοχή, απορεί κανείς για την μη εμπλοκή ή το «μούδιασμα» που επικρατεί στα εδάφη της Παλαιστίνης. Ασφαλώς, η διεκδίκηση των δικαιωμάτων των Παλαιστίνιων με διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες ενέχει τον κίνδυνο σοβαρών αντιποίνων του ισραηλινού στρατού που επιτηρεί και αστυνομεύει την περιοχή²⁵. Το παράδειγμα των άλλων κρατών που σημείωσαν τη δική τους σύγχρονη επανάσταση με μαζικές διαδηλώσεις ξεκινώντας από την Αίγυπτο το 2010 με το (*shabab* = νεολαία) και (*tamarrud* = εξέγερση), συμπεριλαμβανομένου εδώ του Ιράν (2009) και της Τουρκίας (2013) (Altorki 2015:40) - δεν επιδρά με τον ίδιο τρόπο στα παλαιστινιακά κατεχόμενα.

Άρα, η ανάπτυξη μιας δυναμικότητας που απορρέει από την ίδια τη δημόσια σφαίρα (*public sphere*), όπως το αντιλαμβάνεται αυτό ο Jürgen Habermas (1964) είναι σχεδόν ανέφικτο στην παλαιστινιακή περίπτωση. Και αυτό οφείλεται πρώτα απ' όλα στην αδυναμία των Παλαιστίνιων να αρθρώσουν κάτω από την ίδια «πολιτική ομπρέλα» ένα αφήγημα που να εμπεριέχει έθνος, θρησκεία και πολιτισμό. Αυτό έχει ως επίπτωση, τη μη ανα-σηματοδότηση της έννοιας του έθνους και πέραν τούτου, τη μη άρθρωση ενός λόγου που θα λειτουργούσε εργαλειακά, ως συνεκτικός κρίκος. Επιπλέον, η θρησκευτική διάσπαση (Kumaraswamy 2006: 63-64), συμβάλλει με τη σειρά της στην διατήρηση του παραπάνω *status quo*. Ως εκ τούτου, η επικρατούσα συνθήκη δεν μπορεί άλλο, παρά να παράξει μια κομματιασμένη πολιτειότητα που δεν καταφέρνει να εκφράσει τους ενδότερους προβληματισμούς υποκειμένων και συλλογικοτήτων, με αποτέλεσμα πολλοί Παλαιστίνιοι να βιώνουν μια «κατακερματισμένη ταυτότητα» και ως εκ τούτου να εγκαταλείπουν τη περιοχή. Παρόλο που οι ίδιοι οι Παλαιστίνιοι κατηγορούν την κυριαρχία των Ισραηλινών εις βάρος τους, επιθυμούν κατά βάθος να συμπεριφέρεται η Παλαιστινιακή Αρχή περισσότερο σαν αυτόν -τον άλλο- κυρίαρχο, που θα τους ενδυναμώνει και θα τους ενώσει. Γνωρίζουν την άνιση εξουσία μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστινιακής Αρχής, ωστόσο επιθυμούν μια ισχυρή σχέση εξουσίας και λογοδοσίας με

24 Μ. Μπαρτσίδης και Φ. Τσιμπιρίδου (2014), «Για την επιστροφή της “πολιτικής ηθικής”»: Παγκοσμιοποιητικά κινήματα «αξιοπρέπειας», Θέσεις, τ. 126 : 43-7

25 Στο τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε εκτενώς στις εμπειρίες και τις εθνογραφικές φωνές οι οποίες εκφράζουν με τον καλύτερο τρόπο τα όσο σχετίζονται με την αστυνόμευση και με την έννοια του πολίτη που επικεντρωνόμαστε στο παρόν κεφάλαιο.

έναν αναγνωρίσιμο κυρίαρχο (Emily McKee, 2019).

Τα πράγματα περιπλέκονται ακόμη περισσότερο όταν κανείς προσθέσει στη συζήτηση την αποικιοκρατική συνθήκη. Από τη σκοπιά αυτή, η ανάπτυξη μιας ενιαίας συνείδησης και κυρίως εθνικής περνά από περιπέτειες ύπαρξης και αυθυπαρξίας. Αναλυτικότερα, το παράδοξο της υπόθεσης έγκειται στο γεγονός ότι, οι εκάστοτε πολιτικές ενέργειες που εκλαμβάνονται θετικά από τις οργανώσεις της περιοχής, είναι προϊόν της Δύσης. Με άλλα λόγια, οι πρωτεργάτες που υπόσχονται ενεργό πολιτική δράση στο ζήτημα, προσφέρουν μια άλλη δίοδο για τη δόμηση της ίδιας της μετα-αποικιοκρατικής πραγματικότητας. Τραγική ειρωνεία αποτελούν τέτοιου τύπου κυβερνήσεις ή εκπρόσωποι που εμπλέκονται στην εδραίωση μιας απελευθερωτικής ιδέας χρησιμοποιώντας τα εργαλεία και υποκινούμενοι από τις χώρες που εκ των προτέρων τους καθυπόταξαν. Έτσι, χρησιμοποιούν την ίδια ρητορική για την επιβολή της πολιτικής κυριαρχίας του τόπου όπως ακριβώς αυτή των αποικιοκρατών (Mamdani, 1996).

Ο συνειρμός αυτός και η διεκδίκηση μιας εθν(ο)τικής ταυτότας, αποτελεί το πρωτεύον ζήτημα πολλών πληθυσμιακών ομάδων που ενδεχομένως βρίσκονται σε μια διαδικασία εκδημοκρατισμού ή αποδέσμευσης από μια προηγούμενη εξαρτημένη κατάσταση καθώς και πλήθος νέων προκλήσεων και διεκδικήσεων. Εντούτοις, κανείς δεν θα πρέπει να ξεχνά και την ιστορική διάσταση του ζητήματος, ξεκινώντας όχι μόνο από τον Α' και Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά από τον 18-19ο αιώνα, όταν δηλαδή ακόμη η περιοχή ανήκε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τα ευρήματα αυτής της ιστορικής αναζήτησης και εμβάθυνσης μας φέρνουν στην αφετηρία της εν λόγω σύγκρουσης. Η διαμάχη αυτή που πυροδοτήθηκε από το ξέσπασμα των εθνικισμών (τέλη 19^{ου} αι.) είχε στο επίκεντρο τη διεκδίκηση εδαφών δημιουργώντας στην πορεία δύο στρατόπεδα, τα οποία κινητοποιούνταν από αντίστοιχα διαφορετικά αφηγήματα, συνθήκη την οποία ο Gelvin ονόμασε «ανταγωνιστικούς εθνικισμούς» (2011).

Η «θρησκευτικο-κεντρική ταυτοποίηση των χωρών της Μέσης Ανατολής» (Kumaraswamy 2006: 64) είναι λογικό να έχει δομήσει ιδιαίτερη σχέση με το Ισλάμ και ως εκ τούτου να εμπλέκεται άμεσα με έναν τουλάχιστον αυτοπροσδιορισμό, αυτό του μουσουλμάνου. Από την άλλη, το γλωσσικό στοιχείο που χαρακτηρίζει τις χώρες αυτής της ζώνης αυτομάτως τις συνδέει με ένα κοινό αραβικό παρελθόν/υπόβαθρο (Hourani, 1991), πολιτισμικού περισσότερο περιεχομένου. Αυτό, μπορεί ανά πάσα στιγμή να λειτουργεί ως στοιχείο αυτοπροσδιορισμού αλλά και τοποθέτησης της περιοχής σε σχετική πολιτισμική επιρροή που κατά κόρον εισπράττεται ως ένα είδος ταυτότητας.

Άρα, ο έξω κόσμος σε γενικά πλαίσια ονοματίζει²⁶ την περιοχή με αυτού του είδους τους προσδιορισμούς.

Ίδια εικόνα παρατηρείται και στην άλλη πλευρά. Το Ισραήλ έχει με τη σειρά του σοβαρά θέματα προς διευθέτηση όσον αφορά το διαχωρισμό του κοσμικού κράτους από την ρητορική του Ιουδαϊσμού. Η αδυναμία εξεύρεσης μιας ενδιάμεσης λύσης που θα έφερνε κοντά τις δύο αυτές «αλληλοσυγκρουόμενες» θέσεις, εμμένει στην διατήρηση μιας ουσιαστικής διαφοροποίησης μεταξύ της Ιουδαϊκής και της δημοκρατικής ταυτότητας/ταυτοποίησης (Kumaraswamy 2006: 65) με γνωστά πλέον αποτελέσματα. Προεκτείνοντας εδώ τη ματιά, μπορούμε να κατανοήσουμε την ιδιαίτερη σύνδεση του έθνους με τη θρησκεία. Οι δύο παράγοντες λειτουργούν συμπληρωματικά για την ταυτοποίηση τονίζοντας κατά πρώτον την θρησκευτική διαφοροποίηση και τασσόμενοι υπέρ της (αυτο)προσδιοριστικής επιρροής που απορρέει από αυτή.

Η επιθυμία για επιβολή και κυριαρχία στην περιοχή έχει οδηγήσει τους Ισραηλινούς στην διατύπωση της ιδέας για ολική επικράτηση στην περιοχή. Πρόκειται για ένα φράγμα της δεξιάς που δε συμφωνεί με καμία παραχώρηση γης και περιοχών προς τους Παλαιστίνιους. Η λογική αυτή οδηγεί σε σύγκρουση και αναζωπυρώνει από την άλλη πλευρά την εκφορά ενός πολιτικού λόγου που εστιάζει στην ίδρυση ενός Παλαιστινιακού κράτους εντός των ορίων του 1948. Προφανώς τέτοιες απόψεις, σε συνδυασμό με τα συμπλέγματα που έχει δημιουργήσει στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Αφρικής η αποικιοκρατική συνθήκη (Mamdani, 1996), εμμένει σε εχθροπραξίες μεταξύ των λαών «και εμποδίζει τις όποιες προσπάθειες για ουσιαστική συζήτηση για συμφιλίωση» (Kumaraswamy 2006: 69).

Η γεωγραφική πολυδιάσπαση του πληθυσμού των Παλαιστίνιων αποτελεί άλλο ένα σημαντικό χαρακτηριστικό που δυσκολεύει ιδιαίτερα την εδραίωση μιας ταυτότητας. Συγκεκριμένα, οι Παλαιστίνιοι ζουν σε τέσσερις διαφορετικές περιοχές που αυτομάτως σημαίνει, τέσσερις διαφορετικές πολιτικο-κοινωνικές συνθήκες. Με άλλα λόγια, τέσσερα διαφορετικά είδη πολιτικών συνθηκών: πολίτες του Ισραήλ, κάτοικοι των περιοχών κάτω από τον έλεγχο της Εθνικής Παλαιστινιακής Αρχής (PNA: Palestinian National Authority), πολίτες της Ιορδανίας, πρόσφυγες κάτοικοι στην Ιορδανία και σε άλλα αραβικά κράτη²⁷. Ως εκ τούτου, η ανάπτυξη μιας πολιτεότητας

26 Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια ονοματοθεσία που δεν λαμβάνει υπόψη πάντα τα χαρακτηριστικά που είχε αναδείξει ο Hourani (1991), αλλά τις περισσότερες φορές λειτουργεί ως ένα είδος ετικετοποίησης (*labelling*) ή ονοματοθεσίας που δεν συνυπολογίζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της κάθε χώρας και τις ξεχωριστές συνθήκες που έχει δομηθεί σύγχρονη ιστορία της. Υπό αυτή την οπτική, πρόκειται για μια κλισέ θέση που βασίζεται στην θέαση «εμείς» και «άλλοι», που εμπίπτει με την οριενταλιστική θεωρία του Said (1978).

27 Τα εθνογραφικά παραδείγματα τα οποία θα σχολιάσουμε στο τρίτο κεφάλαιο θα διαφωτίσουν καλύτερα την πολυδιάσπαση και την 'χαοτική' πολιτειακή κατάσταση που βιώνει ο σύγχρονος Παλαιστίνιος.

που ενδέχεται να επιταχύνει την εσωτερική συσπείρωση στο αφήγημα ενός κοσμικού κράτους φαντάζει υπό αυτές τις συνθήκες πολύ μακριά και σχεδόν ανέφικτη σε κάθε επίπεδο.

Βέβαια, από την άλλη, θα πρέπει να αναγνωρίσουμε την επίδραση που οργανικά φέρει το γενικότερο καταπιεστικό κλίμα και οι πολιτικές που ασκεί το κράτος για την καθυστάση και συμμόρφωση του παλαιστινιακού λαού. Αυτές οι πρακτικές, οι οποίες ενορχηστρώνονται από το κεντρικό κράτος μέσω του στρατού και της αστυνομίας που πολλές φορές καταλήγουν με θύματα και μαζικές φυλακίσεις, λειτουργούν και ως μηχανισμοί για την καλλιέργεια μιας εθν(ο)τικής ταυτότητας -αυτοπροσδιορισμού ή «κοινής συνείδησης» (Rosenfeld, 2004)²⁸. Οι εκφάνσεις αυτών των αυτοπροσδιοριστικών τρόπων νοηματοδοτούνται συνήθως στηριζόμενοι στο διαχωρισμό «εμείς» και «άλλοι» και ενεργοποιούνται αυτόματα.

Ο ρόλος της οικογένειας -ως κοινωνική δομή- όπως παρατηρεί και η Rosenfeld στην εθνογραφική της έρευνα, δεν φαίνεται να επωμίζεται και με την καλλιέργεια μιας αφήγησης που εμπρικλείει την έννοια του έθνους (Rosenfeld, 2004 και πρβλ. Altorki 2015: 60-63). Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί και επιχειρεί φαίνεται να συνεισφέρει στην καλλιέργεια αλληλεγγύης και αδελφοσύνης. Ο τρόπος αυτός είναι ωφέλιμος και άξιος επαίνου, δεδομένου των εξαιρετικά δύσκολων συνθηκών της καθημερινότητας.

Κατόπιν όσων αναφέρθηκαν, σχετικά με τις αντίξοες και ιδιαίτερα πολύπλοκες συνθήκες προσδιορισμού και αυτοπροσδιορισμού των Παλαιστινίων, έγινε ορατό το γεγονός ότι είναι αρκετά περιπετειώδης και δύσκολη η οριζόντια καλλιέργεια μιας ταυτοτικής δομής που θα προσιδίαζε σε όλες τις κοινότητες με τον ίδιο τρόπο και το ίδιο βάθος. Έγινε προσπάθεια να αναδειχθούν βασικά γνωρίσματα που υποσκάπτουν μια ομαλή εκφορά και εδραίωση μιας ταυτότητας που ενδεχομένως θα έδινε ουσιαστικό έναυσμα στην εκ νέου συζήτηση της τύχης του παλαιστινιακού λαού.

Το θέμα του νερού καθώς και ο τρόπος που γνωστοποιείται από τις παλαιστινιακές αρχές και τους εξωτερικούς οργανισμούς, αποτελεί μια πτυχή ενός σοβαρότερου προβλήματος βαθιά δομημένου σε συνθήκες κυριαρχίας και ηγεμονίας. Ένας από τους τρόπους που θα συνεισέφερε στην διαμάχη για το νερό είναι, πιθανότατα και η άρθρωση ενός καθαρού λόγου που θα έφερνε κοντά στο κοινό διαπολιτισμικό υπόβαθρο και τους δύο λαούς. Όσο αυτό δε θα γίνεται, θα συνεχίσει να

28 Το ενδιαφέρον βιβλίο της Rosenfeld αναφέρεται στις προσφυγικές κατασκηνώσεις εστιάζοντας στον τρόπο που εξακολουθούν ως κοινότητα να διατηρούν αφηγήματα και συνειδήσεις που τους συνενώνουν. Rosenfeld, Maya (2004). *Confronting the Occupation: Work, Education, and Political Activism of Palestinian Families in a Refugee Camp*.

επαναλαμβάνεται η ίδια κυριαρχική σχέση η οποία, εκ των προτέρων, καταδικάζει σε ένα άλλο ζωτικό θέμα την ίδια την ύπαρξη των Παλαιστινίων και της Παλαιστίνης.

2.4. Εταιρικές πρακτικές: ένα άλλος τρόπος υπαγωγής στην εξουσία

Για να εκφράσουμε το συντονισμένο κρατικό μηχανισμό στη διευθέτηση και επιβολή της εξουσίας, ειδικά όσον αφορά το νερό, θα χρησιμοποιήσουμε τον όρο *καθεστώς ελέγχου των υδάτινων πόρων (water regime)*²⁹. Ο όρος εκφράζει τις συντονισμένες πολιτικές εξ' άνωθεν μέσα στις οποίες εντάσσονται και οι ενέργειες της κρατικής εταιρείας διαχείρισης νερού στην περιοχή (Mekorot) η οποία διαδραματίζει καθαρυστικό ρόλο όσον αφορά τη διάθεση του νερού ιδίως στην περίπτωση των Παλαιστινίων. Η Mekorot είναι η ισραηλινή δημόσια επιχείρηση νερού που παρέχει το 90% του πόσιμου νερού για τους πολίτες του Ισραήλ. Η διαχείριση και η προμήθεια νερού ελέγχεται από το ισραηλινό κράτος εντός της Πράσινης Γραμμής καθώς και στο OPT. Η Mekorot παρέχει υποδομή για την παροχή νερού στους οικισμούς και διαχειρίζεται το νερό που έχει «καταχραστεί» από τους Παλαιστίνιους στην περιοχή των κατεχόμενων εδαφών. Στο Nagab / Negev το Ισραήλ αρνείται να αναγνωρίσει τα 45 χωριά όπου ζουν 160.000 Παλαιστίνιοι Βεδουίνοι και απαγορεύουν την κατασκευή δικτύων ύδρευσης για την παροχή πόσιμου νερού σε αυτά τα χωριά.

Μέσα από την άρνηση πρόσβασης σε νερό και αποχέτευση, η Mekorot συνεργάζεται με το κράτος του Ισραήλ στην εφαρμογή ενός θεσμοθετημένου «απαρτχάιντ νερού», το οποίο αποτελεί κεντρικό στοιχείο της πολιτικής του Ισραήλ. Λαμβάνοντας υπόψη τις σοβαρές συνέπειες της άρνησης στην πρόσβαση νερού των Παλαιστινίων, μπορεί να εμπλέκεται στο έγκλημα της δίωξης και του περιορισμού των παλαιστινιακών κοινοτήτων. Η Mekorot επωφελείται περαιτέρω από τις πολιτικές του Ισραήλ (εποικισμούς, Τείχος), γεγονός που καθιστά πρόσφορο το έδαφος για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η Mekorot υλοποιεί μια σειρά ισραηλινών παραβιάσεων των δικαιωμάτων που περιλαμβάνονται στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (ICESCR), στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Πολιτικά και Αστικά δικαιώματα (ICCPR), στο Διεθνές Σύμφωνο για την Εξάλειψη όλων των μορφών φυλετικών Διακρίσεων, στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τα δικαιώματα του παιδιού (CRC) και στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των Γυναικών (CEDAW).

²⁹ «Καθεστώς ελέγχου υδάτινων πόρων (Water regime): το σύνολο των θεσμικών κανόνων και πρακτικών για τη διαχείριση τους υδάτινους πόρους σε μια συγκεκριμένη περιοχή ή πηγή». (Orlov & Katon 2010: 407)

Το δικαίωμα στο νερό έχει αναγνωριστεί ως αδιάσειστο στοιχείο διαβίωσης Άρθρο 11 (1) του Διεθνούς Συμφώνου για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα (ICESCR). Επίσης, το δικαίωμα στο νερό είναι προϋπόθεση για την απόλαυση των δικαιωμάτων στην υγεία, στην τροφή, στην οικονομία. Το ανθρώπινο δικαίωμα στο νερό επιτρέπει σε όλους να έχουν επαρκές, ασφαλές, αποδεκτό, και φυσικά προσβάσιμο πόσιμο νερό για προσωπικές και οικιακές χρήσεις.

Γενικότερα οι Παλαιστίνιοι κατηγορούν ότι η Mekorot εφαρμόζει πολιτική Απανχάντ για το νερό. Συγκεκριμένα, Η Mekorot ήταν υπεύθυνη για τις παραβιάσεις των δικαιωμάτων επί του νερού από τη δεκαετία του 1950, όταν έχτισε τον εθνικό μεταφορέα νερού του Ισραήλ, προκειμένου να μεταφέρει νερό από τον ποταμό Ιορδάνη και συγκεκριμένα από τη Δυτική Όχθη και την Ιορδανία για να το διανέμει στις ισραηλινές κοινότητες κατά μήκος της ακτής και στη νότια έρημο. Ταυτόχρονα, στερούσε και εξακολουθεί να στερεί από την παλαιστινιακή κοινότητα τη δυνατότητα πρόσβασης στο νερό του Ιορδάνη ποταμού.

Σε ειδική συνάντηση της Επιτροπής Οικονομικών της Knesset για την 75η επέτειο από την ίδρυση της Mekorot, ο διευθύνων σύμβουλος της, Shimon Ben-Hamo, δήλωσε ότι «στις αρχές του 2014 το Ισραήλ θα έχει αρκετό νερό για την ανασύσταση 1.5 εκατομμυρίων κυβικών μέτρων σε αποθεματικά που λείπουν». Ταυτόχρονα, το Ισραήλ και η Mekorot αφαιρούν συστηματικά από τους Παλαιστίνιους - όχι μόνο στο OPT - το δικαίωμά τους σε νερό και αποχέτευση.

Το 1982 η υποδομή νερού της Δυτικής Όχθης που ελεγχόταν από τον ισραηλινό στρατό παραδόθηκε κατόπιν στρατιωτικής εντολής στη Mekorot. Η Mekorot διαθέτει 42 πηγάδια στη Δυτική Όχθη, κυρίως στην περιοχή της κοιλάδας του Ιορδάνη, τα οποία προμηθεύουν ως επί το πλείστον τους ισραηλινούς οικισμούς. Αυτό επιτρέπει στη Mekorot να επωφελείται οικονομικά από τους οικισμούς αυτούς. Επιπλέον, επωφελείται από την ύπαρξη του Τείχους, διότι με την ανέγερσή του, πέρασαν στην πλευρά του Ισραήλ πηγάδια που ανήκαν σε Παλαιστίνιους εμποδίζοντάς τους την πρόσβαση. Κατά συνέπεια, η Mekorot επωφελείται αποκλειστικά από τους υπόγειους υδάτινους πόρους.

Η Mekorot προβαίνει συστηματικά σε διακρίσεις εις βάρος των Παλαιστινίων των οποίων η κατανάλωση στο OPT είναι περίπου 70 λίτρα την ημέρα ανά άτομο (αρκετά κάτω από τα 100 λίτρα κατά κεφαλήν ημερησίως που συνιστά ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας) - ενώ η ημερήσια κατανάλωση του Ισραήλ, ανέρχεται περίπου στα 300 λίτρα την ημέρα ανά άτομο, σχεδόν τέσσερις φορές περισσότερο. Σε μερικές αγροτικές κοινότητες οι Παλαιστίνιοι επιβιώνουν με πολύ λιγότερο από τον μέσο όρο των 70 λίτρων και σε ορισμένες περιπτώσεις η ποσότητα καταναλισκόμενου νερού

μόλις που ανέρχεται στα 20 λίτρα την ημέρα (το ελάχιστο ποσό που συνιστά ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας για καταστάσεις έκτακτης ανάγκης).

Τα τελευταία χρόνια, οι Παλαιστίνιοι αγόρασαν περίπου 50 MCM νερού ετησίως. Το νερό αυτό εξάγεται από τη Mekorot από το Υδάτινο Πάρκο. Οι Παλαιστίνιοι θα πρέπει να μπορούν να εξαγάγουν για τον εαυτό τους (εάν τους επιτρέπεται να σκάψουν) και να διατηρήσουν τα δικά τους πηγάδια. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, «Το κόστος για την οικονομία της απώλειας ευκαιρίας στην αρδευόμενη γεωργία είναι με προκαθορισμένες προκαταρκτικές εκτιμήσεις που θα μπορούσαν να φθάσουν το 10% του ΑΕΠ και 110.000 θέσεις εργασίας.

Στα πλαίσια της έρευνάς του ο Timothy Mitchell (2002) για την αποδόμηση της αποικιοκρατικής συνθήκης που επικράτησε στην Αίγυπτο και την πορεία προς τον σύγχρονο κόσμο, αναφέρεται σε δύο τρόπους ελέγχου. Ο πρώτος έχει να κάνει με την υπαγωγή των υποκειμένων στην εξουσία των αποικιοκρατών. Με άλλα λόγια, στην γνωστή δόμηση σχέσης αποικιοκράτη-αποικιοκρατούμενου. Ενώ, στον δεύτερο αναφέρεται τους μηχανισμούς ελέγχου και επικυριαρχίας στην διαχείριση του ποταμού Νείλου.

Η διττότητα αυτής της σχέσης που δομείται στις εκάστοτε υποταγμένες χώρες, αποτελεί την πρώτη ουσιαστική παρατήρηση στις πολιτικές του τόπου. Από τη μία έχουμε την ενεργοποίηση πολιτισμικών αφηγημάτων τα οποία αναμειγνύομενα με τοπικά στοιχεία συντελούν στην καθυπόταξη σε συνθήκες που προέρχονται από τους νέο-αποικιοκράτες (Κεφ. 3). Από την άλλη, οι αποικιοκράτες εστιάζουν στον έλεγχο διαφόρων ζωτικών πηγών για τους ντόπιους ώστε το δεύτερο να λειτουργήσει υποβοηθητικά στην υλοποίηση του πρώτου σκοπού. Σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να τοποθετείται και το θέμα της διαμάχης του νερού που εστιάζει αυτή η εργασία.

Με άλλα λόγια, το νερό αποτελεί καθαρά ένα άλλο όπλο στα χέρια αυτού που ασκεί εξουσία. Ένα εργαλείο που αποσκοπεί ίσως όχι να «αφανίσει» στο άμεσο μέλλον το εθνο-πολιτισμικό υπόβαθρο των κατοίκων της Παλαιστίνης, αλλά αποβλέπει σε μια καθήλωση στο παρόν και τη στασιμότητα με σκοπό την πλήρη υποταγή και αποσύνθεση στο κυρίαρχο ισραηλινό κράτος. Ο όρος «μεταμφιέσεις της εξουσίας» που εισάγει ο John Gledhill (2013), περιγράφει με τον καλύτερο τρόπο τις εταιρικές πρακτικές. Περισσότερο να αναφερθούμε στις επιπτώσεις που έχουν η πολιτική και οι πρακτικές της εταιρείας μακροχρόνια στη συνείδηση των κατοίκων της περιοχής.

Σχεδόν το σύνολο του έργου του Φουκώ, όσον αφορά την έννοια της εξουσίας και τους τρόπους που αυτή ενεργεί, διατυπώνει με τον καλύτερο τρόπο την εργαλειακή χρήση και τους μηχανισμούς που επιστρατεύονται από την εξουσία. Φυσικά για να προχωρήσει κανείς σε μια

βαθύτερη νοηματοδότηση της εξουσίας και τους μηχανισμούς της θα πρέπει να παραδεχτεί εξ αρχής ότι τα άτομα βρίσκονται πάντοτε σε θέση ταυτόχρονης υποβολής και άσκησης της εξουσίας.

Έτσι, «η εξουσία είναι διάχυτη και όχι συγκεντρωμένη, ενσωματωμένη και θεσμοθετημένη παρά κατοχυρωμένη» (Gaventa 2003: 1). «Η εξουσία είναι παντού» και «προέρχεται από παντού» (Foucault 1997, 285) από αυτή την άποψη δεν αποτελεί μια απλή δομή αλλά μια συνεχόμενη διαδραστική διαδικασία που επιδέχεται μετάλλαξη και μεταστροφή. Αλλιώς, πρόκειται για ένα είδος «μεταβάσεως» ή «καθεστώτος αλήθειας» που διαπερνά την κοινωνία και το οποίο βρίσκεται σε συνεχή ροή και διαπραγματεύση με το εκάστοτε περιβάλλον στο οποίο επιτελείται.

Θέλοντας να υποδείξει τις βαθιά ριζωμένες σχέσεις μεταξύ του μοντέρνου κράτους για τον έλεγχο των υπηκόων του, ο Φουκώ δανείστηκε την ιδέα του *panopticon* την οποία είχε πρωτύτερα εισαγάγει ο Jeremy Bentham. Με το *panopticon*, ο Φουκώ ήθελε να χαρακτηρίσει τον μηχανισμό ελέγχου και την εργαλειοποίηση του κρατικού μηχανισμού με σκοπό την καλύτερη επίβλεψη (Foucault 1995: 200-201; Altorki 2015: 54). Με τα δικά του λόγια: «η κύρια λειτουργία του *Panopticon*: να προκαλέσει στον κρατούμενο την μόνιμη αίσθηση του ελέγχου και της ορατότητας, το οποίο με αυτό τον τρόπο θα διασφαλίζει την αυτόματη λειτουργία της εξουσίας» (Foucault 1995, 201).

Οι εταιρικές πρακτικές και οι τρόποι που η εταιρεία δομεί την παντοκρατορία στην περιοχή - όπως αναφέραμε και πιο πάνω- συνάδουν με την πολιτική γραμμή του ίδιου του κράτους του Ισραήλ. Από αυτή την οπτική θεωρούμε σωστό τον παραλληλισμό των εταιρικών πρακτικών στο ευρύτερο πρόγραμμα του κρατικού μηχανισμού με την έννοια του *Panopticon*, όπως αυτή την εννοεί ο Φουκώ παραπάνω. Η εταιρεία απλώς αποτελεί ένα άλλο εργαλείο εναρμονισμένο με τον κεντρικό κρατικό μηχανισμό που διαχειρίζεται, ελέγχει και διαμοιράζει το αγαθό του νερού.

Αυτό από την άλλη δηλώνει το πόσο περίπλοκος και πολυεπίπεδος είναι ο μηχανισμός που το σύγχρονο ισραηλινό κράτος εργαλειοποιεί για τον έλεγχο και την επιβολή της εξουσίας στην εν λόγω περιοχή. Οι τόσο ζωτικής σημασίας υδάτινοι πόροι και η διαχείρισή τους, φαίνεται να κεντρίζουν το ενδιαφέρον του κράτους διότι ελέγχοντας το νερό μπορεί να ελέγξει και την ίδια την περιοχή και να υποβάλλει τους δικούς του κανόνες παιχνιδιού. Ο έλεγχος του νερού, ως εκ τούτου μεταφράζεται αυτομάτως ως έλεγχος των κοινοτήτων και των υποκειμένων που εξαρτώνται από αυτό, θέτοντας τους ίδιους σε καλά δομημένους μηχανισμούς εξουσιαστικής ηγεμονίας.

2.5. Πολιτισμικό θρησκευτική εννοιολόγηση

Η εικόνα που φέρνει το ημερολόγιο του Wasif Jawhariyyeh το οποίο εκτείνεται από το 1904 μέχρι το 1968 (Tamari 2000; Gelvin 2011), αποτελεί την «αναγκαστική» παραδειγματική βιβλιογραφία που θα πρέπει να συνοδεύει κάθε έρευνα που στοχεύει στην διαχρονική αποτύπωση-διαλεύκανση των σχέσεων μεταξύ των λαών κατά τη διάρκεια την Οθωμανικής Αυτοκρατορίας φτάνοντας μέχρι το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα. Οι διαθρησκευτικές σχέσεις, η πολυπολιτισμική διάσταση της καθημερινότητας που ενέπλεκε πρακτικές και ποικίλες συναναστροφές της μιας (θρησκευτικής) κοινότητας με την άλλη, υποδηλώνει από αυτή την οπτική το κοινό έδαφος που μοιράζονταν αυτοί οι κάτοικοι μεταξύ τους.

Συνεκδοχικά, στα παραπάνω συμπεριλαμβάνεται και το στοιχείο του νερού, που υπό τέτοιες συνθήκες όπου οι διαχωριστικές γραμμές επισκιάζονται από την φυσιολογική συνύπαρξη πολύ συχνά ταυτίζονται με διάφορες πτυχές της μιας ή της άλλης θρησκευτικο-πολιτισμικής παράδοσης. Η ίδια η ζωή του Ορθοδόξου χριστιανού Wasif Jawhariyyeh γίνεται έτσι το πιο τρανταχτό παράδειγμα της υποβολής των κοινοτήτων σε μια 'κοινή' παράδοση που μετρά αιώνες πίσω. Μπορούμε, επίσης, από τη μελέτη του ημερολογίου να διακρίνουμε ξεχασμένες φωνές και να ανασυστήσουμε το κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο της Ιερουσαλήμ δίνοντας έτσι βαθύτερες οπτικές που ενίοτε εκλείπουν από την έρευνα.

Επιπλέον, η περίπτωση του Wasif χρησιμεύει στον εντοπισμό και την χαρτογράφηση της διαφοροποίησης των ντόπιων και εν τέλει την επικράτηση αφηγημάτων που τους απομάκρυναν από τους άλλοτε συνανθρώπους τους και την ειρηνική συνύπαρξη. Τα εθνογραφικά παραδείγματα που αναφέρονται στο θρησκευτικό επίπεδο δηλώνουν με τον καλύτερο τρόπο αυτή την πολύπλοκα δομημένη σχέση σε πολλά νοηματικά επίπεδα. Βέβαια, για να αποδομήσουμε ιστορικο-ανθρωπολογικά την κατάσταση, ειδικά όσον αφορά τα Ιεροσόλυμα, θα μπορούσαμε να εμβαθύνουμε εθνογραφικά στο ημερολόγιο του Wasif και να προχωρούσαμε σε μια ανθρωπολογική ερμηνευτική προσέγγιση. Ο τρόπος με τον οποίο το νερό εμπλέκεται στην καθημερινότητα και παραπέρα η λειτουργία της καθημερινότητας ως ένα σύστημα, προβάλλει επάνω στο στοιχείο του νερού την ιεράρχηση και τη δομή της ίδιας της κοινωνίας.

Η πολυπολιτισμική προσέγγιση που επικράτησε κατά κύριο λόγο στις μελέτες της δεκαετίας του '90 και οι ζυμώσεις που έλαβαν χώρα στον δυτικό κόσμο, ειδικά μετά την αραβική άνοιξη, έδωσαν ταυτόχρονα πλούσια ερεθίσματα για συζήτηση και περαιτέρω εμβάθυνση στην «νεωτερικότητα

χωρίς σύνορα»³⁰ (Appadurai, 2014). Ταυτόχρονα, η διαλεκτική σχέση «Δύση και χώρα προέλευσης» και αντίστροφα, προσδίδει νέες θεάσεις που με τη σειρά ερμηνεύονται με διαφορετικό τρόπο. Τις περισσότερες φορές η διαλεκτικότητα αυτή εκδηλώνεται με αντεστραμμένους όρους που προσιδιάζουν στον «οριενταλισμό» του Said (1978). Δηλαδή, επιχειρηματολογεί βάση της διττότητας της οριενταλιστικής θεωρίας ότι η Ανατολή που στη συγκεκριμένη περίπτωση γίνεται η Δύση είναι ο «άλλος» (other) και «κατώτερος» (inferior). Τα νέα βιώματα που εγγράφονται στην καθημερινότητα της Παλαιστίνης, επηρεάζουν έτσι με τον τρόπο τους το ίδιο το περιβάλλον που τα γέννησε. Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για ένα επαναπατρισμό του οριενταλισμού, όμως αυτή τη φορά –παρόλο που αρθρώνεται σε ευρύτερα πλαίσια και δίκτυα κοινοτήτων- στοχεύει στην αποκάλυψη των σκευοριών και της πολυεπίπεδης υπαγωγής των ύστερα αποικιοκρατούμενων σε πρωιμότερες ή νέες αποικιοκρατικές συνθήκες.

Ο λεπτομερέστερος σχολιασμός της παρούσας κατάστασης που επικρατεί στα Παλαιστινιακά εδάφη θα πρέπει να συμπεριλάβει την αναφορά σε μερικά ζητήματα που εμπεριέχουν το νερό σε άμεση συνάρτηση με τον τόπο και τον πολιτισμό, όπως για παράδειγμα οι θρησκευτικές πρακτικές και οι καθημερινές ασχολίες. Από αυτή την άποψη, το στοιχείο του νερού εγκιβωτίζει διάφορες οπτικές που ενδεχομένως έχουν αφομοιωθεί οργανικά στην λαϊκή παράδοση δημιουργώντας ένα αμάλγαμα που αναζητά τον αποκωδικοποιητή της.

Ας δούμε, όμως και μερικές πτυχές του ευρύτερου κλάδου του πολιτισμού που αναφέρονται συγκεκριμένα στην θρησκεία και τη θρησκευτική απήχηση των πρακτικών και της νοηματοδότησής του νερού στον τελετουργικό βίο του Ισλάμ. Συγκεκριμένες εθνογραφίες που μιλούν με τον καλύτερο τρόπο με την θρησκευτική οπτική πάνω στο θέμα του νερού αγγίζοντας ευαίσθητες φωνές που αναφέρονται στην εμπρόθετη δράση (agency), τα έμφυλα και τις διαφορετικές νοηματοδοτήσεις που λαμβάνουν οι πρακτικές, θα δούμε στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας.

Συγκεκριμένα, όσον αφορά τις θρησκευτικές πρακτικές, όπως παρατηρείται από μελετητές (Francesca De Chatel 2014; Lockwood 2015), το νερό στην ισλαμική παράδοση αποτελεί τόσο σημαντικό στοιχείο που μάλιστα συνδέεται με την ίδια τη δημιουργία του ανθρώπου³¹. Ως εκ τούτου, οι πρακτικές που εμπλέκουν την ρηματική / λογοθετική ισλαμική παράδοση με το ίδιο το Κοράνι

30 Appadurai, Arjun (2014), *Νεωτερικότητα χωρίς σύνορα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

31 «Σε αντίθεση με το βιβλίο της Γένεσης, το Κοράνιο διδάσκει πως η ανθρωπότητα δημιουργήθηκε απευθείας από το νερό και όχι από τη σκόνη του χώματος (cf. Al-Furkan 25:54; Γένεση 2:7)» (Lockwood 2015: 32).

(γραπτή), προσδίδουν στο στοιχείο του νερού μια διάσταση που ξεπερνά τις απλές παραδοχές του ανθρώπινου παράγοντα.

Στην παραπάνω τοποθέτηση θα μπορούσε να εμβαθύνουμε περισσότερο με σκοπό την απεικόνιση αυτών των ιδιαίτερων στοιχείων. Η θέση του Asad που δίνει έμφαση στη διττότητα της θρησκείας καθώς και την εμπρόθετη δράση του ίδιου του υποκειμένου που εμπλέκεται στις θρησκευτικές πρακτικές, μετουσιώνει την ίδια την πράξη προσδίδοντας στις τελετές/πρακτικές μια καινούργια δυναμικότητα (Asad, 1993). Θέλουμε, με άλλα λόγια, να δείξουμε ότι η νέα συνθήκη που τελείται η πρακτική και συνεκδοχικά όλη η παράδοση που φέρει (ρηματική και γραπτή) λαμβάνουν εξίσου καινούργιες νοηματοδοτήσεις. Ως εκ τούτου, ενσωματώνονται στη συνέχεια στην κοινότητα με άμεσο λειτουργικό τρόπο.

Το θρησκευτικό στοιχείο στην ισλαμική εκδοχή, όμως, διαπερνά την δημόσια και την ιδιωτική σφαίρα επιρροής στη Μέση Ανατολή κατέχοντας ενεργό και δυναμικό ρόλο στη διευθέτηση και τη διαχείριση θεμάτων που σε άλλες δυτικές δημοκρατίες εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του κοσμικού λαϊκού κράτους. Αυτό, από μόνο του ρίχνει άπλετο φως στις βαθιά ριζωμένες σχέσεις των θρησκευτικών πρακτικών με τις διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής της κοινότητας. Από αυτή την εξίσωση το νερό, που κατέχει μια ιδιαίτερη σημαντική έκταση στην διαλεκτική παράδοση, συνδέεται οργανικά με τα κοσμικά πολιτισμικά στοιχεία.

Με λίγα λόγια, αυτό που προσπαθεί ο Asad να υποδείξει είναι η δυναμικότητα των συμβόλων (Geertz, 2004 [1970]) που νοηματοδοτούνται κάθε φορά στα χωρο-χρονικά πλαίσια τα οποία υποστασιοποιούνται από τα θρησκευόμενα υποκείμενα. Εισάγοντας την έννοια της «λογοθετικής παράδοσης» (discursive tradition) (Asad 2003: 198), αρχικά για το Ισλάμ, ο Asad, έθεσε τα θεμέλια του διαχωρισμού αυτής από τις θρησκευτικές πρακτικές. Τέλος, όπως υποστηρίζει στην ίδια μελέτη³², πέρα από τον ορθολογισμό της δυτικής σκέψης θα πρέπει να εστιάσουμε στις πρακτικές και το ρόλο τους καθώς και στην εμπρόθετη δράση των υποκειμένων που εμπλέκονται σε αυτές.

Ας θυμηθούμε στο σημείο αυτό για μια στιγμή τον ορισμό της θρησκείας που διατύπωσε ο Emile Durkheim στις αρχές του 20ου αιώνα. Σύμφωνα με την άποψή του, η θρησκεία επιτελεί ένα ενωτικό ρόλο στην κοινωνία (Durkheim 1995: 44). Ο Durkheim πίστευε ότι η κοινωνία βρισκόταν σε συνεχή τάση «αποδόμησης» και (αυτο)καταστροφής και θεωρούσε ότι ο ρόλος της θρησκείας ήταν αυτός της ένωσης, του παράγοντος δηλ. που θα καταστούσε δυνατή την «ενοποίηση». Η διάσταση αυτή της θρησκείας φαίνεται να αποτελεί εξίσου σημαντικό ρόλο στη δόμηση των σχέσεων και τη

32 Asad, T. (2003). *Formations of the Secular. Christianity, Islam, Modernity*, California: Stanford University Press.

λειτουργία της κοινωνίας και στις ημέρες μας, πολύ περισσότερο όταν πρόκειται για θρησκευτικοκεντρικές κοινωνίες.

Συνεκδοχικά, σε συνάρτηση με την βαθιά εισχώρηση της θρησκείας στην καθημερινότητα των υποκειμένων -χωρίς ωστόσο να περιορίζεται μόνο σε συγκεκριμένους τομείς- υποδηλώνει τη βαθύτερη υπαγωγή στην λειτουργική σημασία της. Αυτό με τη σειρά προσδίδει μια βαθύτερη σημασιακή ιδιαιτερότητα στο νερό η οποία με την εμπλοκή των υποκειμένων και της εμπρόθετης δράσης, βάζει τον μελετητή των εκάστοτε θρησκευτικών πρακτικών μπροστά σε πολυεπίπεδα νοήματα. Η πρόκληση αυτή διευθετείται μεθοδικά κατόπιν μελέτης της θρησκευτικής πρακτικής και του πολιτικο-κοινωνικού και πολιτισμικού υποβάθρου της περιοχής στην οποία εξακολουθεί να επιτελείται.

Εδώ θα πρέπει να αναφερθούμε και στην πρώιμη συνεισφορά του Asad (1973) ο οποίος από τα αρχικά του ακαδημαϊκά βήματα καταπιάστηκε με ζητήματα που σχετίζονταν «με την πρόσληψη της μουσουλμανικής Μέσης Ανατολής από τους Ευρωπαίους» (Altorki, 2015). Ουσιαστικά ο Asad έθεσε τα θεμέλια για την θέαση του Ισλάμ στο ίδιο του το πλαίσιο, χωρίς τον κόσμο και την παράδοση που ενδεχομένως φέρει ο εξωτερικός μελετητής. Εστιάζοντας, με άλλα λόγια, στο ίδιο το περιβάλλον και τα συμφραζόμενα που νοηματοδοτούν την ανασηματοδότηση της έννοιας της θρησκείας. Η νοητική αποστασιοποίηση και η εντρύφηση στο διαφορετικό πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο λαμβάνει χώρα η κάθε θρησκευτική πρακτική ανοίγουν το δρόμο στην κατανόηση και ως εκ τούτου την ερμηνεία των πρακτικών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Από τις γεωπολιτικές παρατηρήσεις στις εμπειρίες της καθημερινότητας Εθνογραφική προσέγγιση

3.1. Εισαγωγικά

Η μελέτη του νερού από την ανθρωπολογική σκοπιά εστιάζει σε πέντε θέματα τα οποία αφορούν τρία διαφορετικά πεδία, όπως την περιγράφουν οι Orlov & Katon (2010): «Προτείνουμε η κάθε

ανθρωπολογική ανάλυση που αφορά την έννοια του νερού (*waterworld*³³) να λάβει υπόψη αυτά τα πέντε κύρια θέματα: την χρήση/αξία (*value*), επιείκεια/δικαιοσύνη (*equity*), εξουσία/διοίκηση (*governance*), πολιτική (*politics*), και τη γνώση (*knowledge*)» (404) [...] «Προτείνουμε η ανθρωπολογική ανάλυση των υδάτινων θεμάτων (*waterworlds*) να διερευνηθεί σε τρεις συγκεκριμένους τομείς/πεδία (*sites*): τις πηγές των υδάτων (*watersheds*), τα υδάτινα καθεστώτα (*water regimes*), και τα νεροτοπία (*waterscapes*)». (406)

Αποτελεί την πρώτη βάση για μια όσο πιο ουσιαστική αποδόμηση του θέματος. Ως εκ τούτου, έχοντας ως βοηθητικές συντεταγμένες το θεματικό διαχωρισμό που προτείνουν οι Orlov & Katon, θα δημιουργήσουμε το δικό μας πλάνο για τη ανθρωπολογική μελέτη από τη σκοπιά των εθνογραφιών και των διαφόρων άλλων μελετών για το θέμα προς συζήτηση. Τα εθνογραφικά παραδείγματα που εστιάζουμε στην παρούσα ενότητα δεν περιορίζονται μόνο σε ζητήματα που έχουν ως κύριο ερευνητικό ερώτημα το νερό, αλλά καταλαμβάνουν ένα ευρύτερο θεματολογικό φάσμα. Ο λόγος για την ποικιλία των θεμάτων οφείλεται στην ίδια την πολυεπίπεδη υπαγωγή της περιοχής και των υποκειμένων σε διάφορους μηχανισμούς ελέγχου και κυριαρχίας. Από αυτή την άποψη, όσο πιο πλούσιο το θεματολόγιο τόσο καλύτερο φωτίζεται το κεντρικό μας θέμα, η διαμάχη για το νερό.

Τα κύρια ζητήματα που θα μας απασχολήσουν στο παρόν κεφάλαιο χωρίζονται σε τρεις υποενότητες: α) Συμπερίληψη-αποκλεισμός (*Inclusion-exclusion*): β) Πρακτικές της καθημερινότητας (κοσμικού και θρησκευτικού χαρακτήρα) και γ) Ζώντας στην οριακότητα: παραδείγματα από προσφυγικούς καταυλισμούς και κατεχόμενα εδάφη. Όλες οι υποενότητες βασίζονται σε παραδείγματα εθνογραφιών που διαφωτίζουν διάφορες πτυχές πολιτικο-πολιτισμικού περιεχομένου.

3.2. Το νερό ως πολιτικό όπλο. Πολιτικές εγκλεισμού και αποκλεισμού

Όσο και αν ακουστεί παράξενο, το νερό αποτελεί ένα από τα κύρια σημεία διαπραγμάτευσης στην πολιτική ατζέντα πολλών κρατών σε παγκόσμιο επίπεδο. Η παραπάνω θέση μπορεί εύλογα να γίνει κατανοητή, εάν αναλογιστεί κανείς, την ποικιλία και τις διαφορετικές χρήσεις που αποδίδονται στους υδάτινους πόρους. Για παράδειγμα, το νερό αποτελεί το κύριο αντικείμενο άρδευσης, παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, χρησιμοποιείται σε πληθώρα βιομηχανικών χρήσεων, αποτελεί βασικό μέσο για την διατήρηση της ανθρώπινης υγιεινής και επιβίωσης των ζώων, σε αυτό στηρίζεται η ψύξη και το αποχετευτικό σύστημα, ο τουρισμός και η αναψυχή του ανθρώπου. Επιπλέον, η δύναμη του νερού είναι πολύ μεγάλη, μιας και αποτελεί ένα από τα βασικότερα και κύρια στοιχεία του φυσικού

33 Τον όρο «*water world*», ερμηνεύουν ως εξής: «το σύνολο των συνδέσεων (*connectivity*) που το νερό μπορεί να έχει σε μια συγκεκριμένη κοινωνία» (Orlov & Katon 2010: 403)

περιβάλλοντος, το οποίο εάν συνδυαστεί με τα καιρικά φαινόμενα που εκδηλώνονται κατά καιρούς, έχει τη δυνατότητα να προκαλέσει πληθώρα καταστροφών στον άνθρωπο και στην ίδια τη φύση.

Πέρα από τα προαναφερόμενα τα οποία είναι λίγο πολύ γνωστά, το νερό αποτελεί βασικό παράγοντα ύπαρξης και ασφάλειας ορισμένων χωρών, ο οποίος μάλιστα συναρτάται άμεσα με ζητήματα εθνικών συμφερόντων, με τον καθορισμό διακρατικών σχέσεων, με ζητήματα δημογραφικής φύσεως, αλλά και πληθώρας θεμάτων τα οποία αφορούν είτε την αγροτική, είτε γενικότερα την οικονομική κατάσταση και ανάπτυξή τους. Γίνεται επομένως αντιληπτό, ότι το νερό μπορεί να αποτελέσει παράγοντα βαρύνουσας σημασίας, επηρεάζοντας καθοριστικά τόσο την εσωτερική, όσο και την εξωτερική πολιτική μίας χώρας. Παρά το γεγονός ότι σε ορισμένα κράτη, ζητήματα που αφορούν το νερό ανήκουν στην κατηγορία θεμάτων δευτερεύουσας ή χαμηλής πολιτικής, ωστόσο στην περίπτωση της Μέσης Ανατολής, περιλαμβάνονται όχι απλά στις προτεραιότητες της πολιτικής ατζέντας, αλλά στην πολιτική ύψιστης βαρύτητας (Soffer, 1999).

Τα «ανεξάντλητα αποθέματα εικόνων, επιχειρημάτων και ισχυρισμών» τα οποία προέρχονται από το λόγο που περικλείει το Ολοκαύτωμα (Holocaust discourse) (Idith Zertal, *Israel's Holocaust and the Politics of Nationhood*, 2005: 42) έχουν αναφερθεί συχνά στην έρευνα για την επίδραση που εξακολουθούν να ασκούν στην ισραηλινή πολιτική σκηνή και ευρύτερα. Αυτός που κατέχει τα ηνία της ερμηνευτικής προσέγγισης του Ολοκαυτώματος, ως εκ τούτου, κατέχει ταυτόχρονα ένα πολύ ισχυρό όπλο για την υιοθέτηση πράξεων και πολιτικών νομιμοποίησης των επιλογών του ή του κομματικού σχηματισμού που αυτός εκπροσωπεί. Σε ένα τέτοιο κλίμα -λαμβάνοντας πάντα υπόψιν τους μηχανισμούς και τον τρόπο που νοηματοδοτήθηκε ο Ιουδαϊσμός- ως φυσικό επακόλουθο, προκαλείται ένα σοβαρό ρήγμα στην καλλιέργεια ενός λόγου που υπό μια πιο ψυχραιμη οπτική θα λάμβανε πόψη και την άλλη πλευρά (*the other*). Με λίγα λόγια έχουμε την εδραίωση μιας ραγδαίας διχαστικής δημόσιας σφαίρας που πατούσε σε τέτοιες αναδιηγήσεις και (επανα)συσκευασμένες εθνικιστικές/θρησκευτικές αφηγήσεις.

Με την αναβίωση των λαϊκών εθνικιστικών κινημάτων σε ολόκληρη την Ευρώπη³⁴ -ή καλύτερα την κρίση των (νεο)φιλελεύθερων πολιτικών της Ενωμένης Ευρώπης, των ΗΠΑ κ.ο.κ, και ειδικά τη δυσκολία άρθρωσης ενός πειστικού λόγου από την αριστερά - τα πράγματα περιπλέκονται περισσότερο καθότι το πρώτο θέμα που καταλαμβάνει την παγκόσμια πολιτική ατζέντα είναι η ασφάλεια του κράτους και η διαχείριση της προσφυγικής κρίσης (Αφρική- Ασία και Νότια Αμερική από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού). Η επικράτηση του Νετανιάχου στις εκλογές του Απριλίου³⁵

34 Τα αποτελέσματα των τελευταίων Ευρωεκλογών δείχνουν με τον καλύτερο τρόπο την ενίσχυση των δεξιών κομμάτων στις ευρωπαϊκές χώρες.

35 Newsroom, Lifo.gr (2019) Ο Νετανιάχου κέρδισε για πέμπτη φορά τις βουλευτικές εκλογές στο Ισραήλ, Lifo.gr

εντάσσεται στην ίδια συζήτηση και ερμηνεύεται στο ίδιο πλαίσιο εξελίξεων που συμβαίνουν στον υπόλοιπο κόσμο.

Από αυτή την άποψη, το ζήτημα του Ολοκαυτώματος στην πολιτική ατζέντα του λόγου, σε συνδυασμό με την αναβίωση των συντηρητικών λαϊκών εθνικισμών στον ευρύτερο δυτικό κόσμο, αποτελεί επικίνδυνη εξίσωση που δικαιολογεί κάθε φορά την όποια καταπιεστική πολιτική και στρατιωτική επιχείρηση του Ισραήλ προς τους Παλαιστίνιους. Η Zertal (2005) μιλά ευρέως για αυτή την πολιτική εργαλειοποίηση του Ολοκαυτώματος που ξεκινά από τη δεκαετία του '50 (σ. 109). Η ουσιαστική στιγμή που αυτή η τάση γίνεται διαμορφωτής της πολιτικής αρένας της χώρας είναι το έτος 1961, τότε που εκδικάστηκε ο λεγόμενος «αρχιτέκτονας του ολοκαυτώματος» Adolph Eichmen. Οι θηριωδίες του ολοκαυτώματος σε συνδυασμό με τις απαντήσεις του Eichmen, ότι απλώς εφαρμόζε τις εντολές των προϊσταμένων του, έδωσαν έναυσμα στον «καθαγιασμό» της κάθε επιχείρησης των Εβραίων για την προστασία των ισραηλινών πολιτών και των χωμάτων που αυτοί ζουν (Zertal, 2005: 119)³⁶.

Έτσι, οι όποιες προσπάθειες για την εκμετάλλευση της ρητορικής που φέρει το Ολοκαύτωμα, υπό το ευρύτερο πλαίσιο των εξελίξεων φαίνεται να λαμβάνουν νόημα και αυτή τη φορά στην ισραηλινή πολιτική σκηνή. Στο ευρύτερο αυτό πλαίσιο, μπαίνει και το ζήτημα της Παλαιστίνης που κατέχει τα πρωτεία στα κρατικά καθήκοντα του κράτους του Ισραήλ. Ως εκ τούτου, ασχέτως εάν οι μηχανισμοί ελέγχου τηρούν ή όχι τα προβλεπόμενα της διεθνούς κοινότητας για τα δικαιώματα των Παλαιστίνιων, «δικαιολογούνται και προωθούνται» με σχετική «άνεση» από την πλευρά του Ισραήλ.

Παράλληλα, οι τρόποι και οι μηχανισμοί υποταγής των ντόπιων πληθυσμών στο νέο-αποικιακό κατεστημένο υποστηρίζονται από διάφορες μορφές ελέγχου συγκεκριμένων υπαρκτών δομών (Mitchell, 2002)³⁷. Η ανθρωπιστική κρίση του νερού στην Παλαιστίνη και οι τρόποι επίλυσής της εντάσσονται σε ένα βαθύτερο πλαίσιο πολιτικών που αποσκοπούν στην αποδυνάμωση της περιοχής και ως εκ τούτου στον καλύτερο έλεγχο της (Gregory, 2004). Βέβαια, σε καμία περίπτωση δεν ξεκινάμε την ερευνητική μας ενασχόληση με το θέμα, έχοντας ως αφετηρία την παραπάνω παραδοχή καθώς κινδυνεύουμε άμεσα από «παραπλανητικές δηλώσεις που ενδεχομένως να προορίζουν το περιεχόμενο των συμπερασμάτων της έρευνας. Είναι αυτός ο λόγος που αποσκοπούμε

12 Απριλίου, <https://www.lifo.gr/now/world/233537/istoriki-niki-netaniaxoy-kerdise-gia-pempti-fora-tis-ekloges-sto-israil>

36 Η Zertal, αναφέρεται εκτενώς στον τρόπο που εργαλειοποιήθηκε ο λόγος του Ολοκαυτώματος ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1950. Μάλιστα, υπογραμμίζει η συγγραφέας, ο τρόπος που το Ισραήλ χειρίστηκε τον πόλεμο του 1967, λειτούργησε ακριβώς υπό την ερμηνευτική ομπρέλα του Ολοκαυτώματος. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την μετατροπή των αραβικών κρατών και των ηγετών τους σε ναζιστές (σ. 119-120).

37 Ο Mitchell στο βιβλίο του ουσιαστικά αναφέρεται στους μηχανισμούς ελέγχου του ποταμού Νείλου και ως εκ τούτου της ίδια της Αιγύπτου.

να δια φωτίσουμε το θέμα μας με διαφορετικές εθνογραφικές φωνές.

Η εθνογραφική έρευνα του Ted Swedenburg δηλώνει με τον καλύτερο τρόπο την βαθιά ριζωμένη οργή που υποβόσκει κάτω από τον επίσημο λόγο (official discourse) (Swedenburg 1989: 267). Η έρευνά του, από την άλλη, ρίχνει άπλετο φως για το πόσο πολύ μπορεί να αντέξει στο χρόνο η δυσάρεστη εμπειρία του πολέμου και οι πολιτικές αποκλεισμού. Ανάλογα με τις τοπικές εξελίξεις, αυτός ο επίσημος λόγος χρωματίζεται αντίστοιχα με διάφορα νοήματα αποκλειστικότητας και ενίοτε οργής· ταυτόχρονα πολύ δύσκολα αποβάλλει από πάνω του αυτή την επίστροφή που θυμίζει στο υποκείμενο το δυσάρεστο βίωμα. Θα μπορούσε, από την άλλη, να πει κανείς ότι λειτουργεί ως ένας τρόπος νοηματοδότησης του παρόντος και εμμονής σε αφηγήματα του παρελθόντος καθότι μόνο έτσι ο κόσμος λαμβάνει νόημα και ουσία. Αναφορές στη συστηματική υποβάθμιση και έλεγχο της περιοχής είναι πολλές στην εθνογραφία και πυροδοτούν ακόμη περισσότερο την κατάσταση.

Ερχόμενοι στο παρόν κι έχοντας κατά νου την παραπάνω εθνογραφική έρευνα, αν και το πλαίσιο αναφοράς και το κεντρικά ερωτήματα της έρευνας έχουν να κάνουν με βιώματα ιστορικών γεγονότων του παρελθόντος (εξεγέρσεις 1936-39) και τον τρόπο που αυτά τα βιώματα φτάνουν μέχρι την εποχή που γίνεται η έρευνα (1984), θα μπορούσαμε να προβούμε σε ένα συσχετιστικό παραλληλισμό με το παρόν. Ο λόγος απλός. Ένα είδος εμμονής που παρατηρείται στις φωνές που αναφέρονται στις μνήμες του παρελθόντος απαντά και στη σημερινή Παλαιστίνη και η διατήρηση αυτών των αφηγημάτων του παρελθόντος λειτουργεί ως μηχανισμός αυτοπροσδιορισμού και ετεροπροσδιορισμού. Ως εκ τούτου, σχετίζονται με την εθνική αυθυπαρξία του ντόπιου (Παλαιστίνιου), πάντα σε συνάρτηση με τον άλλον (τον κατακτητή).

Το πρόβλημα στο οποίο αναφέρεται και ο Swedenburg επικαλούμενος τον Νίτσε για την ερμηνεία του, είναι το «active forgetting» (Swedenburg 1989: 268). Με άλλα λόγια, είναι μηχανισμοί που αναπτύσσουμε για να προσμένουμε σε συγκεκριμένες οπτικές και θεάσεις για την αποκωδικοποίηση του κόσμου γύρω μας. Αυτό, όπως συμβαίνει με τα υποκείμενα της εθνογραφικής του έρευνας (Swedenburg), το *active forgetting*³⁸ «εγκλωβίζει» τον υποκείμενο σε μια στεγνή και τετραγωνισμένη τοποθέτηση με αποτέλεσμα να ριζοσπατικοποιείται και να μην οδηγείται σε γόνιμους συνειρμούς επεξεργασίας και ανέλιξης πληροφοριών. Με άλλα λόγια, κρατά «όμηρο» το υποκείμενο/κοινότητες/έθνη σε μια στάση άμυνας μη μπορώντας έτσι να αποδεσμευτεί και να φτάσει στην εσωτερική λύτρωση.

38 Ο ορισμός του όρου που δίνει ο Νίτσε έχει ως εξής: “Λησμοσύνη (forgetfulness) δεν είναι μόνο αδράνεια (vis inertiae), και τόσο επιφανειακό όσο οι άνθρωποι πιστεύουν, αλλά μάλλον είναι μια ενεργή κατασταλτική ικανότητα, θετική μόνο στην βαθύτερη έννοια της λέξης [...]” Friedrich Nietzsche, “Second Essay: ‘Guilt’ ‘bad conscience’ and related matters” (35-67), *On the Genealogy of Morality*.

Από την άλλη, επικαλούμενοι για άλλη μια φορά τον Φουκώ και την θεωρία του στη λειτουργία της εξουσίας, μπορούμε ξανά να κάνουμε ένα παραλληλισμό της θεωρίας του Panopticon με τις πρακτικές επιτήρησης των Παλαιστινίων και της Παλαιστίνης, ως υποκείμενα και ως περιοχή. Το άρθρο του Elia Zureik (2001)³⁹ μας δίνει αρκετό υλικό προς αυτή την κατεύθυνση. Ο Zureik εστιάζοντας στην κατασκευή της έννοιας του κράτους και τον τρόπο που λειτουργεί, διαχωρίζει δύο βασικούς μηχανισμούς ελέγχου - επιτήρησης: από τη μία αναφέρεται τις «λεκτικές πρακτικές» (discursive practices), οι οποίες εμπλέκονται «στην καταμέτρηση του πληθυσμού» και συνεισφέρουν στην πρακτική υλοποίηση της επιτήρησης - αστυνόμευσης του τόπου χρησιμοποιώντας τα εργαλεία του σύγχρονου κράτους, την ετικετικοποίηση. Από την άλλη, αναφέρεται (Zureik) στις «τεχνικές επιτήρησης για τον έλεγχο της περιοχής» οι οποίες σχετίζονται κυρίως με τους πρακτικούς μηχανισμούς ελέγχου και την δημιουργία μιας συνεχόμενης αίσθησης παρακολούθησης και ελέγχου (227).

Το κλίμα που δημιουργείται υπό τέτοιες συνθήκες είναι άκρως ασφυκτικό και μας θυμίζει για ακόμη μια φορά την «εγκύστωση» του Bowman (2004). Οι εμπειρίες αυτές που βιώνουν τα υποκείμενα των κατεχομένων όταν συνδυάζονται με ακόμη πιο ακραίες περιπτώσεις αποκλεισμού-όπως είναι αυτή που θα περιγράψουμε πιο κάτω, δημιουργούν διαφορετικά υποκείμενα. Η ελεγκτική-καταπιεστική λειτουργία του κράτους και τα πολλά απρόοπτα που λαμβάνουν χώρα στην καθημερινότητα, μετατρέπουν το άτομο σε άλογο ον μιας πραγματικότητας που είναι αδύναμο να τη νοηματοδοτήσει.

Λίγες μόνο ημέρες μετά τις βουλευτικές εκλογές του Ισραήλ, στις 9 Απριλίου 2019, είχα την ευκαιρία να γνωρίσω εντελώς τυχαία ένα ζευγάρι από το Τελ Αβίβ, οι οποίοι επισκέπτονταν συχνά την Ελλάδα για τις διακοπές τους. Το γεγονός ότι βρισκόμασταν στο ίδιο μαγαζί, τους έκανε να νιώθουν άνετα, όπως κι εμένα προφανώς. Αφού συστηθήκαμε λέγοντας τα βασικά, ο άντρας μου είπε «έχετε πολύ ωραία χώρα». Τον ρώτησα από πού είναι, και μόλις μου είπε «από το Τελ Αβίβ», σκέφτηκα ότι ήταν μια καλή ευκαιρία για μια μικρή συζήτηση σε βασικά θέματα. Σκέφτηκα να ξεκινήσω με τις εκλογές. Ο άντρας βρέθηκε προ εκπλήξεως που ήμουν ενήμερη και μου απάντησε με χαμόγελο «Ναι, είχαμε εκλογές. Εμπιστευτήκαμε ξανά τον Νετανιάχου!». Χαμογέλασα ελαφρώς με την απάντησή του και τον ρώτησα για τον λόγο που τον ψήφισε. Αμέσως, χωρίς δεύτερη σκέψη μου απάντησε «*He is a good leader [...] the best that we have right now*». Χαμογέλασα ξανά και τον ρώτησα για γενικές εξελίξεις στην περιοχή. Μου είπε: «*τα πράγματα μπορείς να τα δεις διαφορετικά*

39 Elia Zureik (2001), *Constructing Palestine through Surveillance Practices*, in *British Journal of Middle Eastern Studies*, 28 (2), 205-227.

αναλόγως από την πλευρά που τα βλέπεις. Με στεναχωρεί το τι συμβαίνει με την Παλαιστίνη και δεν συμφωνώ με τη στρατιωτική καταστολή που εφαρμόζει η χώρα μου. Να σου πω την αλήθεια όμως, στεναχωριέμαι όταν μαθαίνω για επιθέσεις αυτοκτονίας στα Ιεροσόλυμα. Ούτε αυτό λύνει τα προβλήματα».

Κλείνω εδώ την εθνογραφική παρέμβαση, δίνοντας έμφαση για άλλη μια φορά στην αίσθηση ανασφάλειας που έχει χαραχθεί, ίσως δικαιολογημένα, στην άλλη πλευρά (Ισραήλ) και στον τρόπο που ερμηνεύουν τις νέες συντηρητικές πολιτικές. Πιστεύουμε ότι και τα δύο εντάσσονται στο παραπάνω πλαίσιο εξελίξεων που εκτυλίσσεται στον δυτικό κόσμο. Το συμπαθητικό και ευγενικό ζευγάρι των Ισραηλινών με έκανε να αναλογιστώ τη συντηρητική πολιτική που ζυμώνεται στις ισχυρές χώρες (βλ. ΗΠΑ) - εταίρος των οποίων είναι και το Ισραήλ- η οποία εξαπλώνεται τα τελευταία χρόνια με γοργούς ρυθμούς και στις υπόλοιπες χώρες. Κατά κύριο λόγο, ο άνθρωπος, ως έλλογο σκεπτόμενο υποκείμενο, δυστυχώς, δεν καταφέρνει να υπερβεί αυτές τις ηγεμονίες, είναι «καταδικασμένος» βρίσκεται κάτω από την χειραγώγηση του κρατικού μηχανισμού τοιουτοτρόπως ώστε να μην διασαλευθεί το στερέωμα ενός λόγου που συνενώνει ιστορία, μύθους και δοξασίες μαζί.

3.3 Πρακτικές και πρόσληψη της καθημερινότητας. Εικόνες από το πεδίο με μερικά εθνογραφικά παραδείγματα εγκλεισμού και αποκλεισμού.

Τόσο η Παλαιστίνη, όσο και το Ισραήλ τροφοδοτούνται από δύο κύριους οριζόντιους υδροφόρους ορίζοντες. Ο πρώτος είναι ορεινός και αφορά τη νοητή γραμμή η οποία σχηματίζεται από τα υψώματα της Σαμάρειας και τη Γαλιλαίας διαθέτοντας αποθέματα της τάξεως των 640.000.000 m³, χωριζόμενη σε τρεις λεκάνες απορροής τη βόρεια, τη δυτική και την ανατολική. Παρά το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος υδάτινος πόρος βρίσκεται αποκλειστικά⁴⁰ εντός της Δυτικής Όχθης, το Ισραήλ όχι μόνο αποτελεί τον κύριο εκμεταλλευτή των υδάτων αυτών, αλλά επιβάλλει και περιορισμούς στην Παλαιστίνη. Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι αν και η Παλαιστίνη είναι στην πραγματικότητα μία πλούσια χώρα σε υδάτινους πόρους, η άνιση κατανομή του νερού έχει σαν συνέπεια να ωφελεί το Ισραήλ και τους εποίκους του, ενώ οι Παλαιστίνιοι αγωνίζονται να έχουν βασική πρόσβαση στο νερό.

40 Το 95% των υδάτινων πόρων βρίσκονται στη Δυτική Όχθη και μόνο το 5% στο έδαφος του Ισραήλ. Από τις τρεις λεκάνες απορροής μόνο η ανατολική έχει κατεύθυνση προς τη Δυτική Όχθη και το νερό της είναι υφάλμυρο. Η δυναμικότητα του συγκεκριμένου υδάτινου πόρου είναι στα 140.000.000 m³ και κυρίως τη χρησιμοποιούν οι Παλαιστίνιοι αγρότες για τις καλλιέργειες τους (Rouyer, 2000).

Στη μουσουλμανική παράδοση το δικαίωμα πρόσβασης στο νερό ανήκει σε όλους τους ανθρώπους, ανεξαιρέτως. Είναι κοινωνικό αγαθό και πρέπει να αντιμετωπίζεται με πνεύμα κατανόησης και διάθεση συνεργασίας μεταξύ των κρατών που ανήκουν στην ίδια πολιτισμική ομάδα. Οι περισσότεροι το θεωρούν ως κοινό αγαθό, επικαλούμενοι την ηθική ανάγκη να μοιραστούν αυτόν τον ζωογόνο πόρο. Οι κοινές αξίες της ίδιας πολιτισμικής ομάδας (μουσουλμάνοι) αν και δεν παίζουν καταλυτικό ρόλο, διευκολύνουν την επίλυση της διαφοράς, ενώ αντίθετα όταν εμπλέκονται κράτη της ίδιας γεωγραφικής περιοχής ενώ ανήκουν σε διαφορετική πολιτισμική ομάδα, υπάρχουν περισσότερες δυσκολίες στη διευθέτηση του ζητήματος.

Στρέφοντας την προσοχή στην καθημερινότητα, διαπιστώνεται ότι πολλοί Παλαιστίνιοι για την αυτοεξυπηρέτησή τους, αγοράζουν συμπληρωματικό νερό από ιδιωτικές εταιρείες. Έτσι όταν το βυτιοφόρο φτάσει στους ενδιαφερόμενους αγοραστές, είναι για αυτούς αιτία χαράς καθώς σηματοδοτείται η μέρα κατά την οποία θα πλυθούν, θα προγραμματίσουν τις δουλειές του σπιτιού, θα μαγειρέψουν, θα ποτίσουν τις καλλιέργειές τους και θα ξεδιψάσουν τα ζώα τους. Η οικογένεια συνήθως συγκεντρώνεται περιχαρής γύρω από το βυτιοφόρο να παρακολουθήσει τη διαδικασία ανεφοδιασμού. Αξίζει να διευκρινιστεί ότι αμέσως μετά οι άνθρωποι είναι «φειδωλοί» ως προς τη χρήση του. Δεδομένου ότι δεν υπάρχει πίεση νερού ούτε άλλωστε και αφθονία, κατά τη διάρκεια του μπάνιου δεν ανοίγουν τη βρύση αλλά χρησιμοποιούν ένα βοηθητικό σκεύος προκειμένου να πλυθούν και να ελέγξουν την κατανάλωση. Επιπλέον, δεν καθίσταται εφικτή η χρήση πλυντηρίου (ρούχων, πιάτων) και συνηθίζουν να πλένουν τα ρούχα τους στην σκάφη.

Το νερό που προμηθεύονται, το αποθηκεύουν σε ντεπόζιτα στις ταραάτσες. Παράλληλα, εκεί δημιουργούν τεχνητή κλίση εδάφους προκειμένου να περισυλλεχθεί το βρόχινο νερό, που προορίζεται για οικιακή χρήση. Τα παλιά σπίτια διέθεταν πηγάδια ώστε να έχουν πρόσβαση στα υπόγεια ρεύματα. Η διάθεση πηγαδιού, όπως μου ανέφεραν στις συνεντεύξεις, ήταν προαπαιτούμενο για τη χορήγηση άδειας κτισίματος. Ένας από τους συνεντευξιαζόμενους, προέβη σε λεπτομερή περιγραφή του τρόπου κτισίματος του πηγαδιού που στόχος ήταν η επίτευξη της στεγανότητας και η διασφάλιση της καθαρότητας του νερού. Θυμάται, ανατρέχοντας στο 1960 πως έχτισαν το πηγάδι σε κοντινό σημείο του σπιτιού ώστε να έχουν άμεση και γρήγορη πρόσβαση. Το βρόχινο νερό που συγκεντρωνόταν στην ταραάτσα, οδηγούνταν μέσα από σωληνώσεις στο πηγάδι. Ωστόσο, το νερό περνούσε πρώτα από έναν προθάλαμο του πηγαδιού προκειμένου να «σταθούν» τα ιζήματα κι έπειτα «προχωρούσε» στον κεντρικό θάλαμό του, όντας εκ τότε έτοιμο για χρήση.

Σε γενικές γραμμές, η ζωή στα χωριά της Παλαιστίνης διαθέτει ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, το σπουδαιότερο εκ των οποίων είναι η βρύση ή το πηγάδι. Αυτό αποτελεί μέρος

συνάντησης και τόπος χαράς, ωστόσο, η ισραηλινή κυβέρνηση δεν δίνει άδεια πια για γεωτρήσεις στους Παλαιστίνιους κατοίκους ή για συντήρηση των υφιστάμενων πηγαδιών με αποτέλεσμα πολλά να γκρεμίζονται και να αχρηστεύονται. (Σκιαδάς, 2011).

Επιπλέον, υπάρχει ένα μικρό μέρος του παλαιστινιακού πληθυσμού που μετακινείται από τόπο σε τόπο ανάλογα την εποχή και την ύπαρξη νερού προκειμένου να βοσκίσουν τα ζώα. Οι κτηνοτρόφοι που δεν μετακινούνται, αναγκάζονται συχνά να αφήσουν τα ζώα τους χωρίς νερό, με άμεση επίπτωση στην υγεία τους. Το ίδιο πρόβλημα αντιμετωπίζουν και οι αγρότες που υποχρεώνονται να ολοκληρώσουν την αγροτική τους περίοδο νωρίτερα, λόγω έλλειψης νερού. Αυτό επιφέρει άμεση οικονομική επιβάρυνση, «πιέζοντας» την παραμονή τους στην περιοχή και δημιουργώντας τους την ιδέα να την εγκαταλείψουν.

Επίσης, λόγω της υπεράντλησης των υπόγειων υδάτων δημιουργούνται ευνοϊκές συνθήκες για την είσοδο αλμυρού νερού στις κοιλάδες των υπόγειων υδατοδεξαμενών σε αντικατάσταση του γλυκού νερού που δεν προλαβαίνει να αναπληρωθεί (Σκιαδάς 2011). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την υψηλή αλατότητα του νερού που χρησιμοποιείται για το πότισμα των καλλιεργειών και ως εκ τούτου την καταστροφή της σοδειάς και την αλλοίωση της χημικής σύστασης του εδάφους. Έτσι οι αγρότες αν και στο παρελθόν συνήθιζαν να καλλιεργούν αγγούρια, φασόλια, πορτοκάλια κ.α. σήμερα περιορίζονται στην καλλιέργεια φοινίκων, λόγω της ανθεκτικότητάς τους στο αλμυρό νερό. Ορισμένοι αγρότες χρησιμοποιούν νερό καλύτερης ποιότητας αυξάνοντας έτσι το κόστος παραγωγής και άλλοι δεν χρησιμοποιούν καθόλου με αποτέλεσμα η παραγωγή τους να είναι ποσοτικά και ποιοτικά περιορισμένη. Με άλλα λόγια, λόγω της έλλειψης νερού οι Παλαιστίνιοι αγρότες αναγκάζονται να αλλάξουν τις αγροτικές πρακτικές τους.

Το νερό αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της ζωής των Παλαιστινίων λόγω της ενασχόλησής τους με την αλιεία από την εποχή των αρχαίων Φιλισταίων και με τις αγροτικές εργασίες. Χαρακτηριστικές είναι οι μαρτυρίες στο ντοκιμαντέρ του Eyal Sivan "*Jaffa, the Orange's Clockwork*", μέσα από την σύνθεση αρχαιακού υλικού, οι οποίες φανερόνουν μία άγνωστη σε πολλούς ιστορία, ότι η πόλη Τζάφα/ Γιάφα ήταν μια πόλη που κατοικούνταν στην πλειοψηφία της από Παλαιστίνιους, και αφού καταστράφηκε στον πόλεμο του 1948, προσαρτήθηκε στη πόλη του Τελ Αβίβ. Με αυτό τον τρόπο, επήλθε όχι μόνο η κατάκτηση των εδαφών και του πληθυσμού της αλλά και η κατάκτηση του κύριου αγροτικού προϊόντος της, του πορτοκαλιού που γρήγορα έλαβε την ταμπέλα "made in Israel". Έτσι το πορτοκάλι Τζάφα/ Γιάφα αναδεικνύεται ως εθνικό σύμβολο του Ισραήλ πάνω στο οποίο αποκτά δομή και υπόσταση η εθνική μυθολογία περί αναζωογόνησης και αξιοποίησης, αυτού του άγονου, κενού και εγκαταλελειμμένου τόπου. Ο εβραϊκός λαός, έχει την

αίσθηση ότι επιστρέφει στην άγονη γη με τα απαρχαιωμένα μέσα καλλιέργειας, φέρνοντας μαζί του τη δυτική νεωτερικότητα, την τεχνογνωσία προηγμένων μέσων καλλιέργειας και τη χρήση σύγχρονου εξοπλισμού κ.α. με σκοπό να την καταστήσει γόνιμη, γη της Επαγγελίας. Με αυτό τον τρόπο, το πορτοκάλι της Τζάφα/ Γιάφα προβάλλεται ως προϊόν του δικού τους success story, του επιτυχημένου επαναπατρισμού τους, των νομιμοποιημένων εποίκισμών τους.

Παρ' όλο που οι μαρτυρίες, που παρατίθενται στο εν λόγω ντοκιμαντέρ, κάνουν λόγο για μια αρμονική καθημερινότητα μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστίνιων, για επαγγελματική σχέση και κοινωνική συνύπαρξη, εν πολλοίς κοινή ζωή, ωστόσο μετά τον πόλεμο του 1948 και την εντατικοποίηση των ισραηλινών εποίκισμών προάγεται ο ανταγωνισμός, ο αποκλεισμός, ο διωγμός και ο σφετερισμός του συγκεκριμένου προϊόντος. Έτσι, μέσα από το στρατευμένο “marketing” με την αναφορά “made in Israel” επιδιώκεται η ταύτιση του προϊόντος με το Ισραήλ και η συνακόλουθη απαλοιφή της ανάμνησης αυτής της κοινής ζωής και κυρίως της παλαιστινιακής ύπαρξης στη γη αυτή. Δημιουργούν το δικό τους εθνικό αφήγημα μέσω του οποίου αφενός απεδαφοποιούν παλαιστινιακά συμφέροντα και αφετέρου εγκαθιδρύουν - νομιμοποιούν την ισραηλινή κυριαρχία στην περιοχή.

Επιπλέον, με τη ρωγή του θαλάσσιου αποκλεισμού της Γάζας (2008) μετά από 41 χρόνια στην οποία συμμετείχαν 44 άνθρωποι από 13 χώρες, επιβαίνοντας σε δυο ελληνικά ψαροκάικα, το νερό απέκτησε και συμβολική αξία. Έγινε μέσο και σύμβολο της ελευθερίας, της ελπίδας και της αλληλεγγύης των λαών. Σε καθημερινό επίπεδο, ωστόσο, το νερό αποτελεί σύμβολο της «κλοπής» και της κυριαρχίας των Ισραηλινών επί των καταπιεσμένων Παλαιστίνιων. Η ισραηλινή ηγεμονία επί των υδάτων εκλαμβάνεται από τους Παλαιστίνιους ως μια από τις εκφάνσεις της μετααποικιακής κατάστασης και της δυτικής νεωτερικότητας στις επιταγές της οποίας κλήθηκαν και καλούνται ακόμη να επιδείξουν συνεχή συμμόρφωση.

Οι κάτοικοι των κατεχόμενων περιοχών θεωρούν το Ισραήλ ως ηθικά υποχρεωμένο να τους παράσχει νερό, όχι μόνο γιατί αποτελεί ζωογόνο πηγή αλλά γιατί ανήκει στους ίδιους τους Παλαιστίνιους. Παρ' όλα αυτά, συνειδητοποιούν ότι δεν είναι προς το συμφέρον της ισραηλινής εξουσίας η ευδοκίμηση των παλαιστινιακών αγροτικών κοινοτήτων και ταυτόχρονα κατηγορούν την Παλαιστινιακή Αρχή ως υπεύθυνη για τη διατήρηση το συγκεκριμένου status quo. Έτσι, αποδίδει τις αποτυχίες της παροχής νερού σε ένα συνδυασμό της κυριαρχίας του Ισραήλ και της πρακτικής και ηθικής αδυναμίας της Παλαιστινιακής Αρχής να κατοχυρώσει και να υπερασπιστεί τα δικαιώματά τους (McKee, 2019)

Περνώντας τώρα σε ένα άλλο επίπεδο που εστιάζει στις βαθύτερες δομημένες σχέσεις μεταξύ

των ατόμων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους στις περιοχές όπου το ζήτημα του νερού αποτελεί κρίσιμο και φλέγον καθημερινό διακύβευμα, θα επικεντρωθούμε σε μερικά εθνογραφικά παραδείγματα που δια φωτίζουν και τις δύο πλευρές της σύγκρουσης. Για την όσο καλύτερη και πλήρη εννοιολογική κάλυψη του τόπου στον οποίο επιτελούνται αυτές οι διαπροσωπικές⁴¹ προστριβές θα χρησιμοποιήσουμε τον όρο *Waterscape* που προτείνουν οι Orlov & Katon (2010).⁴²

Η τελετουργική διάσταση που κατέχει το νερό στην καθημερινή μας ζωή ξεκινώντας από την πρωινή «κοινωνική τελετουργία» (Orlov & Katon 2010: 402) και φτάνοντας μέχρι τις διάφορες χρήσεις που έχει στην ζωή του ανθρώπου θα πρέπει να ιδωθεί από τη σκοπιά του Νεροτοπίου (*Waterscape*). Με άλλα λόγια, όλες οι πράξεις του ατόμου που εμπλέκουν το νερό στη ζωή του, το επιστρατεύει και με διαφορετική σημασιολογική προσέγγιση.

Για παράδειγμα, η υλικότητα του νερού αντικατοπτρίζει την ιδιαίτερη σχέση με το ανθρώπινο σώμα και τις ανθρωπο-κατασκευασμένες δομές (Hamlin 1990, Orlove 1998, Orlove & Caton 2009 πρβλ. Orlove & Caton 2010, 403) που δηλώνουν εκείνους τους μηχανισμούς και τρόπους που εμφανίζονται στην καθημερινότητα ως πράξη. Ας προστεθεί ότι ως προς τη χρήση το νερό έχει διαφορετική προσέγγιση, δηλαδή με διαφορετικό τρόπο χρησιμοποιείται από τις γυναίκες και από τους άνδρες. Η έρευνα, από αυτή την άποψη θα μπορούσε να περιοριστεί θεματικά σε άλλες πτυχές που εμπíπτουν από την ενασχόληση με το νερό όπως για παράδειγμα με την έμφυλη διάσταση.

Από τις εθνογραφίες του Henry Rosenfeld (1957; 1960; 1974) που μελετά μεταξύ άλλων τις πρακτικές των γυναικών, διαφαίνεται ότι η κοινωνική πρόοδος σε συνδυασμό με τη δυνατότητα χρήσης του νερού παράγει ετεροπροσδιοριστικά στοιχεία για τα άλλα χωριά/κοινότητες ήδη από εκείνη την εποχή. Ειδικά, τονίζει ο Rosenfeld, η κατάσταση αλλάζει αισθητά μετά την ισραηλινή κατοχή και τις δραστικές αλλαγές που επιτελούνται σε βασικούς τομείς της οργάνωσης της ζωής στις κοινότητες των χωριών. Κάπου εδώ προς τη δεκαετία του '70 συνεχίζει, εντοπίζεται ένας νέος αυτοπροσδιορισμός, αυτός των νοικοκυρών. Στις καθημερινές αυτές δομές προστίθενται στην πορεία πολλά ερεθίσματα τα οποία με την κατοχική κατάσταση καθώς και την αστάθεια που παρατηρείται σε όλη την περιοχή, προσδίδουν άλλα στοιχεία στην έμφυλη ταυτότητα. Τώρα, πλέον, ανοίγει νέα διαλογικά παράθυρα που περιλαμβάνουν το νοικοκυριό, τον τόπο, την κοινότητα και τη στάση απέναντι στον κατακτητή. Αυτές είναι δυναμικότητες που προσδίδουν ιδιαίτερη βαρύτητα στον τρόπο που προσλαμβάνονται και ενεργούν στην καθημερινότητα.

41 Όχι με την φιλοσοφική έννοια της «διατομικότητας» του Μπαλιμπάρ, αλλά όπως αυτή περιγράφει το Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας της Ακαδημίας Αθηνών: «**διατομικός**, [...] 2. (σπανιοτ.) διαπροσωπικός: ~ή: επικοινωνία, ~ές: σχέσεις, ~ές και εδνοατομικές διαφορές. [...]» (2014: 441).

42 “Waterscape: the culturally meaningful, sensorially active places in which humans interact with water and with each other.” (Orlov & Katon 2010: 408)

Το πλήθος των περιπτώσεων που έχουν βιώσει και βιώνουν πολιτικές καταπίεσης και αποκλεισμού, μαρτυρούν ταυτόχρονα τις διάφορες πτυχές που λαμβάνει και το πώς κατασκευάζεται η ταυτότητα -ή ο αυτοπροσδιορισμός, των Παλαιστινίων (βλ. Finkelstein, 2019). Τα εθνογραφικά παραδείγματα που θα αναφερθούμε στην παρούσα υποενότητα θα μπορούσε να τα διαχωρίσουμε σε τρεις διακριτές ομάδες. Η κατηγοριοποίηση γίνεται καθαρά για λόγους εξακρίβωσης των οπτικών που κρατούν όσοι ζουν στα κατεχόμενα και αυτών που προέρχονται από έξω.

Η εδραίωση της εικόνας του άλλου (Παλαιστινίου) από την άλλη πλευρά στηρίζεται σε μελέτες και αφηγήματα όπως του Benny Morris (1989) ο οποίος θεωρούσε ότι η καθυστέρηση της ανάπτυξης μιας διακριτής πολιτισμικο-εθνικής ταυτότητας των Παλαιστινίων οφείλεται στην «αδυναμία της Αραβικής κοινωνίας» ως ενός συστήματος που βοήθησε στην καθήλωση των κατοίκων της περιοχής (15-16). Έτσι, λέει ο Morris, λόγω της καθυστέρησης και του κοινού Αραβικού πολιτισμικού φρονήματος, «οι Παλαιστίνιοι δεν καλλιέργησαν ξεχωριστή εθνική και πολιτισμική ταυτότητα για να διακρίνονται από τους υπόλοιπους Άραβες της Συρίας, του Λιβάνου ή της Αιγύπτου»⁴³ (17-18).

Στην πραγματικότητα όμως ένα είδος ταυτότητας ή τοπικού αυτοπροσδιορισμού ως «Παλαιστίνιοι», υπήρχε πριν από την Βρετανική περίοδο και πριν τον Σιωνισμό (Gerber 2003: 28). Άρα, δεν έχουμε να κάνουμε απλώς με την καλλιέργεια μια εθνικής συνείδησης που αναπτύσσεται μόνο μετά την εμφάνιση του Σιωνισμού -ως ένας τρόπος διατήρησης της ταυτοτικής ιδιότητας- αλλά, υπερβαίνει αυτή την περίοδο. Ο Gerber με βασικό επιχείρημα τις πηγές και την εθνοσυμβολιστική προσέγγιση του έθνους κατά τον Anthony Smith (1991)⁴⁴, κάνει μια αναδρομή στην χρήση του όρου Παλαιστίνη διαπιστώνοντας ότι ανάγεται στο Μεσαίωνα, όπου γενικότερα η περιοχή ονομάζεται ως «Jund Filastin» (σ. 26). Το πιο τρανταχτό παράδειγμα για την ύπαρξη μια εθνικής συνείδησης που ήταν ικανή να συσπειρώνει το λαό, αποτελεί η «Μεγάλη Παλαιστινιακή Εξέγερση 1936-39, η μεγαλύτερη εξέγερση του εικοστού αιώνα στην Βρετανική Αυτοκρατορία», καταλήγει ο Gerber (2003: 29).

Η πορεία της εθνογραφικής έρευνας της Finkelstein (2019) φέρνει ένα μείγμα παραδειγμάτων που διαφωτίζουν πολλές οπτικές του θέματος. Για παράδειγμα, η περίπτωση του Μαχμούντ, ο οποίος είναι αναγκασμένος να ζει στην ανατολική Ιερουσαλήμ (πάντα με την ιδιότητα του πρόσφυγα) τον εμποδίζει να δει την γυναίκα του η οποία ζει στην Δυτική Όχθη (Finkelstein, 2019) θα μπορούσε να

43 Πρόκειται για μια εντελώς οριενταλιστική θέαση των Παλαιστινίων που χρησιμοποιεί τα εργαλεία και τα επιχειρήματα που αργότερα ο Edward Said (1978), θα τις ονομάσει ιδέες που ακολουθούν την ρητορική της Δύσης ότι η Ανατολή είναι κατώτερη και ξένο.

44 D. Smith, *National Identity*, Penguin, London 1991, βλ. επίσης και Adrian Hastings, *The Construction of Nationhood. Ethnicity, Religion and Nationalism*, Cambridge University Press, Cambridge 2001 (1997)

συνδέεται με άλλα παραδείγματα υποκειμένων που εμπλέκονται στην εθνογραφική έρευνα του Yarden B. Enav-Weintraub (2008) που επικεντρώνεται σε περιπτώσεις πολιτειότητας Ισραηλινών υπηκόων που διασχίζουν τις διόδους που διαχωρίζουν την πράσινη ζώνη με τα κατεχόμενα.

Αναφορές για παράνομους εποικισμούς στα σπίτια των Παλαιστίνιων μαρτυρούνται στην έρευνα της Finkestein (2019) πράγμα που μαρτυρεί τη δυναμικότητα των εξελίξεων που καθημερινά λαμβάνουν χώρα στην περιοχή της Δυτικής Όχθης. Πολυποίκιλες φωνές, ειδικά όσον αφορά περιπέτειες κατά τη διέλευση των ανθρώπων στα σημεία ελέγχου (checkpoints), αποτυπώνονται αρκετά καθαρά και στο ντοκιμαντέρ (*cinema verite*) *Checkpoint (Maschssomim)* (2003) σε σκηνοθεσία του Ισραηλινού Yoav Shamir⁴⁵.

Στα κατεχόμενα οποιαδήποτε πράξη που υπονομεύει την υπόσταση της Παλαιστίνης και των Παλαιστίνιων και προέρχεται από το Ισραήλ ή από τα ΜΜΕ του Ισραήλ παρουσιάζεται αυτομάτως ως πράξη για την οποία ευθύνονται οι ΗΠΑ. Μάλιστα, όπως μας ενημερώνει ο οδηγός της Finkestein «όταν τα ελικόπτερα επιτίθενται σε Παλαιστινιακά χωριά, οι Ισραηλινοί ειδησεογραφικοί ανταποκριτές πάντα λένε ότι τους χτύπησαν Αμερικάνικα ελικόπτερα» (2019). Ίσως οι επιθέσεις να μην γίνονται άμεσα από τον αμερικανικό στρατό· εντούτοις, όμως, το Ισραήλ φαίνεται να έχει τη στήριξη των Ηνωμένων Πολιτειών. Πράξεις αυτού του τύπου αυτομάτως προσλαμβάνονται από τον ντόπιο πληθυσμό ως εσκεμμένη πολιτική πράξη της Δύσης, και δη των ΗΠΑ. Εξάλλου, οι τωρινές εξελίξεις την εντολή του προέδρου Donald Trump για την μεταφορά της πρεσβείας των ΗΠΑ στην Ιερουσαλήμ, έδειξε την ανοιχτή και την πλήρη στήριξη της χώρας του προς το Ισραήλ.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα έρευνα που εστιάζει στην έννοια της πολιτειότητας και πώς αυτή νοηματοδοτείται όταν τα υποκείμενα μετακινούνται από την πράσινη ζώνη στα κατεχόμενα δηλ. από την ισραηλινή επικράτεια σε αυτή των κατεχομένων, είναι αυτή του ανθρωπολόγου Yarden B. Enav-Weintraub (2008). Η έρευνα αναφέρεται στη Δυτική Όχθη και στο πώς η πολιτειότητα (citizenship) μπαίνει σε μια ζώνη που τουλάχιστον με τη διεθνή νομοθεσία, δεν ανήκει σε καμία από τις δύο πλευρές.

Η σχεδόν διετής παραμονή (10/2004 – 08/2006) του ερευνητή στο πεδίο και η προσεκτική μελέτη της κατάστασης (Yarden B. Enav-Weintraub, 2008) του δίνει τη δυνατότητα να αποδομήσει από πρώτο χέρι τις πολιτικές αποκλεισμού. Δεν πρόκειται απλώς για μια «στεγνή» εθνογραφία που ακολουθεί πειστικά τα μεθοδολογικά εργαλεία της ανθρωπολογίας, αλλά όπως τονίζει και ο ίδιος εμπλέκει τον ίδιο τον ερευνητή στις πολιτικές αυτές (engage anthropology). Ο Enav-Weintraub, προβαίνει σε μια προσεγγιστική ερμηνεία των ευρημάτων του χρησιμοποιώντας ως εργαλείο

45 *Checkpoint - Maschssomim*, (2003), Yoav Shamir, <https://www.youtube.com/watch?v=m3Jc7SCGkis>

αποδόμησης την έννοια της οριακότητας (liminality) που εισήγαγε ο Arnold van Gennep (1960 [1908]) και αργότερα ανέπτυξε περαιτέρω ο Άγγλος ανθρωπολόγος, Victor Turner (1973; 1974). Η ενδιαφέρουσα προσέγγισή του μας δίνει τη δυνατότητα να παρατηρήσουμε το πώς επιτελείται η εκδήλωση της (όποιας) ταυτότητας, όταν το υποκείμενο βρίσκεται σε μια ενδιάμεση κατάσταση. Φυσικά, από αυτή την οπτική θεωρούμε ότι η έρευνα δεν πληροί τους βαθύτερους ενδεχόμενους στόχους της.

Η αναφορά στον όρο της «εγκύστωσης» (encystation), που επικαλείται ο Enav-Weintraub, την οποία εισήγαγε ο Glen Bowman (2004) αποτελεί ένα έξυπνο συμβολικό παραλληλισμό που υποδηλώνει με τον καλύτερο τρόπο το πως διαμορφώνεται η ζωή στην Δυτική Όχθη⁴⁶. Από αυτή την άποψη, πρόκειται για δύο διακριτούς γεωγραφικούς χώρους που υπάρχουν την ίδια στιγμή σε εντελώς διαφορετικές συνθήκες. Το εθνογραφικό του παράδειγμα υποδεικνύει τις πολλές οπτικές που υπάρχουν γύρω από την έννοια του πολίτη και αποτελούν καθαρά δείγματα αποκλεισμού και μειονοτικοποίησης.

Οι Παλαιστίνιοι βιώνοντας καθημερινά τις δυσκολίες που προκύπτουν από την έλλειψη νερού αναπτύσσουν το δικό τους αφήγημα μέσα από το οποίο δημιουργούν αναπαραστάσεις του «άλλου» και ερμηνεύουν τη δική τους θέση. Κατηγορούν την ασκηθείσα από ισραηλινή πλευρά υπερεκμετάλλευση των υδάτινων πόρων, ως σοβαρή απειλή για την τύχη των διαθέσιμων αποθεμάτων της περιοχής. Φοβούνται ότι το Ισραήλ θα χρησιμοποιήσει μεγαλύτερες ποσότητες νερού για να υποστηρίξει τις αναπτυξιακές του ανάγκες και να ανταποκριθεί στην σταδιακή αύξηση του πληθυσμού με την εισροή εβραίων μεταναστών από την πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. και όχι μόνο. Επιπλέον, επισημαίνουν (οι Παλαιστίνιοι) με ανησυχία ότι όλα τα νέα προγράμματα που τίθενται εν λειτουργία από την ισραηλινή πλευρά, για την προμήθεια νερού των παλαιστινιακών κατεχόμενων εδαφών, τοποθετούν τους εξοπλισμούς ελέγχου των δικτύων (δεξαμενές, βάνες, σταθμοί παρατήρησης κ.α.) εντός των ισραηλινών εποικισμών, κάτι που ερμηνεύεται ως προσπάθεια ελέγχου και κυριαρχίας επί του παλαιστινιακού στοιχείου (Μάζης, 1996).

Το αίσθημα αδικίας που βιώνουν οι Παλαιστίνιοι και η ρητορική μίσους που αναπτύσσουν, ενισχύεται από την εικόνα των έντονων αντιθέσεων. Συγκεκριμένα, ορισμένες αρχιτεκτονικές επιλογές των Ισραηλινών απαιτούν το πότισμα μεγάλων κήπων γρασιδιού, που συχνά διαθέτουν εγκαταστάσεις με πισίνες. Παράλληλα, σε πολλούς από τους ισραηλινούς οικισμούς, οι οποίοι βρίσκονται στη Δυτική Όχθη, υπάρχει πληθώρα βιομηχανιών οι οποίες ρυπαίνουν τους υδάτινους

46 «It is as if the Palestinians in the “West Bank” are enclosed into an “embryo-like” state, where they are both protected from the outside, but also are unable to develop independently» (Yarden B. Enav-Weintraub, 2008).

τοπικούς πόρους. Επίσης, κατά μήκος της κοιλάδας του Ιορδανή καλλιεργούνται παράνομα εκτάσεις από την πλευρά των Ισραηλινών οικισμών, οι οποίοι εκμεταλλεύονται μεγάλες ποσότητες νερού για τα γεωργικά τους προϊόντα τα οποία διοχετεύουν στην Ευρώπη. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία της Διεθνούς Αμνηστίας 450.000 Ισραηλινοί οι οποίοι ζουν στη Δυτική Όχθη κατά παράβαση του Διεθνούς Δικαίου καταναλώνουν ποσότητα νερού ίση με αυτή που καταναλώνουν 2,3 εκατομμύρια Παλαιστίνιοι (Amnesty International, 2012).

Συνέντευξη που αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα⁴⁷ του ισραηλινού οργανισμού B'Tselem για την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις υπό κατοχή περιοχές, είναι ενδεικτική των περιορισμών που υπάρχουν ακόμα και στη συντήρηση του εγκαταστάσεων καθώς και στον εφοδιασμό πρώτων υλών. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι την 1^η Νοεμβρίου 2013, ο σταθμός παραγωγής ενέργειας της Γάζας έκλεισε λόγω έλλειψης καυσίμων και οι σταθμοί άντλησης λυμάτων έπρεπε να λειτουργούν με γεννήτριες. Στις 13 Νοεμβρίου 2013, ένας από τους σταθμούς της γειτονιάς a-Zaytun, στη Γάζα, σταμάτησε να λειτουργεί λόγω μιας δυσλειτουργίας της γεννήτριας, προκαλώντας περίπου 35.000 εκατομμύρια εκατοστά ακατέργαστων λυμάτων να πλημμυρίσουν τη γειτονιά και να διαρρεύσουν στα σπίτια. Ο Fat'hiSaqer, κάτοικος 67 ετών της γειτονιάς, δήλωσε:

«Ζω με τη γυναίκα μου και τα επτά παιδιά μας, ηλικίας πέντε έως δεκαεπτά ετών, στο ισόγειο ενός κτιρίου, περίπου είκοσι μέτρα μακριά από τον σταθμό άντλησης λυμάτων. Την Τετάρτη 13 Νοεμβρίου 2013, περίπου την 1 η ώρα, είχαμε τελειώσει το γεύμα αφού τα αγόρια επέστρεψαν από το σχολείο, όταν ξαφνικά άρχισαν να διαρρέουν λύματα στο σπίτι μας. Ξεκινήσαμε να βγάζουμε από το πάτωμα τα στρώματα και τα χαλιά. Στη συνέχεια, προσπαθήσαμε να φράζουμε τις τρύπες αποστράγγισης (φρεάτια) στο σπίτι με κομμάτια πανί έτσι ώστε τα λύματα να μην αυξηθούν, αλλά αυτό δεν βοήθησε. Τα λύματα ήρθαν μέσα από τις τρύπες και γέμισαν το σπίτι. Γεμίσαμε ξανά τις τρύπες και αρχίσαμε να βγάζουμε το βρώμικο νερό. Βάζαμε τσάντες άμμου πάνω στην μπροστινή πόρτα, ώστε τα λύματα να μην εισέρχονται από εκεί. Ήμασταν εντελώς βρεγμένοι: τα χέρια, τα πόδια, τα ρούχα μας. Τα πάντα βυθίζονταν. Χρειάστηκαν αρκετές ώρες για να πάρουμε όλο το νερό και να στεγνώσει το δάπεδο. Στη συνέχεια, πλέναμε μόνο τα χέρια και τα πόδια μας, επειδή δεν θέλαμε να χρησιμοποιήσουμε πολύ νερό, σε περίπτωση που θα προκαλούσε άλλη πλημμύρα»

Η IBtesamKheir a-Din, 48 ετών, μια παντρεμένη μητέρα έξι παιδιών ζει σε μια στην περιοχή a- Rafa αναφέρει σε συνέντευξή της στον οργανισμό Al-shabaka:

47 Muhammad Sabah (2014), *Over 90% of water in Gaza Strip unfit for drinking*, B'Tselem, 9 Φεβρουαρίου, https://www.btselem.org/gaza_strip/20140209_gaza_water_crisis

*«Το νερό που παίρνουμε είναι αλμυρό και ακατάλληλο για κατανάλωση. Μερικές φορές ακόμη, μυρίζει άσχημα. Το χρησιμοποιούμε μόνο για να καθαρίσουμε το σπίτι, τα πιάτα και τα πλυντήρια, αλλά τίποτα δεν είναι πραγματικά καθαρό. Το νερό καταστρέφει επίσης το πλυντήριο και ο τεχνικός είπε ότι τα προβλήματα προκλήθηκαν από τα πολλά άλατα στο νερό. Δεν πίνουμε το νερό και ούτε το χρησιμοποιούμε για μαγείρεμα. Για αυτούς τους σκοπούς αγοράζουμε νερό καθημερινά από πωλητές που περνούν γύρω από τη γειτονιά ή από καταστήματα που πωλούν δοχεία νερού. Αγοράζουμε 50 λίτρα γλυκού νερού την ημέρα, δύο σέκελ [περίπου, 0,6 δολάρια ΗΠΑ] ανά λίτρο. Μερικές φορές χρησιμοποιώ το πόσιμο νερό για να πλύνω τα μαλλιά των κοριτσιών μου και το πρωί χρησιμοποιούμε αυτό το νερό για να πλύνουμε τα πρόσωπά μας, γιατί το νερό από τις βρύσες μας καίει τα μάτια».*⁴⁸

Ο ισραηλινός έλεγχος στις περισσότερες υδάτινες πηγές και η ικανότητα των Ισραηλινών να θέτουν βέτο σε έργα υποδομής υδάτων και ανεφοδιασμού πρώτων υλών θεωρείται από μέρους των Παλαιστίνιων, η κύρια αιτία των προβλημάτων διαθεσιμότητας και ποιότητας νερού στην περιοχή. Κατά συνέπεια ο κίνδυνος της μη βιωσιμότητας του παλαιστινιακού πληθυσμού να είναι υπαρκτός, ιδίως στην Λωρίδα της Γάζας. Το Ισραήλ λοιπόν στην περίπτωση των υδάτινων πόρων εμφανίζεται στα μάτια της παλαιστινιακής κοινότητας στην καλύτερη περίπτωση ως ένα κράτος εγωιστικό και άδικο, γιατί δεν επιθυμεί να χορηγήσει στους Παλαιστίνιους την ποσότητα νερού που δικαιούνται και που θα τους επιτρέψει να κρατήσουν το βιοτικό τους επίπεδο, αν όχι να το καλυτερεύσουν, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να αναπτυχθούν έστω και ελάχιστα σε οικονομικό επίπεδο. Το νερό λοιπόν και η διάθεση του θεωρείται βασικό συστατικό στοιχείο του μέλλοντος της Παλαιστίνης (Fröhlich, 2010).

Επιπλέον, οι Παλαιστίνιοι κατηγορούν το Ισραήλ ότι όχι απλά δεν τους επιτρέπει να έχουν γνώση των υδρολογικών δεδομένων, αλλά επιβάλλει και περιορισμούς όσον αφορά τη χρήση νερού και διακρίσεις στην τιμολογιακή πολιτική, με συνέπεια να υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση στην τροφοδοσία νερού των Ισραηλινών εποίκων και των Παλαιστίνιων που βρίσκονται στην Δυτική Όχθη. Ωστόσο, ενώ οι κάτοικοι έχουν ευρέως αποδεχθεί την εμπορευματοποίηση ορισμένων ειδών νερού (επεξεργασμένο και αντλούμενο πόσιμο νερό), ζητούν πιο λογικές τιμές, αλλά οι εταιρείες κοινής ωφέλειας αρνούνται. Έτσι ορισμένοι Παλαιστίνιοι, όπως μας πληροφορεί το άρθρο της Mckee (2019), υιοθετούν την ιδιότητα του «πρόσφυγα» όπως συμβαίνει σε άλλες περιοχές της Παλαιστίνης προκειμένου να λάβουν βοήθεια για βασικές υπηρεσίες. Η συνέντευξη του Hakim,

48 Muhammad Sabah (2014), *Over 90% of water in Gaza Strip unfit for drinking*, B'Tselem, 9 Φεβρουαρίου, https://www.btselem.org/gaza_strip/20140209_gaza_water_crisis

κατοίκου του χωριού al-Auja, που παραθέτει στο άρθρο της η Mckee (2019) είναι ενδεικτική:

«οι άνθρωποι σταμάτησαν να πληρώνουν και είπαν ότι είμαστε σαν τα στρατόπεδα. Επειδή τα στρατόπεδα, από την εποχή του Αμπού Αμάρ [πρώην ηγέτη της ΠΑ, Γιάσερ Αραφάτ], δεν πληρώνουν. Έτσι, όλοι ήταν ίδιοι, και τα χωριά σταμάτησαν να πληρώνουν, σταμάτησαν ... σταμάτησαν».

Με άλλα λόγια, καταφεύγουν σε μια πρακτική άρνησης - μποϊκοτάζ πληρωμής λογαριασμών που είναι ουσιαστικά μια πολιτική πράξη καθώς δεν έχουν δυνατότητα να ανταπεξέλθουν οικονομικά και αντιδρούν στις πιέσεις που δέχονται.

Ωστόσο, στη συνέχεια της συνέντευξης που παρατίθεται στο άρθρο της Mckee αναδεικνύονται επίσης, οι προβληματισμοί και η κριτική του συγκεκριμένου κατοίκου για τη στάση που διατηρεί η Παλαιστινιακή Αρχή:

«Η Αρχή εδώ, πρέπει να σκεφτεί να εξασφαλίσει νερό για τους αγρότες στο κόστος, όπως οι Ισραηλινοί. Γιατί η Παλαιστινιακή Αρχή δεν δημιουργεί δίκτυο ύδρευσης όπως το Mekorot [την Ισραηλινή εθνική εταιρεία ύδρευσης], για πόση και καλλιέργεια, όπως η Mekorot; Γιατί δεν σκάβουν πηγάδια στα βουνά των εδαφών για τα οποία είναι υπεύθυνοι; Αυτό θα βοηθούσε, ειδικά εδώ στο al-Auja, με τις περικοπές του ύδατος και την ξηρασία, και όλα τα εδάφη του είναι άγονα και άγρια [...]».

Με αυτά τα λόγια, γίνεται φανερό ότι οι Παλαιστίνιοι επιθυμούν η Αρχή τους να πράττει όπως ο «άλλος» κυρίαρχος, προκειμένου να βελτιωθεί η ζωή τους. Δεδομένης όμως της κατάστασης αποδίδουν ευθύνες για τη δυσμενή καθημερινότητά τους τόσο στο Ισραήλ όσο και στην Παλαιστινιακή Αρχή για την αποφυγή ανάληψης ευθυνών και φυγοπονίας.

Δίπλα στα παραπάνω, η Παλαιστίνη, υποστηρίζει ότι σύμφωνα με τη συνήθη διεθνή νομοθεσία για τα ύδατα, πρέπει όλοι οι διασυνοριακοί πόροι γλυκού νερού να μοιραστούν «δίκαια και εύλογα». Ωστόσο, όχι απλά κάτι τέτοιο δε συμβαίνει, αλλά το Ισραήλ σήμερα εκμεταλλεύεται πάνω από το 90% των εν λόγω πόρων για αποκλειστική χρήση, διαθέτοντας λιγότερο από το 10% για την παλαιστινιακή χρήση. Ως αποτέλεσμα, η κατανάλωση νερού από τη Παλαιστίνη στη Δυτική Όχθη περιορίζεται σε μόλις 70 λίτρα κατά κεφαλή ημερησίως, όταν το κατώτατο όριο σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας είναι τα 100 λίτρα ημερησίως⁴⁹.

49 Ενώ οι Ισραηλινοί έχουν πρόσβαση σε περίπου 240 λίτρα νερού ανά άτομο ημερησίως και οι έποικοι πάνω από 300 λίτρα, οι Παλαιστίνιοι στη Δυτική Όχθη έχουν 73 λίτρα - αρκετά κάτω από το ελάχιστο πρότυπο 100 του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας. Η ΟCHA αναφέρει ότι στην περιοχή C, οι παλαιστινιακές κοινότητες δεν είναι συνδεδεμένες στο δίκτυο ύδρευσης και 122 έχουν σύνδεση χωρίς ή με παράνομη τροφοδοσία. Ως αποτέλεσμα των ισραηλινών περιορισμών, η κατανάλωση νερού μπορεί να μειωθεί στα 20 λίτρα νερού ανά άτομο την ημέρα. Αντίστοιχα, ενώ οι άνθρωποι στην παλαιστινιακή κοινότητα της Al-Hadidiya στη βόρεια κοιλάδα του Ιορδάνη έχουν πρόσβαση σε

Όπως παρατηρείται από τα δεδομένα που έχει δημοσιεύσει ο Παλαιστινιακός Υδρολογικός Όμιλος, το Ισραήλ έχει εκχωρήσει μόνο 34 άδειες, ώστε να πραγματοποιηθούν γεωτρήσεις νερού, οι οποίες αφορούν την οικιακή χρήση και σε καμία περίπτωση άρδευση, ενώ οι γεωτρήσεις αυτές δεν θα πρέπει να ξεπερνούν τα 140 μέτρα (Μάζης, 1996). Η ασφυκτική πολιτική που ασκεί το Ισραήλ στην Παλαιστίνη μπορεί να γίνει αντιληπτή και από το γεγονός ότι οι ισραηλινές αρχές απαγόρευαν στους Παλαιστίνιους να κατασκευάσουν οτιδήποτε θα μπορούσε να τους εξασφαλίσει την συγκέντρωση βρόχινου νερού⁵⁰. Παράλληλα, η Παλαιστίνη υποστηρίζει ότι το Ισραήλ συνεχίζει να χρησιμοποιεί αλόγιστα μεγάλες ποσότητες νερού, ώστε να ανταποκριθεί στις ανάγκες του οι οποίες σχετίζονται με την ανάπτυξη του (Μάζης, 1996).

Ακόμα, η ιατρική περίθαλψη, στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, εξακολουθεί να επηρεάζεται από την ισραηλινή κατοχή και από την απουσία μιας πλήρως ενοποιημένης παλαιστινιακής κεντρικής διοίκησης, όσον αφορά τον έλεγχο τόσο της Δυτικής Όχθης όσο και της Λωρίδας της Γάζας. Η μακρόχρονη πολιορκία και οι σοβαροί περιορισμοί που επιβάλλονται από την κατοχή επηρεάζουν επίσης τη σωματική και ψυχική υγεία του πληθυσμού καθώς και την ανάπτυξη ποιοτικών υπηρεσιών υγείας, ιδίως στη Λωρίδα της Γάζας. Η κατάσταση έχει επιδεινωθεί περισσότερο λόγω το εσωτερικού παλαιστινιακού πολιτικού χάσματος και την οικονομικής κρίσης.

Παράλληλα, λόγω της κλιμάκωσης των εχθροπραξιών τα τελευταία έτη, υπήρξαν σημαντικές απώλειες στον τομέα της υγείας λόγω των ζημιών που προκλήθηκαν σε υποδομές ιατρικής περίθαλψης, σε εγκαταστάσεις ύδρευσης και αποχέτευσης, στην ηλεκτρική ενέργεια, στον εφοδιασμό τροφίμων και στο περιβάλλον, σε καταστροφές στις κατοικίες των Παλαιστινίων. Οι συχνές διακοπές ρεύματος στη Γάζα καθιστούν αδύνατη την παροχή των κατοικιών με τρεχούμενο νερό όλη την ημέρα, ενώ με τον ερχομό του καλοκαιριού, η Γάζα απειλείται με λειψυδρία, η οποία έχει επιδεινωθεί από τις διαδοχικές ισραηλινές στρατιωτικές επιθέσεις και τον αποκλεισμό σχεδόν 10 ετών (Namey, 2016). Τα εμπόδια πρόσβασης στις εγκαταστάσεις ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης αποτελούν σοβαρό και διαρκώς τεκμηριωμένο πρόβλημα.

Έτσι γίνεται αντιληπτό ότι η έλλειψη ή ο περιορισμός του νερού δεν επιδρά με τον ίδιο τρόπο στα δύο κράτη. Στην περίπτωση της Παλαιστίνης η κατάσταση είναι πιο σοβαρή μιας και το κράτος στηρίζει ένα μεγάλο τμήμα της οικονομίας του (30%) στην γεωργία, σε σχέση με τον Ισραήλ που η γεωργία καταλαμβάνει μόνο το 4% του ΑΕΠ (Rouyer, 2000).

μόλις 20 λίτρα νερό ανά άτομο ανά ημέρα - οι άποικοι στον γειτονικό οικισμό Roi απολαμβάνουν 460 λίτρα νερού ανά άτομο μόνο για οικιακή χρήση, και για χρήση στις καλλιέργειες (Corradin, 2016).

50 Σύμφωνα με τον Rouyer (2000), το 1994 τα χωριά που βρίσκονταν στη Δυτική Όχθη σε ποσοστό 53% επιθυμούσαν να κατασκευάσουν αυτοσχέδιες δεξαμενές στις ταράτσες των σπιτιών τους, ώστε να εξασφαλίσουν πόσιμο νερό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Φωνές από τη διασπορά Από τη σκοπιά της εθνογραφίας

4.1. *Εισαγωγικά*

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν ευρήματα της εθνογραφικής μου έρευνας που έλαβε χώρα κατά το διάστημα 2017-2019. Από τη μία πλευρά, το πεδίο δράσης μου ήταν η Θεσσαλονίκη. Συγκεκριμένα, η Παλαιστινιακή Παροικία Θεσσαλονίκης, ο Παλαιστινιακός Σύνδεσμος Βορείου Ελλάδος, η Ένωση Φίλων Παλαιστίνης, σπίτια και χώροι εργασίας Παλαιστινίων αποτέλεσαν τόπους άμεσης εμπλοκής μου με την κοινότητα, που με βοήθησαν στην κατανόηση των ενδότερων προβληματισμών της. Η προσπάθεια αυτή, αποτέλεσε μια «ποιοτική» έρευνα που στόχο είχε την ανάλυση, την περιγραφή, την ερμηνεία και την κατανόηση κοινωνικών χαρακτηριστικών που συγκεντρώνει η ομάδα των Παλαιστινίων στην Ελλάδα προσπαθώντας να ανασυστήσει τα στοιχεία που δομούν την παλαιστινιακή ταυτότητα και το κοινό αφήγημα αυτοπροσδιορισμού τους. Οι «ερευνητικοί συνομιλητές της έρευνας» μου στο χώρο του πεδίου είναι Παλαιστίνιοι μετανάστες, που ζουν πολλά χρόνια στην Ελλάδα και έχουν γίνει Έλληνες υπήκοοι.

Από την άλλη πλευρά, την έρευνα έρχεται να εμπλουτίσουν διάφορες φωνές και εικόνες από τα ταξίδια μου στην Ιορδανία, που μαρτυρούν πως επιβιώνει και μεταμφιέζεται η παλαιστινιακή ταυτότητα στη διασπορά καθώς και πώς εγγράφονται στη μνήμη των προσφύγων τα βιώματα που μεταλαμπαδεύονται από τους συγγενείς τους. Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εικόνες που είχα την τύχη να μαζέψω τα τελευταία δύο χρόνια στην Αθήνα. Πρόκειται για άτομα καταγόμενα από τη Συρία, την Ιορδανία και τον Λίβανο που είχα τη δυνατότητα να συνομιλήσω σε τέσσερις διαφορετικές συναντήσεις στο βάθος των τελευταίων δύο χρόνων (2017, 2018). Τα βιώματά τους συνεισφέρουν στην συνολική πλαισίωση του θέματος και προσθέτουν στην έρευνα «εξωτερικές» φωνές-οπτικές που ξεκλειδώνουν γενικότερα θεάσεις της Παλαιστίνης από τον γειτονικό αραβικό κόσμο.

4.2. Ερευνητικά ζητήματα

Τα κύρια ερωτήματα που με προβληματίζαν επικεντρώνονταν σε ζητήματα ατομικής - συλλογικής ταυτότητας, αυτοπροσδιορισμού, αναπαραστάσεις της ετερότητας, σχέσεις εξουσίας - εξάρτησης, κράτους – πολίτη, κ.ο.κ. Προσπαθούσα, δηλαδή, να καταλάβω τους εσωτερικούς και εξωτερικούς μηχανισμούς που συμβάλλουν στη διαμόρφωση του ψυχισμού και της ιδιοσυγκρασίας του ατόμου που γεννήθηκε και ζει στην Παλαιστίνη καθώς και αυτών που έχουν δημιουργήσει τη ζωή τους στο εξωτερικό, κυρίως στην Ελλάδα. Το ζήτημα του νερού προέκυψε καθαρά από την ευαισθητοποίησή μου για ζητήματα που αποτελούν «αγκάθι» στις ειρηνευτικές διαδικασίες των δύο αντιμαχόμενων πλευρών (Ισραήλ – Παλαιστίνης), καθώς πέραν της ζωτικής του σημασίας, αποτελεί εργαλείο εθνικού συμφέροντος. Με άλλα λόγια, η συλλογική εμπειρία των Παλαιστινίων στον περιορισμό και ενίοτε στον αποκλεισμό τους από τα υδάτινα αποθέματα της περιοχής, θεώρησα ότι αποτελεί κομμάτι που συμπληρώνει το πάζλ της εθνικής τους ταυτότητας και ως εκ τούτου, άξιο μελέτης.

Βάση των παραπάνω ερωτημάτων, διαμορφώνονται και τα κύρια θέματα που θα παρουσιαστούν στο παρόν κεφάλαιο. Τις περισσότερες φορές τα ερωτήματα λειτουργούν απλώς ως εννοιολογικοί πίνακες που μεταφέρουν το υποκείμενο σε διάφορα εσωτερικά «μονοπάτια» με σκοπό τη συνολική τοποθέτηση. Είναι λογικό ότι η αξιολόγηση του υλικού έγινε κατόπιν ορισμένου χρονικού διαστήματος, ώστε έτσι να εξασφαλιστεί η απόσταση (Eriksen, 2007; Μαδιανού, 1998, 2003).

4.3. Πεδίο και συνομηλιτές

4.3.1. Το πεδίο

Όπως προαναφέρθηκε, ένα από τα πεδία της εθνογραφικής μου έρευνας αποτέλεσε ο νεοσυσταθείς Παλαιστινιακός Σύνδεσμος Βορείου Ελλάδος (2014), που βρίσκεται στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, στην οδό Δαναΐδων. Οι λόγοι που οδήγησαν στην δημιουργία ενός νέου χώρου είναι κυρίως οι πολιτικές διαφοροποιήσεις που αφορούν την πατρίδα τους (φιλικά διακείμενοι με τη ριζοσπαστικότερη αριστερή πολιτική ιδεολογία της περιοχής). Αποτελείται στην πλειοψηφία από φοιτητές και γονείς. Στους κόλπους του Συνδέσμου διδάσκεται η αραβική γλώσσα, προωθείται ο πολιτισμός και οργανώνονται ποικίλες δραστηριότητες με σκοπό την τόνωση της φιλίας μεταξύ

Ελλάδας - Παλαιστίνης. Παρουσιάζει μεγάλη κινητοποίηση στον κόσμο του διαδικτύου ενημερώνοντας καθημερινά τους χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης για εθνικές και θρησκευτικές εορτές, ειδήσεις που αφορούν τις εξελίξεις του παλαιστινιακού ζητήματος προσπαθώντας καθημερινά να ευαισθητοποιεί τους διαδικτυακούς του φίλους.

Οι δράσεις που οργανώνει είναι πολλές, ανάμεσα σε αυτές ξεχωρίζω την βραδιά κατά την οποία υπήρχε προβολή της ταινίας με τίτλο «Λεμονιά». Το θέμα της ταινίας αφορούσε μια Παλαιστίνια χήρα γυναίκα που ζούσε στην Παλαιστίνη και βιοποριζόταν αποκλειστικά από το πατρικό χωράφι της, που είχε πολλές «πλούσιες» λεμονιές. Στο διπλανό σπίτι έμενε ένας από τους Υπουργούς του Ισραήλ, ο οποίος ζήτησε, για λόγους ασφαλείας, οι λεμονιές να κλαδευτούν σε ύψος μόνο 50 εκατοστών. Η γυναίκα έδωσε μάχη με αυταπάρνηση πηγαίνοντας κόντρα στο ισραηλινό σύστημα, αλλά δεν τα κατάφερε. Η ταινία «μίλησε στις καρδιές» όλων καθώς τους θύμιζε στιγμές από την προσωπική τους εμπειρία, τα παιδικά χρόνια στα παλαιστινιακά εδάφη. Στο τέλος υπήρχε ζεστό αραβικό φαγητό φαλάφελ, αραβική πίτα και σαλάτα ταμπουλέ.

Σε γενικές γραμμές, οργανώνονται αρκετές πολιτιστικές εκδηλώσεις, στις οποίες είναι καλεσμένοι πολιτικοί φορείς της πόλης (κυρίως από τον χώρο της Αριστεράς) Παλαιστίνιοι και πολλοί Έλληνες. Μια από αυτές είναι η «Ημέρα της Παλαιστινιακής Γης» που τιμούν στις 30 Μαρτίου. Κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης συνηθίζουν να διαβάζουν ποιήματα, να χορεύουν τον παραδοσιακό χορό ντάπκε, να προβάλλουν βίντεο και να εκφωνούν λόγους δηλώνοντας τη συμπαράστασή τους στον αγώνα της Παλαιστίνης. Η καθιέρωση της ημέρας αυτής, οφείλεται στο γεγονός ότι στις 30 Μαρτίου 1976, οι Άραβες του Ισραήλ, είχαν πραγματοποιήσει γενική απεργία για την υπεράσπιση της παλαιστινιακής γης, ερχόμενοι αντιμέτωποι με τις δυνάμεις κατοχής, με αποτέλεσμα τη δολοφονία έξι Παλαιστινίων διαδηλωτών.

Επιπλέον, πεδίο της έρευνάς μου αποτέλεσε και η Παλαιστινιακή Παροικία, που εδρεύει στην οδό Πτολεμαίων στο κέντρο της Θεσσαλονίκης (1997). Σύμφωνα με τον Δαμανάκη (2007), ο όρος παροικία οριοθετείται ως ακολούθως: το σύνολο των ατόμων που ζουν σε μια συγκεκριμένη περιοχή εκτός της χώρας προέλευσής τους και που με κριτήριο την εθνοπολιτισμική ή και θρησκευτική τους προέλευση αυτοπροσδιορίζονται ως μια διαφορετική ομάδα, σε σύγκριση με την κυρίαρχη εθνοπολιτισμική ή με άλλες μη κυρίαρχες εθνοπολιτισμικές ομάδες στην ίδια γεωγραφική περιοχή, συγκροτούν μια παροικία (Δαμανάκης, 2007:59). Η παλαιστινιακή παροικία Θεσσαλονίκης ιδρύθηκε το 1997 για να ενώσει τους Παλαιστίνιους που ζουν στη βόρεια Ελλάδα. Συγκεκριμένα, ο χώρος είναι μεγάλος και περιλαμβάνει μια σαλοκουζίνα και δυο αίθουσες διδασκαλίας. Στο κέντρο του χώρου είναι τοποθετημένο ένα μεγάλο και μακρύ τραπέζι με πολλές καρέκλες ολόγυρα προκειμένου

να φιλοξενεί τους ανθρώπους για συζητήσεις και για τσάι.

Δύσκολα μπορεί κανείς να παραβλέψει τις φωτογραφίες του Γιάσερ Αραφάτ που είναι κρεμασμένες στους τοίχους, θέλοντας να τιμήσουν τον πρόεδρο της Παλαιστινιακής Αρχής και ηγέτης της Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης, κατά την γνώμη μου και να προβάλλουν το πρόσωπο που τους έκανε γνωστούς στην παγκόσμια κοινότητα. Έμβλημα στην ταμπέλα της είναι η παλαιστινιακή πόλη της Ιερουσαλήμ. Εν συνεχεία, κάθε Σάββατο γίνονται μαθήματα αραβικών, γεγονός που αποτελεί μια καλή ευκαιρία τόσο των παιδιών όσο και των μεγάλων να βρεθούν στον χώρο, να μιλήσουν αραβικά με τους ομοεθνείς τους, να πιούν τσάι και να συζητήσουν για την Παλαιστίνη. Επιπλέον, συνηθίζουν να συζητούν ομαδικά για τις επόμενες δράσεις τους. Η Παροικία συμμετείχε το 2016 στο φεστιβάλ φαγητού, στο φεστιβάλ πολυγλωσσίας, σε χορευτικές εκδηλώσεις του μικρασιατικού συλλόγου «Κλήδονας» και σε πορείες στο κέντρο της πόλης.

Γενικότερα, στόχος τόσο της Παροικίας όσο και του Συνδέσμου είναι η προώθηση της κοινωνικής συνοχής και των αδερφικών δεσμών των μελών τους, η διατήρηση της παλαιστινιακής κληρονομιάς, των ηθών και των εθίμων, η προώθηση των πολιτιστικών δεσμών μεταξύ Ελλάδας και Παλαιστίνης και η σφυρηλάτηση σχέσεων με την ελληνική κυβέρνηση και άλλες αραβικές και ξένες κοινότητες στην Ελλάδα. Στην έρευνα που πραγματοποίησε ο Ben David (2012) όσον αφορά τους οργανισμούς και τα δίκτυα των Παλαιστινίων στο διαδίκτυο βρέθηκε ότι τα δικαιώματα των Παλαιστινίων είναι το κυριότερο πρόσταγμα των οργανώσεων και δικτύων που έχουν ιδρύσει οι Παλαιστίνιοι της διασποράς. Στην περίπτωση της υπό εξέταση παλαιστινιακής κοινότητας της Θεσσαλονίκης η μεγαλύτερη δραστηριότητα στοχεύει στην αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της κοινότητας καθώς και στην πολιτιστική τους ενδυνάμωση με μαθήματα αραβικής γλώσσας και πολιτισμού. Φυσικά δεν απουσιάζει η ενημέρωση για τα θέματα Παλαιστίνης προκειμένου να δημιουργηθούν γέφυρες επικοινωνίας μεταξύ του παλαιστινιακού λαού που ζει στην Ελλάδα. Υποστηρίζονται παράλληλα τα εθνικά τους δικαιώματα και η σύσφιξη σχέσεων με όλες τις αραβικές και ξένες παροικίες στην Ελλάδα καθώς και η υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους μέσα στα νόμιμα πλαίσια.

Αξίζει να γίνει αναφορά σε μια εκδήλωση που οργανώθηκε με κοινή πρωτοβουλία της Παροικίας και του Συνδέσμου, στην οποία αποτυπώθηκε με τον χαρακτηριστικό τρόπο η παρούσα παραπαίουσα κατάσταση των παλαιστινιακών οργανώσεων στη Θεσσαλονίκη. Ο σκοπός της οργάνωσης ήταν η τιμήση του αρχιεπισκόπου Ιλαρίωνα Καπουτσι, ο οποίος αφιέρωσε τη ζωή του στην υπεράσπιση του παλαιστινιακού ζητήματος και απεβίωσε στις 17 Ιανουαρίου το 2017. Η

σύγκλιση των δύο πολιτιστικών συλλόγων μου προκάλεσε ευχάριστη έκπληξη καθώς νόμιζα πως οι πολιτισμικές ομοιότητες υπερβαίνουν τις πολιτικές διαφορές. Ωστόσο, τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν όπως τα ανέμεναν οι συντονιστές της εκδήλωσης και δεν υπήρξε προσέλευση κοινού, με αποτέλεσμα να υπάρχει έντονη αμηχανία και προβληματισμός. Ο πρόεδρος της μιας πολιτιστικής ομάδας με εκνευρισμό απευθύνθηκε στα μέλη της άλλης υπερτονίζοντας πως χάρη στον ίδιο ήρθαν οι περισσότεροι παρευρισκόμενοι, ενώ οι άλλοι δεν κάλεσαν ούτε τις γυναίκες τους... Ο καυγάς συνεχίστηκε στα αραβικά και η εκδήλωση με συνοπτικές διαδικασίες έλαβε τέλος πριν καλά αρχίσει, τότε ακούστηκε η πιο χαρακτηριστική φράση: «*αυτοί είμαστε...*» ένα συναίσθημα απογοήτευσης γεννήθηκε μέσα μας καθώς όλοι καταλάβαμε το βαθύτερο νόημά της. Δυστυχώς, οι Παλαιστίνιοι της Θεσσαλονίκη απέτυχαν να απομακρύνουν τις πολιτικές τους αντιπαλότητες και κατά τη γνώμη μου αυτός ήταν και ο λόγος της ηχηρής απουσίας του κόσμου. Πρέπει να αναζητήσουν τις βαθύτερες αιτίες που τόσο ο ελληνικός όσο και ο παλαιστινιακός κόσμος απομακρύνθηκε.

Πεδίο της έρευνας μου αποτέλεσε και η παρακολούθηση της πολιτικής εκδήλωσης - συζήτησης που διοργάνωσε η Ένωση Φίλων Παλαιστίνης στη Θεσσαλονίκη, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 8.6.2019 στην Παλιά Φιλοσοφική Σχολή του ΑΠΘ. Αφορμή της εκδήλωσης ήταν τα 71 χρόνια Νάκμπα – 71 χρόνια Κατοχής, έχοντας επίτιμο καλεσμένο και κεντρικό ομιλητή τον Αρχιεπίσκοπο Σεβαστίας Θεοδόσιο (Αττάλα Χάνα), που θεωρείται από τους Παλαιστίνιους «ζωντανός θρύλος της Παλαιστινιακής Αντίστασης». Ανάμεσα στους καλεσμένους ήταν και ο βουλευτής της κυβέρνησης και πρόεδρος της Κοινοβουλευτικής Ομάδας Φιλίας Ελλάδας – Παλαιστίνης, κ. Τάσος Κουράκης και άλλα πολιτικά πρόσωπα του τόπου. Μεταξύ άλλων, έγινε αναφορά στο γεγονός ότι η στέρηση του νερού που υφίστανται οι Παλαιστίνιοι, είναι ένα από τα μέσα κατοχής και ένα ισχυρό «όπλο στη φαρέτρα» του Ισραήλ για την ενίσχυσή του. Το έντονα συγκινησιακά φορτισμένο κλίμα από το κεντρικό σύνθημα της συζήτησης «*Ηρθε η ώρα της Παλαιστίνης*» τόνωσε το φρόνιμα Παλαιστινίων και γέμισε ελπίδα όλους τους συμμετέχοντες.

Επιπλέον, από τα δύο ταξίδια μου στο Αμμάν, αξίζει να αναφερθώ σε μερικά σημεία τα όποια προσέδωσαν στο πεδίο ένα είδος ρευστότητας. Δεν ήταν τόσο οι συνομιλίες που μου «άνοιξαν» καινούργιους ορίζοντες, αλλά οτιδήποτε άλλο που «δεν μιλούσε», πτυχές της καθημερινότητας και πρακτικές που έχουν εγγραφεί στον κόσμο αυτών των ανθρώπων. Αυτές οι «σιωπηλές» πληροφορίες αποτέλεσαν την αληθινή πρόκληση διότι εγκιβώτιζαν πολύεπίπεδα μηνύματα. Μεθοδολογικά, τα πράγματα εδώ ήταν πιο ξεκάθαρα καθώς η πολιτισμική διαφοροποίησή μου, μου έδινε ένα είδος «ασφάλειας», που δεν με άφηνε να προστρέχω σε βεβιασμένα συμπεράσματα προτού κατανοήσω και επεξεργαστώ κάθε πληροφορία. Υπενθυμίζεται εδώ ότι από τη στιγμή που πρόκειται για μια έρευνα

που λαμβάνει χώρα σε διαφορετικά μέρη (multi-sited ethnography), η γνωστή παραδοσιακή αίσθηση του «ανήκειν» και της κοινωνικοποίησης που επιβάλλεται σε μονοδιάστατα πεδία αντικαθίσταται από ένα είδος «ψυχολογικής υπενθύμισης» που κρατά τον ερευνητή στα ερευνητικά ζητήματα και το πλάνο που έχει στο μυαλό του (Marcus, 1995: 114).

Τέλος, ως προς τις συζητήσεις που ανέπτυξα στην Αθήνα και αποτέλεσαν πηγή πληροφόρησης, δύο είναι οι βασικοί παράγοντες που λειτούργησαν βοηθητικά και έδωσαν ώθηση στη κουβέντα. Πρώτον, οι πληροφορητές μου ήταν φίλοι γνωστών μου προσώπων, κάτι που έκανε τα πράγματα πολύ εύκολα για περαιτέρω εμβάθυνση, καθώς με είχαν προϊδεάσει αρκετά αναφορικά με το προφίλ και τις πεποιθήσεις τους. Δεύτερον, ήταν όλοι συνομήλικοι με αποτέλεσμα η συζήτηση να μη γίνεται υπό το πρίσμα του ορθού λόγου αλλά στο πλαίσιο μιας ευχάριστης εμπλοκής και συναναστροφής. Το μόνο πρόβλημα ως προς αυτή την κατεύθυνση ήταν το γεγονός ότι δεν μπόρεσα συστηματικοποιήσω τις κουβέντες επί του θέματος, διότι οι συναντήσεις ήταν λίγες και η δυσκολία της απόστασης λειτούργησε μειονεκτικά. Παρόλα αυτά, οι φωνές αυτές μπόρεσαν να μου προσφέρουν μια συνολικότερη εικόνα του Άραβα που ζει στην Ελλάδα.

4.3.2. Οι συνομιλητές

Οι περισσότεροι Παλαιστίνιοι της έρευνάς μου στη Θεσσαλονίκη ανήκουν στην κατηγορία των εργαζομένων που ξεκίνησαν όμως από την κατηγορία των φοιτητών και μάλιστα με υψηλά επίπεδα εγγραμμοσύνης, πολύ καλή χρήση της ελληνικής γλώσσας και ομαλή ένταξη στην ελληνική κοινωνία. Από τα δεδομένα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις όλοι επέλεξαν την Ελλάδα διότι ήταν η πιο οικονομική χώρα διαβίωσης και δεν υπήρχαν δίδακτρα στα πανεπιστήμια. Οι Βόρειες χώρες ήταν μόνο για τους προνομιούχους και η Σοβιετική Ένωση δεν αποτελούσε επιλογή καθώς είχε κλειστά τα σύνορά της. Ο Τζίριες, ο Ομάρ, ο Φάισαλ και ο Ιμάντ ήρθαν στην Ελλάδα για σπουδές έχοντας ορισμένοι από αυτούς υποτροφία, με την προοπτική ότι θα επιστρέψουν στην Παλαιστίνη για αναζήτηση εργασίας. Κανένας όμως από τους παραπάνω δεν επέστρεψε καθώς όλοι παντρεύτηκαν Ελληνίδες και δημιούργησαν οικογένεια εδώ.

Κατά την διεξαγωγή της έρευνάς μου και ενώ είχα κατά νου την παλαιστινιακή κατοχή, τους περιορισμούς και ως εκ τούτου την οικονομική δυσχέρεια, εντύπωση μου προκάλεσε πως οι περισσότεροι δεν αποδέχονταν τον όρο «μετανάστης» καθώς τόνιζαν πως ήρθαν στην Ελλάδα μόνο

για σπουδές, καθώς θεωρούσαν πως επέλεξαν να φύγουν από τη χώρα τους συνειδητά για μετεκπαίδευση και όχι αναγκασμένοι από πολιτικοοικονομικούς παράγοντες. Πριν φύγουν, όλοι ήθελαν να γυρίσουν πίσω και να ξεκινήσουν την επαγγελματική τους πορεία. Συνήθιζα να ξεκινάω τις συνεντεύξεις μου χαρακτηριστικά: «για ποιους λόγους μετανάστευσες στην Ελλάδα;» και να δέχομαι επίσης χαρακτηριστικά την παρατήρηση: «Μα... δεν είμαι μετανάστης» προφανώς επηρεασμένοι από το τρέχον προσφυγικό συριακό ζήτημα. Έτσι, όλοι διαφοροποιούν τις προσφυγικές ροές που προκάλεσε το παλαιστινιακό ζήτημα από το σύγχρονο συριακό προσφυγικό ως προς τους λόγους που το υποκινούν

Σήμερα, όλοι αισθάνονται και ομολογούν πως έχουν διαφοροποιηθεί από τις αρχικές και αυθεντικές αποχρώσεις της παλαιστινιακής τους ταυτότητας που ήταν διακριτές κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής τους στην Ελλάδα. Παραδέχονται πως δυσκολεύονται να μιλήσουν αραβικά και να εναλλάξουν τον κώδικα επικοινωνίας τους όταν χρειάζεται να συνομιλήσουν με συγγενείς τους στο εξωτερικό, ξεχνούν λέξεις, κάνουν ασυνταξίες και κενά στη ροή του λόγου. Δυσκολεύονται να ανακαλέσουν στη μνήμη τους την αραβική γλώσσα λόγω της μακρόχρονης παραμονής τους στην Ελλάδα, παρ' όλο που πρόκειται για τη μητρική τους γλώσσα. Επίσης, αναγνωρίζουν πως καθημερινά υιοθετούν στοιχεία της ελληνικής και γενικότερα της δυτικής νοοτροπίας. Το οξύμωρο είναι πως όταν οι άνθρωποι αυτοί συνευρεθούν στην Παλαιστίνη με συγγενείς και φίλους ανακαλούν τα αρχικά τους βιώματα, τα ήθη και τις παραδόσεις τους και βιώνουν έντονα την παλαιστινιακή τους ταυτότητα. Οι Παλαιστίνιοι που συμμετείχαν στην έρευνά μου, ομολογούσαν πως νιώθουν νοσταλγία για την όμορφη πατρίδα τους, ωστόσο δεν επιθυμούν πλέον την μόνιμη επιστροφή τους εκεί καθώς η ζωή στην Ελλάδα, παρ' όλη την οικονομική κρίση και τις δυσκολίες, τους φαίνεται πιο οικεία. Παρ' όλα αυτά, συμμετέχουν όσο μπορούν στις παλαιστινιακές οργανώσεις της πόλης.

Θα αναφερθώ εντελώς επιγραμματικά στις εμπειρίες και στα ταξίδια μου στην Ιορδανία. Το γεγονός ότι δεν κατέχω την αραβική γλώσσα ως μητρική (native speaker), κάτι που θα μου έδινε μια βαθύτερη και ευκολότερη διείσδυση στην ντόπια κοινωνία, ήτοι «κοινωνικοποίηση» (Eriksen, 2007), έκανε την έρευνά μου να περιοριστεί στο πλαίσιο της οικογένειας. Δε μπορώ να αναφερθώ στα συγγενικά μου πρόσωπα πέρα από την γενική εικόνα ότι ενσαρκώνουν την παλαιστινιακή παρακαταθήκη με ιδιαίτερο σεβασμό και τάσσονται καθαρά υπέρ της κρατικής αυθυπαρξίας της Παλαιστίνης.

Τέλος, τα υποκείμενα με τα οποία είχα την ευκαιρία να συνομιλήσω στην Αθήνα ήταν όλοι τους υπότροφοι φοιτητές του Υπουργείου Εξωτερικών Ελλάδος από τη Συρία, την Ιορδανία, και τον Λίβανο. Ο Μωχάμεντ από τη Συρία είναι απόφοιτος του Πανεπιστημίου Αθηνών και έχοντας ως

εφόδιο την αραβική του καταγωγή, εργάζεται πλέον ως υπάλληλος τουριστικού πρακτορείου στην Αθήνα. Κατά τη διάρκεια των φοιτητικών του χρόνων γνώρισε και απέκτησε φίλους πολλούς Παλαιστίνιους από τη σχολή και νοσηματοδότησε εκ νέου την ταυτότητα του Παλαιστίνιου, αφήνοντας πίσω τις γενικότερες προκαταλήψεις των υπόλοιπων αράβων για αυτούς. Επιπλέον, ήταν ιδιαίτερα ενήμερος και ευαισθητοποιημένος ως προς τη διαμάχη για τους υδάτινους πόρους στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, διευκρινίζοντάς μου ότι *«στη Συρία τη τελευταία δεκαετία αντιμετωπίζουμε φοβερό πρόβλημα ξηρασίας και εξαιτίας αυτού φτώχειας, άνθρωποι στην ηλικία μου που ασχολούνταν με τη γεωργία είναι πλέον η χαμένη γενιά»*. Μια άλλη περίπτωση αποτελεί ο Ίσσα από την Ιορδανία, που τελείωσε τη Θεολογική Σχολή. Γνωρίζει αρκετούς Παλαιστίνιους πρόσφυγες που ζουν μόνιμα στον Αμμάν έχοντας δημιουργήσει εκεί τις οικογένειές τους. Τέλος, ο Νταρούις είναι από τον Λίβανο, είχε έρθει στην Ελλάδα για μεταπτυχιακές σπουδές στη Φιλοσοφία τις οποίες ολοκλήρωσε και γύρισε πίσω στη Βυρηττό. Εκτός από κάποιες στερεοτυπικές θέσεις που εντοπίζονται λίγο-πολύ σε όλες τις περιπτώσεις, έχει μια αρκετά ενδιαφέρουσα θέση ως προς το ζήτημα του νερού αναφέροντας ότι *«εμείς, οι Λιβανέζοι έχουμε υπάρξει ρατσιστές με του Παλαιστίνιους πρόσφυγες, καθώς είναι σαν βόμβα για το κράτος μας, αφού είναι πολλοί, ωστόσο στο θέμα του νερού τους καταλαβαίνουμε γιατί κι εμείς είμαστε συνεχώς σε κόντρα με τους Ισραηλινούς για τη ροή του ποταμού Χασμπάνι, και γενικά από το 2006 και μετά δεν είναι καλές οι σχέσεις μας»*.

4.4. Εθνογραφικές φωνές

4.4.1 Πτωχές της ταυτότητας - αυτοπροσδιορισμού. Η ξενιτεμένη Παλαιστίνη.

Γενικά, οι τρόποι που συμβάλλουν στην διατήρηση μιας εθνοτικής/θρησκευτικής/πολιτισμικής ταυτότητας εμπλέκουν μια σειρά μηχανισμών, που προέρχονται είτε από εξωτερικούς, είτε από εσωτερικούς παράγοντες. Οι περιπέτειες-δοκιμασίες στις οποίες έχει περιέλθει ο λαός της Παλαιστίνης είναι πολλές και πολυποίκιλες, γι' αυτό και τα μέσα που «επιστρατεύουν» ταυτοτικούς (αυτο)προσδιορισμούς συνήθως βασίζονται σε ένα υπόστρωμα βιωμάτων. Τα βιώματα αυτά, όπως και στην περίπτωση της εθνογραφίας του Ted Swedenburg, *Occupational Hazards: Palestine Ethnography* (1989), εργαλειοποιούν τα αποθέματα εικόνων και εμπειριών που έχουν αποθηκευτεί κυρίως κατά το παρελθόν. Θα μπορούσαμε να αντιστρέψουμε τον όρο «active forgetting» που εισάγει ο Swedenburg σε «active remembering» εκφράζοντας έτσι με τον καλύτερο τρόπο αυτή την κατάσταση εργαλειοποίησης της μνήμης (1989:268). Αυτό επιβεβαιώνεται και από θεσμούς

συλλογικού χαρακτήρα, όπως είναι η Παροικία και ο Παλαιστινιακός Σύνδεσμος στη Θεσσαλονίκη, όπου η εργαλειοποίηση της μνήμης λειτουργεί ως μέσο για συσπείρωση και ενότητα. Για τους περισσότερους η αδικία που εξελίσσεται εις βάρος των Παλαιστίνιων θα πρέπει να γίνει γνωστή σε όλο τον κόσμο, διότι μόνο έτσι θα οπτικοποιηθεί μια ταυτοτική δομή με εθνοτικά χαρακτηριστικά, αυτή του Παλαιστίνιου στα «μάτια» των «άλλων».

Όπως χαρακτηριστικά μου διηγήθηκε ο Ουσάμα, τον οποίο γνώρισα ένα καλοκαιρινό βράδυ του 2018 μέσα από κοινή παρέα στην Αθήνα *«Θα πρέπει να καταλάβεις ότι αυτό που μας έχει μείνει μετά την σταδιακή συρρίκνωση του έθνους μας είναι μόνο... η μνήμη [...] οι εικόνες των προγόνων μας από τη Νακμπα⁵¹, η Ιντιφάντα, οι πρόσφυγες στα άλλα αραβικά κράτη»*. Ο Ουσάμα, Παλαιστίνιος με συριακό διαβατήριο, βρισκόταν στην Ελλάδα με απώτερο σκοπό να φτάσει στη Σουηδία. Ο σταθερός τόνος της φωνής και η αισιοδοξία του, μου μετέδωσαν τον δυναμισμό του. Ταυτόχρονα, κατά ένα περίεργο τρόπο μου θύμιζε τις περιπέτειες του Μωυσή στην Παλαιά Διαθήκη για να φτάσει στη Γη της Επαγγελίας. Ενώ, για τον Μωυσή υπήρχε η θεϊκή παρέμβαση ως βοηθός και πυξίδα στο πέρασμα προς τον στόχο του, για τον Ουσάμα από την άλλη κάτι τέτοιο δεν υπήρξε. Ωστόσο, μέσα από αυτή την προσπάθεια του, που θα μπορούσε να παρομοιαστεί επίσης με έναν σύγχρονο Οδυσσέα, μου αναφέρει ότι *«έμαθα να συσχετίζομαι και να εκτιμήσω όλες τις χώρες που έχω ταξιδέψει, αραβικές και ευρωπαϊκές, να νιώθω για λίγο και εγώ μέρος αυτών των χωρών»*. Η Παλαιστίνη του Ουσάμα ταξίδευε μέσα του, την κουβαλούσε διαμέσου των εικόνων και των βιωμάτων που έτρεφαν και τρέφουν τη μνήμη του, άλλωστε *«μπορείς να βρεις άλλη λύση;»* μου έλεγε. Παρ' όλα αυτά, ο αυτοπροσδιορισμός ως Παλαιστίνιος έμενε βαθιά ριζωμένος, ψάχνοντας το κατάλληλο έδαφος να στεριώσει, πλέον, ανεπιστρεπті μόνο στην προσφυγιά.

Το κάθε εγχείρημα άρθρωσης λόγου συνήθως πατάει στον παραπάνω συλλογισμό. Συγκεκριμένα, ο Μωχάμεντ, από τη Συρία, όταν μου μίλησε για τον αραβικό κόσμο ανέφερε ότι *«οι άραβες στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής έχουμε πάθει πολλά δεινά [...] αυτά πιστεύω θα πρέπει να μας ενώσουν. Διότι μπορεί όντως ο Παλαιστίνιος να μην έχει κράτος αλλά έχει την αλληλεγγύη των άλλων αράβων της περιοχής [...] πιστεύω ότι το κοινό πολιτισμικό παρελθόν και η προσπάθειά του [Ισραήλ] να μας κατακτήσει και να μας υποβαθμίσει, μας φέρνει πιο κοντά»* και συνέχισε χαμογελώντας *«Βέβαια εμείς οι Σύριοι προηγούμαστε πολιτισμικά διότι φέρουμε παλιότερη παράδοση και βαθύτερες ρίζες»*. Είναι εμφανής στην αφήγησή του, η έμφαση που δίνει στο «κοινό παρελθόν», εννοώντας με αυτό τόσο τα κοινά αραβικά πολιτισμικά στοιχεία όσο και τον «κοινό

51 Η ακριβής σημασία της λέξης είναι καταστροφή της Παλαιστίνης. Καθιερώθηκε σαν όρος μετά το βίαιο ξεριζωμό περίπου 750.000 Παλαιστίνιων το 1948.

εχθρό», το Ισραήλ αλλά και τις αποικιοκρατικές δυνάμεις της Δύσης. Για τον Μωχάμεντ, τα εν λόγω στοιχεία είναι ικανά να οικοδομήσουν μια (παν)αραβική ταυτότητα, καθώς μοιράζονται παρόμοιες εγγραφές μνήμης.

Επιπλέον, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι οργανώσεις των Παλαιστινίων στη Θεσσαλονίκη στόχο έχουν να καλλιεργήσουν ένα κοινό κλίμα προσπάθειας - αγώνα για διεκδίκηση των δικαιωμάτων των Παλαιστινίων και από τη διασπορά, την Ελλάδα. Πώς προωθείται αυτό; Μέσα από την καλλιέργεια της κοινωνικής συνοχής και των αδερφικών δεσμών των μελών τους, τη διατήρηση της παλαιστινιακής κληρονομιάς, των ηθών και των εθίμων, την προώθηση των πολιτιστικών δεσμών μεταξύ Ελλάδας και Παλαιστίνης και τη σφυρηλάτηση σχέσεων με την ελληνική κυβέρνηση και άλλες αραβικές και ξένες κοινότητες στην Ελλάδα. Παράλληλα, στόχος αποτελεί η αλληλεγγύη μεταξύ των μελών της κοινότητας καθώς και η πολιτιστική τους ενδυνάμωση. Στο τέλος κάθε εκδήλωσης οι συμμετέχοντες αισθάνονται ότι αναζωπυρώνουν συλλογικά το παλαιστινιακό τους φρόνημα και ότι η λύση βρίσκεται στην ένωσή τους.

Είναι αλήθεια δε, ότι πέρα από τους προαναφερθέντες αυτοπροσδιοριστικούς τρόπους που καταλαμβάνουν το ευρύ φάσμα κοινωνικοποίησης που δομεί η καθημερινότητα, οι περισσότεροι Παλαιστίνιοι της διασποράς ταλανίζονται από την έλλειψη κρατικής «έρμας» - υπόστασης. Ο προβληματισμός τους αυτός, ήταν αντιληπτός και στις συζητήσεις που ανέπτυξα στην Αθήνα, οι οποίες συνήθως κατέληγαν σε αδιέξοδο και σε μετέωρα - γενικόλογα συμπεράσματα. Συγκεκριμένα, εντόπιζα ένα βαθύτερο προβληματισμό που θεωρώ ότι πήγαζε από την ανυπαρξία ενός κρατικού σημείου αναφοράς με τον τρόπο που θα μπορούσε να το δει ο Durkheim (*Suicide: A Study in Sociology*, 1951 [1897]). Αυτή η σύγχυση που πηγάζει από την έλλειψη μιας εστίας, γινόταν αντιληπτή όταν τα ερωτήματα ήταν συνδυαστικά, όπως λόγου χάρη όταν γινόταν αναφορά -στην κρίση των υδάτινων πόρων και στον τρόπο που θα μπορούσαν οι Παλαιστίνιοι να λειτουργήσουν για την επίλυσή της. Σε τέτοια ερωτήματα δυστυχώς η συζήτηση κατέληγε άδοξα καθώς και οι ίδιοι διαπίστωναν ότι η απουσία ενός νομοθετικού και εκτελεστικού πλαισίου που θα αποτελούσε τη βάση του κρατικού μηχανισμού, τους καθιστά εκ προοιμίου δέσμιους της κατάστασης που παρακολουθούν σχεδόν αμέτοχοι από το εξωτερικό. Έτσι, ο Ιμάντ καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «δύσκολα να βρεθούν λύσεις» ενώ ο Ουσάμα απλώς ανάβει το επόμενο τσιγάρο αναστενάζοντας βαθιά και μη μπορώντας να διατυπώνει άλλη πρόταση χαμογελάει, κουνώντας το κεφάλι.

4.4.2. Η πρόσληψη των καθημερινών πρακτικών

Λίγοι θα αμφισβητούσαν την άποψη ότι, οι άνθρωποι αξιολογώντας τη σημασία του νερού ξεκινούν πρώτα – πρώτα από τη ζωτική σημασία της χρήσης του, ως λειτουργιστικός παράγοντας στην ομαλή έκβαση της καθημερινότητας. Πρόκειται με λίγα λόγια για την καθημερινή τελετουργική χρήση (Orlton & Katon, 2010: 406) που ξεκινά από το ξύπνημα και τελειώνει ξανά με την ολοκλήρωση της ημέρας, όταν η ανθρώπινη δραστηριότητα μειώνεται δραστικά. Σε συνθήκες που αυτό το βασικό στοιχείο -δείκτης της ανθρώπινης ύπαρξης- εκλείπει, η πρόσληψη είναι τέτοιας υφής που προσιδιάζει αυτομάτως με μια “no human condition”. Έτσι, αξιολογώντας το θέμα αυτό διαχρονικά, διαπιστώνεται ότι η ύπαρξη νερού σε έναν τόπο έδινε ανέκαθεν το «πράσινο φως» για την ίδρυση κοινότητας καθώς εξασφαλιζόταν η επιβίωση, αποτελούσε κοιτίδα λατρείας, επιτέλεσης θρησκευτικών τελετών και εξαγνισμού, εγγύηση υγιεινής, πηγή οικονομικής ευφορίας μέσω των υδάτινων εμπορικών δρόμων καθώς και πληθυσμιακής εξωστρέφειας.

Ενδεικτικά παρατίθεται αποσπάσματα από τη συνέντευξη που έλαβα από τον Τζίριους που αποτυπώνει αυτή την θέαση:

«Είναι αδικία... εσύ να μην έχεις να πιεις νερό και ο απέναντί σου να ποτίζει το γκαζόν... Το Ισραήλ δεν το συμφέρει να λυθεί το πρόβλημα γιατί θα χάσει μεγάλη ποσότητα νερού...»

και συνεχίζει λέγοντας «η αντίθεση στην εικόνα της καθημερινότητας σου προκαλεί θυμό...»

Οι περισσότερες εθνογραφικές φωνές βασίζονται σε μια τέτοιου τύπου τοποθέτηση «εμείς» εναντίον «αυτών». Όπου με το «εμείς» δηλώνεται πάντα η υποδεέστερη θέση στην οποία βρίσκονται οι Παλαιστίνιοι, ενώ με το «αυτοί» από την άλλη υπονοείται ο ισραηλινός κρατικός μηχανισμός και σε δεύτερο επίπεδο το πολιτικό κατεστημένο της Δύσης.

Αυτή η πρώτη αντίληψη που βλέπει το νερό ως μια στάθμη ποιότητας και παράγοντας που προσδίδει στους ανθρώπους σε κάποιο βαθμό ένα είδος αξιοπρέπειας, εστιάζει βαθιά στην τελετουργική χρήση και τους τρόπους που έχουν ενσωματωθεί αυτές οι τελετουργίες στις ζωές των ανθρώπων. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί ο τρόπος που το νερό νοηματοδοτείται από την ισλαμική παράδοση «το νερό είναι τόσο σημαντικό όσο είναι η ίδια η υποδομή του τεμένους» υπογραμμίζει ο Ίσσα και συνεχίζει την κουβέντα ως εξής

«δεν έχω καμία ιδιαίτερη σχέση με τα θρησκευτικά [...] Όμως, παρόλα αυτά, δεν μπορώ να παραγνωρίσω τα βιώματα και τα ακούσματα που διατηρώ από τους παππούδες μου. Τόνιζαν ιδιαίτερα να είμαστε καθαροί κάθε φορά πριν μπούμε στο τζαμί και να χρησιμοποιούμε καθαρό τρεχούμενο νερό εφόσον αυτό είναι εφικτό [...] Όταν μεγάλωσα και ανέφερα αυτά στους γονείς

μου, ως ανάμνηση που μου έμεινε από τους παππούδες μου, μου έλεγαν ότι δεν είναι οι ίδιες συνθήκες πλέον. Τότε άρχισε να με πειράζει και να με προβληματίζει που δεν μπορούσα να το κάνω όπως πριν, σκεφτόμουν ότι ακόμα κι αυτό δείχνει πως η ζωή μας έχει αλλάξει... δυστυχώς προς το χειρότερο».

Συνοψίζοντας, ο Ίσσα με «έφερε μπροστά» σε μια αλήθεια, η οποία επηρεάζει καθημερινά την έκφραση και την επιτέλεση των θρησκευτικών πρακτικών στην περιοχή της Παλαιστίνης, που δεν είναι άλλη από την αδυναμία πρόσβασης σε (καθαρό) νερό. Δεν ήθελε να μου μεταφέρει μια στεγνή αποτύπωση της κατάστασης διότι, όπως έλεγε «να μη βγάλει λάθος συμπεράσματα αυτός που ενδεχομένως θα τα διαβάσει αυτά». Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η ερμηνεία των πραγμάτων που δίνει ο ίδιος «Η κατάσταση που βιώνουμε αποβλέπει στην ίδια, την πολιτισμική μας υποβάθμιση». Τα λόγια του Ίσσα, μου έφεραν κατά νου τα όσα διάβασα σε άρθρο του Christopher Lockwood, διδάκτορα Θεολογίας και ανεξάρτητο ερευνητή, για τη σπουδαιότητα του νερού και για την εξίσου σημαντική θέση που κατέχει και στις τρεις μονοθεϊστικές θρησκείες. Συν τοις άλλοις, μου θύμισαν τα ευρήματα της εθνογραφίας που παρουσιάζονται στο άρθρο της Βάσως Σειρηνίδου *Πέρα από τη Θάλασσα. Η Μεσόγειος ως Διανοητική Κατηγορία* (2012), όπου γίνεται εκτενής αναφορά στο κοινό πολιτισμικό υπόβαθρο της Μεσογείου ως τόπος γέννησης των τριών μονοθεϊστικών θρησκειών κ.ο.κ.

Με άλλα λόγια, ο έλεγχος και ο συνακόλουθος περιορισμός στην πρόσβαση του νερού για την εκπλήρωση των θρησκευτικών (και όχι μόνο) ακολουθιών - τελετουργιών, συνεπάγεται αυτομάτως και την υποβάθμιση της ιδιότητας του πολίτη - που έχει δικαίωμα να ικανοποιεί ελεύθερα και ανεμπόδιστα το θρησκευτικό του φρόνημα-, διότι η θρησκεία αποτελεί, θα έλεγα, έμφυτο συστατικό της ανθρώπινης φύσης. Ως εκ τούτου, πώς είναι δυνατόν να διαχωρίσεις την ανθρώπινη φύση από το πεδίο στο οποίο εδράζεται και εκφράζεται. Όπως θα το έλεγε με άλλα λόγια και ο αμερικανός ανθρωπολόγος Clifford Geertz «δεν υπάρχει ανθρώπινη φύση ανεξάρτητη από την κουλτούρα» (πρβλ. Τοδορον, *Ο φόβος των Βαρβάρων*, 2009: 55-56).

«Η ανατροφή μας, δεν μας καλλιεργεί τον θυμό ούτε στηρίζεται σε ενδεχόμενους τρόπους ανατροπής της ισραηλινής κατοχής, έτσι δε μπορώ να δεχτώ σε καμία περίπτωση την εικόνα που μας αποδίδουν οι άλλοι [Ισραηλινοί και όχι μόνο], δεν είμαστε αγροίκοι και ούτε προκύψαμε από το τίποτα» μου επαναλάμβανε συχνά ο Ουσάμα.

Η τοποθέτηση αυτή αποτελούσε κατά τα άλλα, αυτή την τομή του ατόμου που έχει εγγεγραμμένη μέσα του την ιδέα του πολιτισμού η οποία συμπίπτει έτσι, εν πολλοίς, με ό, τι ο Kant ονομάζει «κοινό νου» ή ακόμα «διευρυμένη σκέψη» (2009: 5).⁵²

52 Για περισσότερα βλέπε Cohen A. (2009). *Kant and the Human Sciences: Biology, Anthropology and History*,

Δυστυχώς, όμως, τουλάχιστον για τις δυνατότητες μου, είναι δύσκολο να βρίσκομαι η ίδια στο πεδίο ώστε να μπορέσω να εντοπίσω αυτοπροσώπως το πολιτισμικό υπόβαθρο που περιγράφουν οι πληροφορητές μου. Από την άλλη, σιγά-σιγά, μετά από τις συζητήσεις νιώθεις να βιώνεις σε ένα βαθμό τον παλμό των κατεχομένων και με τη βοήθεια των φωνών από το πεδίο καθώς και τις σχετικές εθνογραφίες ζωντανεύει μπροστά σου ένας καινούργιος άγνωστος κόσμος που δεν περιορίζεται στην τραγικότητα της τωρινής κατάστασης της «Λεμονιάς»⁵³, αλλά εισχωρεί βαθύτερα στις αρχές του εικοστού αιώνα στις περιοχές του Τζάφα (Jaffa). Εντούτοις, ένα μέρος αυτών των πρακτικών που εμπεριέχουν βαθιά εικόνες και χαρακτηριστικά από το πεδίο, ταξίδεψαν με τα άτομα που δημιούργησαν την Παροικία και τον Παλ. Σύνδεσμο.

Συνολικά, με κάποιες αποκλίσεις, οι τρόποι που το νερό εμπλέκεται στην καθημερινότητα των Παλαιστινίων βασίζεται στο δίπολο «αφθονία νερού» - «απουσία νερού». Έτσι, τα αφηγήματα που μπόρεσα να μαζέψω πατούν στο παραπάνω δίπολο όπου από τη μια μεριά βρίσκονται οι μηχανισμοί που έχουν δομήσει τη ζωή τους εδώ, ενώ από την άλλη πρόκειται για εικόνες που φέρνουν από τον τόπο τους. Στην πραγματικότητα η επισήμανση των καθαρά διακριτών γραμμών μεταξύ της μιας και της άλλης πλευράς δεν είναι εύκολο εγχείρημα καθώς ο χρόνος και οι μηχανισμοί ανάκλησης κάποιας πληροφορίας εμπλέκονται με την καθημερινότητα σε βαθμό «σύγχυσης». Αυτό, στις περιπτώσεις που μετρούν πολλά χρόνια εκτός των εδαφών της Παλαιστίνης σε χώρες υποδοχής τους ως μετανάστες ή πρόσφυγες, γίνεται ακόμη πιο δύσκολο προκαλώντας τον ερευνητή και ωθώντας τον στην προσεκτική μελέτη των συμπληρωματικών πληροφοριών που ενδεχομένως διαθέτει και ειδικά των εθνογραφικών παραδειγμάτων από την υπό εξέταση περιοχή.

Επιπροσθέτως, το σοβαρότερο εμπόδιο ως προς την ανάλυση και εμβάθυνση του θέματος με τους πληροφορητές αποτελεί το γεγονός ότι στα περισσότερα μέλη -ειδικά της δεύτερης γενιάς- το θέμα της διαμάχης για τους υδάτινους πόρους μεταξύ Ισραήλ και Παλαιστινιακής Αρχής δεν είναι ιδιαίτερα γνωστό. Επιπλέον, η συστηματικότητα και η εμπειρία της θρησκευτικής έκφρασης έχουν ατονίσει στον χρόνο καθιστώντας θολές τις νοηματοδοτήσεις των χρήσεων του νερού στην καθημερινότητα των κατοίκων εκεί. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην διαφαίνονται όλες οι πτυχές που υπό άλλες συνθήκες θα διαφώτιζαν καλύτερα την κατάσταση.

Hampshire & New York: Palgrave Macmillan, σσ. 5-6.

53 Αναφέρομαι φυσικά στην ταινία *Lemon Tree* (2008), Etz Lemon/Shajaret Leimoun, Ισραήλο-Παλαιστινιακής παραγωγής.

4.4.3. Φόβος και πολιτικές αποκλεισμού

Ο Ιμπ. και ο Αου. αναφέρονταν συχνά και πολύ ξεκάθαρα σε θέματα όπως είναι αυτό της υπεροχής του Ισραήλ σε προηγμένη τεχνολογία και στρατιωτικό εξοπλισμό. Πίστευαν ότι καθοριστικό ρόλο σε όλη την επίλυση του ζητήματος παίζει ο διχασμός και η διάσπαση των αράβων σε διαφορετικά γεωστρατηγικά στρατόπεδα. *«Εάν θα ήμασταν ενωμένοι τότε θα έβλεπες ποιος θα φοβόταν»*, συμπεραίνει σχεδόν πάντα ο Ιμπ.. Τέτοια αφηγήματα δεν σχετίζονται απλώς και μόνο με την άνιση συνθήκη που επικρατεί στο θέμα θίγεται εδώ, αλλά προεκτείνονται γενικότερα σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας όπως συμπληρώνει χαρακτηριστικά ο Αου. *«Το νερό είναι μόνο ένα πράγμα, πολύ πιο σημαντικό μεν, αλλά μπαίνει στην ίδια λογική όπως η παιδεία και η καλλιέργεια του λαού μας»*. Το σχόλιο του Τζίριους, που παρατέθηκε στην προηγούμενη υποενότητα και εκφράζει την παντοδυναμία του Ισραήλ στο ζήτημα του νερού, σχετίζεται άμεσα με το «παίγνιο του μηδενικού αθροίσματος» στο πεδίο των διεθνών σχέσεων, σύμφωνα με το οποίο το κέρδος ενός παίκτη ισούται με την απώλεια του κέρδους του άλλου παίκτη. Έτσι το Ισραήλ δεν αντιμετωπίζει το ζήτημα του νερού με όρους ισότιμης χρήσης καθώς υπάρχει ο φόβος απώλειας εθνικού κύρους και εθνικής βιωσιμότητας.

Ο Ιμάντ, Παλαιστίνιος που ζει κι αυτός πολλά χρόνια στην Ελλάδα, αναφέρει: *«Τους Ισραηλινούς δεν τους ενδιαφέρει αν δεν έχεις νερό... δεν τους ενδιαφέρει κι αν δεν ζήσεις... για να σε κάνουν να φύγεις, να μην μπορείς να καλλιεργείς τα χωράφια σου, να μην μπορείς να επιβιώσεις στη χώρα σου»*. Η γυναίκα του Ιμάντ, η Σοφία (Ελληνίδα που έχει ταξιδέψει πολλές φορές στην Παλαιστίνη) αναφέρει: *«Ο καινούργιος πόλεμος... η καινούργια Ιντιφάντα θα γίνει για το νερό. Όμως οι Παλαιστίνιοι ακόμα είναι απαθείς»*. Αναγνωρίζει από τη μια πλευρά, την σπουδαιότητα του νερού για τους Παλαιστίνιους και τις συνθήκες περιορισμού που βιώνουν πιστεύοντας ότι θα οδηγηθούν σε μια νέα Ιντιφάντα και από την άλλη υπαινίσσεται τον συμβιβασμό τους, ως προϊόν φόβου. Ο συμβιβασμός των Παλαιστινίων προκύπτει από την συνειδητοποίηση ότι ο ισχυρότερος είναι αυτός που επικρατεί και δύναται να επιβάλλει τους όρους του στη χρήση του νερού των ποταμών (Tony Allan). Έτσι, ο Ιμάντ σπεύδει να εξηγήσει: *«Όταν θεωρείται ότι υπάρχει στρατιωτική κατοχή-νόμος δεν μπορείς να απαιτείς... δεν υπάρχει τρόπος αντίδρασης και δεν υπάρχουν δικαιώματα. Ο κόσμος έχει προσαρμοστεί να περιμένει γιατί ξέρει ότι η αντίδραση μπορεί να σου στοιχίσει τη ζωή»*.

Επιπλέον, ο Μωχάμεντ αναφέρει ότι

«οι έποικοι έχουν ελεύθερα πρόσβαση σε όσο νερό θέλουν [...] δεν θα έπρεπε να χρησιμοποιούν το νερό για πολιτική, για πόλεμο, για συγκρούσεις... το νερό θα πρέπει να είναι για όλους...»

σύμφωνα με έρευνα η περιοχή έχει νερό και για τα δύο έθνη για τα επόμενα 30 χρόνια, δεν θα έχουμε κρίση νερού αν συνεργαστούμε, αν αφήσουμε την πολιτική στην άκρη και λύσουμε το πρόβλημα φυσικά όπως είναι και το ίδιο στοιχείο της φύσης».

Στα κατεχόμενα εδάφη, οι Παλαιστίνιοι κάτοικοι πιέζονται από τον ισραηλινό στρατό ακόμα και από τους παράνομους έποικους. Συγκεκριμένα, στην Wadi (κοιλάδα) Qana της Δυτικής Όχθης οι άνθρωποι βιώνουν έντονα πολιτικές αποκλεισμού κυρίως ως προς την αγροτική καλλιέργεια και την οικιστική ανοικοδόμηση.

Κατά τον Jan Selby, Αν. Καθηγητή διεθνών σχέσεων στο Πανεπιστήμιο SUSSEX, η Παλαιστινιακή Αρχή δεν αντιδρά στο πλήθος των υδραυλικών έργων που λαμβάνουν χώρα στο Ισραήλ, εξαιτίας της απελπισίας των Παλαιστίνιων για νερό. Πρόκειται για ένα είδος «εξαρτησιακής υποτέλειας» που προκύπτει από τον φόβο της στέρησης του πολύτιμου αυτού αγαθού. Υφίσταται έτσι ένα άτυπο είδος (αλληλ-)εξάρτησης και ανταλλάγματος μεταξύ των δύο ομάδων. Το Ισραήλ παρέχει την τεχνογνωσία και τα τεχνικά μέσα ενώ η Παλαιστινιακή Αρχή τον συμβιβασμό που πηγάζει από την ανάγκη και τον φόβο. Για τον λόγο αυτό, παρατηρείται μια αμφιθυμική διάσταση των Παλαιστίνιων ως προς τη συνθήκη ηγεμονίας που απαντάται σε καθημερινό επίπεδο.

Σύμφωνα με τον θεωρητικό των Διεθνών Σχέσεων, R. Jervis, ο φόβος είναι μια κατάσταση που προκύπτει από την αβεβαιότητα επί των προθέσεων και κυρίως επί της ισχύος των άλλων κρατών. Ο φόβος αυτός, υποστηρίζει, συχνά ενισχύομενος και από ψυχολογικούς, ιδεολογικούς παράγοντες (π.χ. εθνικισμό) οδηγεί τα κράτη στην υποβάθμιση των συμφιλιωτικών κινήσεων και παράλληλα στην υιοθέτηση «σκληρών πολιτικών» (Waltz, 2011).

Όμως, τί ακριβώς οδηγεί τα κράτη σε αυτό το είδος φόβου; Η απάντηση γίνεται εύληπτη μέσα από μια αντιστοιχία όπως ένας ζωντανός οργανισμός φοβάται όταν απειλείται η σωματική του ακεραιότητα έτσι και το κράτος «φοβάται» όταν «αντιλαμβάνεται» ότι «χάνει» την οντολογική του ετερότητα, τη συστημική του λειτουργία, με άλλα λόγια την εθνική του ασφάλεια. «Το κίνητρο της επιβίωσης θεωρείται μάλλον η βάση της δράσης στον κόσμο. Μόνο αν η επιβίωση είναι εξασφαλισμένη, μπορούν τα κράτη να επιδιώξουν με ασφάλεια άλλους σκοπούς, όπως ειρήνη, κέρδος και ισχύ», σύμφωνα με τον Waltz. Αυτό αποδεικνύει πόσο δύσκολη είναι η εξεύρεση ισορροπίας στο ζήτημα διαχείρισης των διασυνοριακών υδάτινων πόρων.

Έτσι, τα κράτη, λόγω φόβου, προσπαθούν να αυξήσουν το επίπεδο ισχύος τους, προκαλώντας ταυτόχρονα ελαχιστοποίηση του επιπέδου ασφάλειας των άλλων κρατών, ουσιαστικά προκαλούν τα ίδια φόβο. Άρα, ο φόβος «γεννά» φόβο. Τα κράτη προκειμένου να επιβιώσουν μέσα σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον και να προασπίσουν τα εθνικά τους συμφέροντα παράγουν με τη

σειρά τους φόβο στα υπόλοιπα κράτη. Κάτι τέτοιο γίνεται περισσότερο αντιληπτό όταν η διαλεκτική του φόβου βασίζεται σε λόγους κυριαρχίας και ηγεμονιών, πράγμα που επί το πλείστον χαρακτηρίζει την ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής.

Παράλληλα, αν εστιάσουμε στα όρια ενός κράτους, παρατηρούμε ότι και στην περίπτωση αυτή ο φόβος και ο ανταγωνισμός μεταξύ διαφορετικών εθνοτικών ομάδων εξαρτάται από τους μειωμένους πόρους ή από την απόλαυση προνομίων. Η άνιση πρόσβαση των ομάδων μετατρέπεται σε αντιπαλότητα, η οποία συνεπάγεται τη δημιουργία προκαταλήψεων και ακραίων συμπεριφορών. Σύμφωνα με τη θεωρία της ρεαλιστικής σύγκρουσης (Jackson, 1993), μια πραγματική (ή και φανταστική) σύγκρουση συμφερόντων δύο ή περισσότερων ομάδων για πόρους ή προνόμια που παρουσιάζονται ως μη επαρκή είναι ικανή να δημιουργήσει συνθήκες πραγματικής σύγκρουσης μεταξύ αυτών των ομάδων, με αποτέλεσμα αρνητικές στάσεις και συμπεριφορές διάκρισης. Η πεποίθηση του αποκλειστικού προνομίου της ομάδας, που ανήκει κάποιος/α, πάνω σε πόρους, έχει διαπιστωθεί πως συνδέεται με τις πιο ακραίες μορφές προκατάληψης απέναντι σε μέλη άλλων ομάδων (Blumer, 1958). Αυτή η πεποίθηση μπορεί να πάρει διαφορετικές μορφές. Η ιδέα του εκλεκτού λαού, η ιδέα της ανώτερης φυλής, του περιούσιου λαού, του λαού που οι άλλοι φθονούν και επιθυμούν τον αφανισμό του έχει συνδεθεί ιστορικά με κοινωνικές αδικίες.

Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, που δεν επικεντρώνεται απλώς και μόνο στο ζήτημα του φόβου στις διεθνείς σχέσεις, επιχειρείται η ερμηνεία της αναπαράστασης του «άλλου», μέσα από τις άνισες σχέσεις. Το Ισραήλ κατέχοντας πλεονεκτική θέση έναντι της Παλαιστίνης στην πρόσβαση στους φυσικούς πόρους αναπτύσσει μια προκατάληψη για τον «άλλο» που θυμίζει την παραδοχή που τόνιζε και ο Gellner, ότι «ο ισλαμικός κόσμος είναι το μόνο σύστημα που αρνείται πεισματικά να παραδοθεί στην εκκοσμικευση και να απαρνηθεί τις δικές του φιλοσοφικές και κοινωνικοπολιτικές συντεταγμένες» (*Μουσουλμανική Κοινωνία*, 2006: xvii). Με άλλα λόγια, ότι ο ισλαμικός κόσμος δεν έχει εν γένει την ικανότητα να διεκπεραιώσει ζητήματα όπως το εν λόγω, εξαιτίας της εξαρτώμενης θέσης που κατέχει. Επιπλέον, ο μισός πληθυσμός του Ισραήλ αποτελείται από ανθρώπους που εκδιώχθηκαν από αραβικές και ισλαμικές χώρες θεωρώντας τους Άραβες ως υποκινητές πογκρόμ και μαζί με αραβικά ρούχα που παίζουν το παιχνίδι της σφαγής των Εβραίων για να διασκεδάσουν.

Από την άλλη πλευρά, οι Παλαιστίνιοι έχουν αναπτύξει ένα δικό τους ιστορικό αφήγημα που αποκωδικοποιεί την περιοχή μέσω του διαχωρισμού Ισραήλ (ήτοι Δύση) και Ανατολή. Με άλλα λόγια, χρησιμοποιούν την έννοια του Οριενταλισμού από την αντίθετη πλευρά –άρα ουσιαστικά πρόκειται για οικειοποίηση του οριενταλισμού. Ο Άμος Οζ (1997) θεωρεί ότι πρόκειται ουσιαστικά για τη σύγκρουση δύο θυμάτων του ίδιου καταπιεστή, της Ευρώπης. Η Ευρώπη έκανε αποικία της

τον αραβικό κόσμο, τον ταπεινώσε και τον εκμεταλλεύτηκε στα πλαίσια του ιμπεριαλισμού της, και τώρα ο Άραβας αντιλαμβάνεται τον Ισραηλινό σαν τον συνεχιστή της καταπίεσης, την προέκταση της λευκής τυραννίας, της ωμής Ευρώπης του παρελθόντος. Έτσι οι μεν προσπάθησαν να εξοντώσουν το Ισραήλ με στρατιωτικά ή τρομοκρατικά μέσα και οι δε Ισραηλινοί καταπιέζοντας ανθρώπους που ήδη γνωρίζουν στερήσεις και στρατιωτική ισραηλινή διακυβέρνηση.

Σε αυτά τα ξεχωριστά αφηγήματα, ολόκληρη η δυναμική της περιοχής ερμηνεύεται από τις ηγεμονικές κινήσεις και τους γεωπολιτικούς χειρισμούς του κράτους του Ισραήλ. Η εθνογραφική έρευνα ρίχνει φως ακριβώς στην διαλεκτική του φόβου που χρησιμοποιείται πολιτικά και δεύτερον στο ιστορικό υπόβαθρο της διαμάχης μεταξύ των λαών που έχει ήδη διαμορφώσει συγκεκριμένες τοποθετήσεις και από τις δύο πλευρές. Αυτό που παρουσιάζει ενδιαφέρον στην προκειμένη περίπτωση είναι οι πρακτικές των ανθρώπων και το πώς αυτοί αντιλαμβάνονται και εισάγουν το νερό στις καθημερινές του πρακτικές. Η μελέτη του Salim Tamari, *Mountain against the sea. Essays on Palestian Society and Culture* (2009) εστιάζει ακριβώς σε αυτό το ζήτημα, δηλαδή, στα εν γένει κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της Παλαιστίνης και σε συγκεκριμένες θεάσεις των ανθρώπων πάνω σε καθημερινά ζητήματα που στο επίκεντρο έχουν το στοιχείο του «νερού» και του «βουνού».

Ακόμα, είναι πολύ σημαντικό να θιγεί το θέμα της ψυχολογικής διάστασης και των δύο εμπλεκόμενων πλευρών όσον αφορά την σύγκρουση, ώστε να σχηματιστεί μία πλήρης εικόνα και για την ανθρωπολογική διάσταση της κατάστασης. Το πρώτο που πρέπει να τονιστεί είναι ότι η χρόνια και συνεχής αντιπαράθεση μεταξύ Αράβων και Ισραηλινών έχει ως συνέπεια τα στερεότυπα μεταξύ των δύο πλευρών να γίνονται πιο έντονα και να προκαταβάλουν ακόμη πιο αρνητικά την αντίληψη για τον αντίπαλο. Ο τελευταίος όταν η διένεξη είναι βίαιη και πολύχρονη δαιμονοποιείται, θεωρείται ανήθικος και πανούργος χωρίς κανέναν φραγμό. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να επιτείνεται η ήδη στρεβλή πραγματικότητα καθώς και οι επιθετικές συμπεριφορές της κάθε πλευράς. Όλα τα προαναφερόμενα συμβάλλουν ώστε να δημιουργείται λανθασμένη αντίληψη για τον άλλο και προοδευτικά να επιβεβαιώνεται μέσα από την κλιμάκωση των βίαιων ενεργειών. Πρέπει επίσης να τονιστεί ότι η δαιμονοποίηση του αντιπάλου λειτουργεί ενοποιητικά για την κάθε πλευρά, μιας και κυριαρχεί το αίσθημα της ενότητας μεταξύ των μελών της, οι οποίες αγωνίζονται εναντίον του κακόβουλου και υποχθόνιου αντιπάλου που θέλει να τους βλάψει με κάθε τρόπο (Ηρακλείδης, 1991).

Οι λανθασμένες αντιλήψεις που έχει υιοθετήσει η κάθε πλευρά έχουν αποτελέσει σε αρκετές περιπτώσεις βάση για την πολιτική τους αλλά και υπόβαθρο των επίσημων θέσεων που έχουν υιοθετήσει. Για παράδειγμα, πολλοί ισραηλινοί υποστηρίζουν ότι οι Παλαιστίνιοι δεν αποτελούν

εθνότητα και θα πρέπει να τους αντιμετωπίζουν ως ιθαγενείς, οι οποίοι θα πρέπει να υποταχθούν στους σιωνιστές. Στην ουσία δεν αναγνωρίζουν την παλαιστινιακή ταυτότητα αλλά τους θεωρούν μέρος των Αράβων, ενώ η ΟΑΠ υποστηρίζει ότι είναι μία τρομοκρατική οργάνωση η οποία επιδιώκει την ολοκληρωτική καταστροφή των Ισραηλινών.

Από μέρους των Παλαιστινίων, οι Ισραηλινοί θεωρούνται ότι δεν είναι τίποτα περισσότερο παρά σιωνιστές μπεριαλιστές τους οποίους δεν μπορούν να εμπιστευτούν σε καμία περίπτωση, με συνέπεια να μην υπάρχει κάποια άλλη λύση πέρα από την ένοπλη σύγκρουση. Επίσης, οι Παλαιστίνιοι δεν αναγνωρίζουν ότι υπάρχει ισραηλινό έθνος, ούτε την ύπαρξη εθνικής ταυτότητας, αλλά τους αναγνωρίζουν στο πλαίσιο μίας θρησκευτικής κοινότητας (Ηρακλείδης, 1991).

Όλα τα παραπάνω έχουν σαν αποτέλεσμα να μεγαλώνει το χάσμα μεταξύ των δύο πλευρών και ως εκ τούτου να δυσκολεύει ακόμη περισσότερο η δυνατότητα επίλυσης των προβλημάτων, και της ειρηνικής συνύπαρξης. Σε πολλές δε περιπτώσεις συμβάλλει στη διενέργεια βάρβαρων πράξεων οι οποίες ενισχύουν την μεταξύ αντιπαράθεση των δύο πλευρών.

Στα παραπάνω πρέπει να επισημάνουμε ότι σημαντικά στοιχεία στην ψυχολογική διάσταση της αραβοϊσραηλινής σύγκρουσης διαδραματίζει τόσο ο παράγοντας της δαιμονοποίησης όσο και ο εθνοκεντρισμός, οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις ενισχύονται από τον πολιτισμικό παράγοντα, για παράδειγμα από τη σύγκρουση ανάμεσα σε δύο διαφορετικούς και αγεφύρωτους πολιτισμικούς κόσμους, από την μία πλευρά υπάρχουν στη συγκεκριμένη περίπτωση οι Χριστιανοί και Μουσουλμάνοι Άραβες εναντίον των Ισραηλινών Εβραίων (Ηρακλείδης, 2015).

Επιπλέον πρέπει να τονιστεί ότι στα πλαίσια αυτής της σύγκρουσης η περίπτωση του εσωτερικού παράγοντα αποτελεί ένα ακόμη ανασταλτικό στοιχείο για να αποκλιμακωθεί και να επιλυθεί η σύγκρουση. Για να επέλθει η εσωτερική νομιμοποίηση στην κάθε πλευρά πρέπει να διατηρηθεί η αδιάλλακτη στάση μιας και μόνο μέσω αυτής μπορεί να εξασφαλιστεί η επιβίωση του κάθε λαού όπως γίνεται αντιληπτό και στην περίπτωση του Παλαιστινιακού ζητήματος (Ηρακλείδης, 2015).

Τέλος πέρα από τους υδάτινους πόρους το συγκρουσιακό πλαίσιο των διαφορών μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών επικεντρώνεται και στους εξής τομείς :

- **Έκταση του Κράτους :** Οι Παλαιστίνιοι υποστηρίζουν ότι στο κράτος τους ανήκουν όλα τα εδάφη τα οποία κατέλαβε το Ισραήλ από το 1967 και συγκεκριμένα την Δυτική Όχθη του Ιορδάνη, τη Λωρίδα της Γάζας και το Ανατολικό Τμήμα της Ιερουσαλήμ.
- **Ασφάλεια :** Ενώ το Παλαιστινιακό Κράτος υποστηρίζει την αποστρατικοποίηση, το Ισραήλ επιμένει να ασκεί έλεγχο στα ανατολικά σύνορα με την Ιορδανία και στα νότια με την Αίγυπτο

(Σακκάς, 2005).

- **Ιερουσαλήμ :** Με τον πόλεμο του 1967 το Ισραήλ έβαλε κάτω από την κυριαρχία του το ανατολικό τμήμα της Ιερουσαλήμ. Η συγκεκριμένη περιοχή θεωρείται ο τρίτος πιο σημαντικός τόπος από άποψη θρησκευτικής αξίας για τον μουσουλμανικό κόσμο. Οι Παλαιστίνιοι επιθυμούν να συμπεριλάβουν στο παλαιστινιακό κράτος τη συγκεκριμένη περιοχή ανακηρύσσοντας την πρωτεύουσα (Ντόκος, 2010).
- **Πρόσφυγες :** Κατά τους Πολέμους του 1948 και του 1967 ένας μεγάλος αριθμός Παλαιστινίων εγκατέλειπε με τη βία τις εστίες του. Σύμφωνα με απόφαση του ΟΗΕ έχει αναγνωριστεί ότι οι Παλαιστίνιοι πρόσφυγές είτε δικαιωματικά πρέπει να επιστρέψουν είτε να αποζημιωθούν από τους Ισραηλινούς (Ηρακλείδης, 1991). Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία οι πρόσφυγες αποτελούν το 42,8% του συνολικού παλαιστινιακού πληθυσμού.

4.5. Μια διαφορετική οπτική. Αντιλήψεις και προσλήψεις από την άλλη πλευρά.

Το Ισραήλ παραδοσιακά εκμεταλλεύεται τους υδάτινους πόρους αξιοποιώντας την τεχνολογία στο έπακρο. Όσον αφορά την γεωγραφική του θέση καταλαμβάνει μία περιοχή της οποίας το ένα τμήμα είναι είτε τελείως άνυδρο, είτε ημιάνδρο, ενώ το υπόλοιπο φέρει χαρακτηριστικά μεσογειακού κλίματος. Όμως ακόμη και το τμήμα το οποίο χαρακτηρίζεται ως μεσογειακό, υπόκειται σε αρδευτικές ανάγκες το μεγαλύτερο διάστημα του έτους. Σύμφωνα μάλιστα με τον Soffer (1999) παρά το γεγονός ότι το 80% του ποσοστού των υδάτινων πόρων βρίσκεται βόρεια από την περιοχή του Τελ Αβίβ, ωστόσο στην ίδια περιοχή αναπτύσσεται μόνο το 30% των καλλιεργήσιμων εδαφών της.

Η προαναφερόμενη ανισοκατανομή λειτουργεί συνδυαστικά και με την μεγάλη ποικιλία κλίματος της περιοχής, η οποία ανάγκασε να λέγαμε το Ισραήλ από την αρχή της δημιουργίας του να συνειδητοποιήσει τη σπουδαιότητα των υδάτινων πόρων, ώστε να καταφέρει να επιβιώσει. Τα ύδατα λοιπόν αποτέλεσαν βασική αιτία τόσο των πολιτικών διαμαχών που ανέπτυξε με τους γείτονες του, όσο και των στρατιωτικών συγκρούσεων, οι οποίες το συνοδεύουν από τη γένεσή του. Επιπλέον οι στρατιωτικές συγκρούσεις που ανέπτυξε μπορεί να του εξασφάλισαν περισσότερους υδάτινους πόρους, από την άλλη μεριά όμως αφαίρεσαν από τα γειτονικά κράτη- διεκδικητές τα υδάτινα αποθέματα και ενέτειναν το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν τα αραβικά κράτη στην περιοχή όσον αφορά τη στέρηση υδάτινων αποθεμάτων.

Συνέπεια των παραπάνω, τα μεν αραβικά κράτη να απαιτούν την δυνατότητα πρόσβασης

τους σε υδάτινους πόρους, το δε Ισραήλ λόγω των δικών του αναγκών να αρνείται να τους δώσει πρόσβαση. Το προαναφερόμενο ζήτημα σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα θέματα εδαφικών διεκδικήσεων εντείνουν το συγκρουσιακό κλίμα μεταξύ του Ισραήλ και των γειτόνων του, λειτουργώντας ανασταλτικά στην επίλυση των μεταξύ τους διαφορών. Οι υδάτινοι πόροι μάλιστα αποτελούν πάγιο ζήτημα των διαπραγματεύσεων μεταξύ του Ισραήλ και των υπολοίπων αραβικών κρατών και ειδικότερα όσον αφορά το διαπραγματευτικό πλαίσιο μεταξύ του Ισραήλ και της Δυτικής Όχθης της Παλαιστίνης (Σκιαδάς, 2011).

Αναλυτικότερα, το 1/3 της ποσότητας νερού που καταναλώνουν οι Ισραηλίτες προέρχεται από τα εδάφη τους, ενώ το 1/3 από την λίμνη Τιβεριάδα και το υπόλοιπο 1/3 από την Δυτική Όχθη. Αντίστοιχα το 60% των υπόγειων υδάτινων πόρων που χρησιμοποιεί προέρχεται από εδάφη⁵⁴ τα οποία δεν κατείχε πριν το 1967 μεταξύ των οποίων και της Δυτικής Όχθης.

Από την περίοδο δημιουργίας του, το ισραηλινό κράτος θα λέγαμε ότι αντιλήφθηκε τις προοδευτικές του ανάγκες σε νερό. Η σταδιακή πληθυσμιακή του αύξηση είχε ως αποτέλεσμα την ανάγκη μεγαλύτερων εκτάσεων καλλιεργήσιμης γης για την κάλυψη των διατροφικών τους αναγκών και ως εκ τούτου μεγαλύτερη ανάγκη για άρδευση. Παράλληλα, αυξήθηκαν και οι ανάγκες για την οικιακή κατανάλωση νερού, ενώ οι διαθέσιμοι υδάτινοι πόροι μειώθηκαν δραματικά. Επιπλέον, η βιομηχανική ανάπτυξη στην περιοχή λειτούργησε ανασταλτικά στη διατήρηση των υδάτινων πηγών. Σε μία προσπάθεια να αντιμετωπίσει τα μελλοντικά προβλήματα τα οποία θα δημιουργούσε η έλλειψη νερού στράφηκε προς την ανάπτυξη καλλιεργειών οι οποίες έχουν λιγότερες ανάγκες σε νερό και επιδίωξε την πλήρη αξιοποίηση της τεχνολογίας, ώστε να ανακυκλώνει και να αφαλατώνει το νερό (Soffer, 1999)⁵⁵.

Ουσιαστικά εκμεταλλεύεται ολοκληρωτικά τα υπόγεια υδάτινα αποθέματα της Δυτικής Όχθης, με συνέπεια οι ποσότητες νερού για τους Παλαιστίνιους να είναι πολύ περιορισμένες. Παρά το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των υδάτινων πόρων βρίσκεται στα κατεχόμενα εδάφη, το Ισραήλ όχι μόνο ασκεί απόλυτο έλεγχο, αλλά εκμεταλλεύεται την πλειοψηφία αυτών (Μαζης, 1996). Οι συγκεκριμένοι υδάτινοι πόροι είναι ιδιαίτερα σημαντικοί για το Ισραήλ, μιας και η επιβίωση ενός μεγάλου τμήματος του πληθυσμού του εξαρτάται από αυτούς, αν αναλογιστεί κανείς ότι το 40% της παρεχόμενης ποσότητας του νερού προέρχεται από τη συγκεκριμένη περιοχή. Η θέση του Ισραήλ για την πολιτική του όσον αφορά τους συγκεκριμένους υδάτινους πόρους, στοιχειοθετείται στο γεγονός ότι είναι ο ιστορικά νόμιμος δικαιούχος ως παρόχθιο κράτος στον συγκεκριμένο ορεινό υδροφόρο

54 Άλλα εδάφη είναι ο Λίβανος, τα υψίπεδα Γκολάν, ο Γιαρμούκ ποταμός (Soffer, 1999).

55 Για περισσότερα για τα προβλήματα και τις πολιτικές των Υδάτινων Πόρων που επιστρατεύει το Ισραήλ βλ. παραρτήματα 6 & 7.

ορίζοντα, ο οποίος με φυσιολογικό τρόπο τροφοδοτεί το κράτος με νερό το οποίο μπορεί να εκμεταλλεύεται (Μάζης, 1996). Εάν το Ισραήλ στο πλαίσιο μίας πολεμικής σύρραξης, χάσει τον έλεγχο των συγκεκριμένων περιοχών αυτό θα έχει σαν συνέπεια να μην επαρκούν οι ποσότητες νερού για τον πληθυσμό του (Μπότση, 1999). Η πιθανότητα απώλειας των υδάτινων πόρων μπορεί να συμβεί εάν ανεξαρτητοποιηθεί⁵⁶ η Παλαιστίνη, κάτι το οποίο το Ισραήλ δεν θα αποδεχθεί εύκολα. Μάλιστα όπως χαρακτηριστικά είχε αναφέρει σε συνέντευξη του ο R. Eytan το νερό αποτελεί την κύρια αιτία ώστε να μην εκχωρηθούν ποτέ ούτε στο παρόν, ούτε στο μέλλον τα εδάφη που κατέχει το Ισραήλ στην Παλαιστίνη, τα οποία χαρακτήρισε ως ζωτικής σημασίας για την ύπαρξη του ίδιου του κράτους (Μάζης, 1996).

4.5.1. Προσλήψεις, αναπαραστάσεις και εργαλειακή εννοιολόγηση του νερού στην κουλτούρα του ισραηλινού κράτους.

Στον ισραηλινό ηγεμονικό λόγο, το νερό κατέχει σημαντική θέση καθώς είναι βαθιά συνδεδεμένο με τη γεωργία και τη δημιουργία ενός εβραϊκού κράτους με μία συγκεκριμένη ισραηλινή ταυτότητα. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με τον Ιουδαϊσμό, οι εκλεκτοί του Θεού θα βρουν τη λύτρωση από την αξιοποίηση της γης και των φυσικών πόρων. Η ιδέα αυτή του Ιουδαϊσμού αποτελεί το θρησκευτικό έρεισμα της προσπάθειας των Ισραηλινών να μετατρέψουν την άνυδρη γη που απέκτησαν σε πραγματική γη της «επαγγελίας», εύφορη και γόνιμη. Η μεταμόρφωση της ερήμου σε μια γεωργική ουτοπία έγινε ένα θεμελιώδες στοιχείο της ισραηλινής ταυτότητα, λόγω της σχέσης μεταξύ του σιωνισμού και της γεωργίας.

Οι ρίζες της ιδεολογικής σημασίας του νερού για το Ισραήλ βρίσκονται μέσα στον πολιτικό σιωνισμό, ο οποίος διαμορφώνει τις πολιτικές αποφάσεις του κράτους του Ισραήλ μέχρι σήμερα (Lipchin, 2007). Ένα βασικό στοιχείο του σιωνιστικού κινήματος ήταν η επιστροφή όχι μόνο στην πατρίδα αλλά και στην αγροτική ζωή. Αυτό οφείλεται εν μέρει στην επιρροή των σοσιαλιστικών κινήματων στην Ευρώπη εκείνη την εποχή, η οποία υποστήριζε την προσωπική σύνδεση και διεκδίκηση της γης μέσω της γεωργίας. Συνεπώς, χωρίς πρόσβαση σε επαρκές απόθεμα νερού δεν θα μπορούσε να υλοποιηθεί το όραμα της επιστροφής. Για τον λόγο αυτό, οι πρώτοι έποικοι χαρακτήρισαν το νερό ως το «αίμα που ρέει στις αρτηρίες του έθνους». Συνεπώς, η σχέση Ισραηλινών και νερού είναι ένα σύνθετο μείγμα παραδοσιακών Ιουδαϊκών εννοιών της λύτρωσης,

⁵⁶ Ωστόσο οι Παλαιστίνιοι υποστηρίζουν ότι ακόμη και ανεξαρτητοποιηθούν, το Ισραήλ θα τους παραχωρήσει ανεπαρκείς ποσότητες νερού σε σχέση με τις πραγματικές τους ανάγκες (Μάζης, 1996).

σύγχρονης σοσιαλιστικής ιδεολογίας και ιστορικής επιταγής και η σχέση αυτή διακρίνεται για την ιδεολογική της αξία.

Έτσι λοιπόν, το νερό είχε κεντρικό ρόλο στον σιωνισμό, αφού ο στόχος του κινήματος - η δημιουργία εβραϊκού κράτους - δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς επαρκείς υδάτινους πόρους. Τόσο για την άμεση επιβίωση των πολυάριθμων μεταναστών όσο και για την γεωργία, μια ασφαλής προμήθεια γλυκού νερού ήταν απαραίτητη (Rouyer, 1996).

Οι Ισραηλινοί υποστηρίζουν ότι έχουν ιστορικά και νόμιμα δικαιώματα βασισμένα στην αρχή της παλαιότερας και προτεραιάς χρήσεως αυτών των πηγών, όπου έχουν προβεί σε τεράστιες δαπάνες για την εκμετάλλευσή τους. Φοβούνται πως όταν η Παλαιστινιακή Αρχή αποτελέσει μια ανεξάρτητη κρατική οντότητα δεν θα μπορούν να διεκδικήσουν αποκλειστική χρήση επί του συνόλου του υδροφόρου ορίζοντα. Υπό αυτές τις συνθήκες φοβούνται ότι θα χάσουν την ημερήσια καταναλισκόμενη ποσότητα και κατά συνέπεια θα τεθεί υπό κίνδυνο η ύπαρξη του κράτους του Ισραήλ (Rouyer, 2000). Ένας ακόμα λόγος ανησυχίας σε αυτή την ενδεχόμενη συνθήκη είναι η υποβάθμιση της ποιότητας του υδροφόρου ορίζοντα που θα μπορούσε να προκληθεί από ακατάλληλο έλεγχο και λανθασμένη διαχείριση (Μάζης, 1996). Κατά την αντίληψη της ισραηλινής ηγεσίας οι Παλαιστίνιοι δεν έχουν στερηθεί τις αναγκαίες ποσότητες νερού, κατά συνέπεια δεν υφίσταται διάκριση στο ζήτημα αυτό, μεταξύ Παλαιστινίων – Ισραηλινών. Αντιθέτως, υπενθυμίζουν την ωφέλεια των Παλαιστινίων μέσα από την κατασκευή υδροφόρων δικτύων ή αναβάθμισης των υφιστάμενων και ως εκ τούτου δεν δέχονται τον χαρακτηρισμό που τους προσάπτουν ως «κλέφτες των αραβικών νερών».

Το Ισραήλ έχοντας μακρά παράδοση στην εκμετάλλευση των υδάτινων πόρων και στην ανάπτυξη τεχνικών και επιστημονικών μεθόδων αξιοποίησής τους έφτασε σήμερα να εξάγει την τεχνογνωσία του και σε άλλες χώρες. Είναι η πιο προηγμένη τεχνολογικά χώρα της Μέσης Ανατολής με υψηλότερο ρυθμό οικονομικής ανάπτυξης. Από την αρχή της ίδρυσής έχοντας αντιληφθεί έγκαιρα τη σημασία του νερού για τη βιωσιμότητα του νέου κράτους αναζήτησε μεθόδους για τη βέλτιστη αξιοποίηση των υφιστάμενων υδάτινων πόρων. Οι επιτυχίες του στο πεδίο της μάχης του επέτρεψαν τη διεύρυνση της πρόσβασής του σε πηγές νερού.

Οι Ισραηλινοί καταναλώνουν καθημερινά άφθονη ποσότητα νερού χωρίς περιορισμούς, ποτίζουν τους κήπους, το γκαζόν, τις καλλιέργειες, δεν συγκεντρώνουν σε ιδιωτικό επίπεδο το βρόχινο νερό, αλλά σε κρατικό. Το κράτος έχει αναπτύξει προηγμένες μεθόδους αξιοποίησης και επεξεργασίας του νερού τόσο του βρόχινου όσο και του θαλασσινού. Το Ισραήλ απαντά στο πρόβλημα της λειψυδρίας με την αφαλάτωση, η οποία φαίνεται ως η ιδανικότερη λύση λόγω του

χαμηλού κόστους και της εξασφάλισης ανέμων πηγών.

Το Ισραήλ υποστηρίζει ότι οι συμφωνίες του Όσλο παρείχαν στους Παλαιστίνιους το δικαίωμα να αντλούν 70 εκατομμύρια κυβικά μέτρα νερό από την περιοχή του Aquifer και συγκεκριμένα από την ανατολική πλευρά του βουνού, μιας και εκεί υπάρχει σημαντική δεξαμενή υπόγειων υδάτων. Ωστόσο, οι Παλαιστίνιοι δεν αξιοποιούν τον συγκεκριμένο πόρο νερού, αφήνοντας τον αχρησιμοποίητο να διοχετεύεται στη Νεκρά Θάλασσα.

Επίσης, η συμφωνία μεταξύ Παλαιστίνης και Ισραήλ όρισε περίπου 40 τοποθεσίες στις οποίες μπορούν να διενεργηθούν γεωτρήσεις ώστε να αντληθούν ποσότητες νερού από αυτόν το υδροφόρο ορίζοντα και συγκεκριμένα στην περιοχή που βρίσκονται οι ανατολικοί λόφοι της Χεβρώνας. Μάλιστα όπως υποστηρίζει το Ισραήλ στις συγκεκριμένες περιοχές χορηγήθηκαν στους Παλαιστίνιους από την Κοινή Επιτροπή Υδάτων σχετικές άδειες. Ωστόσο κατά την τελευταία εικοσαετία οι Παλαιστίνιοι έχουν εκμεταλλευθεί μόνο το 1/3 αυτών των περιοχών παρά το γεγονός ότι η διεθνής κοινότητα έχει προσφέρει χρηματοδότηση για τη διάνοιξη όλων αυτών των τοποθεσιών. Εάν λοιπόν, οι Παλαιστίνιοι είχαν χρησιμοποιήσει την περιοχή στο σύνολό της θα είχαν λύσει εξολοκλήρου την έλλειψη νερού για την περιοχή της Χεβρώνας. Ωστόσο, οι Παλαιστίνιοι προτιμούν να πραγματοποιούν γεωτρήσεις στην δυτική πλευρά του Aquifer περιοχή η οποία παρέχει νερό στο Ισραήλ. Αντί λοιπόν να προσπαθούν να επιλύσουν το πρόβλημα απλά διαμαρτύρονται (Gvirtzmanetal, 2014).

Το Ισραήλ κατηγορεί την Παλαιστίνη ότι δεν προσπαθεί να βελτιώσει το αρδευτικό της σύστημα έτσι ώστε να περιορίσει τις απώλειες σε νερό, οι οποίες φτάνουν το 33% του συνολικού νερού που έχει στη διάθεση της. Επίσης κατηγορεί τους Παλαιστίνιους ότι δεν λαμβάνουν μέτρα για τη συντήρηση και των υποδομή του υπάρχοντος αρδευτικού συστήματος, σε αντίθεση με την προσπάθεια που καταβάλλει το Ισραήλ προς αυτή την κατεύθυνση, με συνέπεια να έχει περιορίσει τις απώλειες του νερού σε 10%.

Το Ισραήλ επιπλέον κατηγορεί την Παλαιστίνη ότι αρνείται να κατασκευάσει μονάδες επεξεργασίας νερού, παρά το γεγονός ότι είναι υποχρεωμένη να το κάνει σύμφωνα με τη συμφωνία του Όσλο. Αυτό έχει σαν συνέπεια τα λύματα από τις παλαιστινιακές πόλεις και χωριά να εισέρχονται σε τοπικά ρεύματα με αποτέλεσμα να ρυπαίνουν το περιβάλλον γενικότερα, και το περιβάλλον των υδροφόρων πηγών ειδικότερα προκαλώντας εξάπλωση πληθώρας ασθενειών. Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν χώρες οι οποίες επιδιώκουν την πλήρη χρηματοδότηση για την αναβάθμιση του υφιστάμενου υδρευτικού συστήματος στην Παλαιστίνη, ωστόσο εξακολουθούν να αποφεύγουν την δημιουργία εγκαταστάσεων.

Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι οι Παλαιστίνιοι αρνούνται να αρδεύσουν τα χωράφια τους και τις γεωργικές τους καλλιέργειες με επεξεργασμένο νερό που προέρχεται από λύματα, σε αντίθεση με το Ισραήλ το οποίο τροφοδοτεί το 50% των γεωργικών του καλλιεργειών με νερό που προέρχεται από επεξεργασμένα λύματα. Εάν λοιπόν οι Παλαιστίνιοι πότιζαν τις καλλιέργειες τους με ανακυκλωμένο νερό αντί για πόσιμο, θα απελευθερώνονταν μεγάλες ποσότητες νερού για οικιακή χρήση, ενώ θα μειωνόταν σε μεγάλο βαθμό η έλλειψη νερού σε πολλά μέρη (Gvirtzman, 2014). Επίσης το Ισραήλ κατηγορεί τους Παλαιστίνιους αγρότες ότι δεν ακολουθούν το σύστημα άρδευσης σε σταγόνες (στάγδην πότισμα), το οποίο εφαρμόζουν οι πρώτοι, με συνέπεια το νερό να διοχετεύεται κατευθείαν στη ρίζα του φυτού και να μειώνεται η απώλεια νερού κατά 50%, μιας και ένα μεγάλο ποσοστό δεν εξατμίζεται.

Η διεθνής κοινότητα έχει προτείνει, να χτιστεί μία μονάδα αφαλάτωσης για τους Παλαιστίνιους στη Λωρίδα της Γάζας, ωστόσο οι τελευταίοι δεν δέχθηκαν. Η μονάδα αφαλάτωσης θα μπορούσε να λύσει εντελώς το πρόβλημα έλλειψης νερού στη Λωρίδα της Γάζας. Η παραπάνω άρνηση τους στηρίζεται στον ισχυρισμό τους ότι έχουν δικαίωμα πρόσβασης σε υπόγεια ύδατα που βρίσκονται στην περιοχή της Ιουδαίας και της Σαμαρίας.

Επιπροσθέτως οι Ισραηλινοί κατηγορούν τους Παλαιστίνιους ότι από το 2010, έχουν ανοίξει 250 μη εξουσιοδοτημένα πηγάδια στους δυτικούς και βόρειους υδροφόρους ορίζοντες παραβαίνοντας τις συμφωνίες του Όσλο. Η παραπάνω κατάσταση έχει αναγκάσει τους Ισραηλινούς να μειώσουν τις γεωργικές τους καλλιέργειες, ενώ το Ισραήλ έχει προβεί αναγκαστικά σε μείωση της άντλησής νερού. Παράλληλα το Ισραήλ υποστηρίζει ότι οι Παλαιστίνιοι προσεταιρίζονται νερό με πειρατικό τρόπο από σωλήνες που ανήκουν στην Mekorot. Το νερό αυτό χρησιμοποιείται κυρίως στον τομέα της γεωργίας.

Οι Ισραηλινοί λοιπόν υποστηρίζουν ότι οι Παλαιστίνιοι με πολύ απλές ενέργειες θα μπορούσαν να αυξήσουν το υπάρχον ποσοστό νερού κατά 50% χωρίς το κράτος του Ισραήλ να τους παρέχει καμία πρόσθετη βοήθεια. Συγκεκριμένα οι Παλαιστίνιοι αν πραγματοποιούσαν γεωτρήσεις στην Ανατολική πλευρά του Aquifer, θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν επιπλέον 50 εκατομμύρια κυβικά μέτρα νερού ετησίως. Ακόμα, εάν μείωναν τα απόβλητα των αστικών υδάτων από 33% σε 20% μέσω του περιορισμού των κύριων διαρροών από τους αστικούς αρδευτικούς αγωγούς θα επωφελούνταν κατά 10 εκατομμύρια κυβικά μετρά νερού ετησίως.

Εάν συνέλλεγαν και επεξεργάζονταν τα αστικά λύματα θα αποκτούσαν ακόμη 30 εκατομμύρια κυβικά μέτρα νερού το χρόνο, με συνέπεια να απελευθερώνονταν επίσης 30 εκατομμύρια κυβικά ετησίως γλυκού νερού τα οποία χρησιμοποιούνται στην γεωργία και για οικιακή

χρήση. Παράλληλα μέσω της παραπάνω ενέργειας θα μπορούσαν να αυξήσουν τις γεωργικές τους εκτάσεις (Gvirtzman, 2014).

Εάν υιοθετούσαν την τεχνολογία άρδευσης με σταγόνες θα εξασφάλιζαν 10 εκατομμύρια κυβικά μέτρα νερό ετησίως, διαδικασία η οποία πάλι θα αύξανε τις αρδευόμενες εκτάσεις τους. Στη Λωρίδα της Γάζας, οι Παλαιστίνιοι θα μπορούσαν εύκολα να διπλασιάσουν το ποσοστό της σε νερό, χωρίς πρόσθετη βοήθεια από το κράτος του Ισραήλ. Αν οι Παλαιστίνιοι συμφωνούσαν να χτίσουν μια μονάδα αφαλάτωσης στην ακτή της Γάζας (χρηματοδοτούμενη εξ ολοκλήρου από τη διεθνή κοινότητα), θα αυξάναν το ποσό του νερού, που διατίθεται από 60 έως 100 εκατομμύρια κυβικά μέτρα ετησίως. Επίσης τα 50 εκατομμύρια νερού που αγοράζουν οι Παλαιστίνιοι από την Mekorot δεν το πληρώνουν σύμφωνα με τους Ισραηλινούς, επιβαρύνοντας τους οικονομικά.

Όλα τα παραπάνω ωστόσο υποστηρίζει το Ισραήλ δεν συμβαίνουν γιατί η Παλαιστινιακή Αρχή επιθυμεί να καλλιεργεί την ανάπτυξη δηλητηριωδών πολιτικών οι οποίες εντάσσονται στο πλαίσιο της πολεμικής σύγκρουσης και μεταφορικά και κυριολεκτικά μεταξύ των δύο πλευρών. Στην ουσία δεν υπάρχει πραγματική επιθυμία για να επιλυθούν τα προβλήματα ύδατος, αντιθέτως επιθυμούν να διαιωνίζεται το πρόβλημα, θεωρώντας το νερό ως μέσω για να διεκδικήσουν περισσότερα από το Ισραήλ. Κυρίως ενδιαφέρονται να μειώσουν την ποσότητα νερού για το Ισραήλ, να το μολύνουν και να καλλιεργήσουν σε διεθνές επίπεδο ότι το τελευταίο δημιουργεί το πρόβλημα νερού στους Παλαιστίνιους (Gvirtzman, 2014). Ενδεικτική είναι η ανάρτηση ενός Ισραηλινού κάτω από βίντεο στο YouTube με τίτλο “Farming Without Water, Palestinian Agriculture in the Jordan Valley” σχολιάζοντας τη φράση που αναφέρεται εντός αυτού «*οι Παλαιστίνιοι αναγκάζονται να αλλάξουν τις παραδοσιακές γεωργικές πρακτικές τους*» επισημαίνοντας τα εξής:

«Η παράδοσή των Παλαιστινίων ήταν να χρησιμοποιούν δεξαμενές - στέρνες. Οι Ισραηλινοί άντλησαν από τους βαθύτερους υδροφόρους ορίζοντες που δεν έχουν καμία επίδραση στις δεξαμενές. Οι Παλαιστίνιοι απλά ζηλεύουν. Ακόμη και όταν ο κόσμος τους έδωσε χορηγίες για να αναπτυχθούν, και οι Ισραηλινοί συμφώνησαν στη συνθήκη του ΟΣΛΟ να τους αφήσουν να το κάνουν, απλώς αυτοί δεν τα κατάφεραν. Θα πρέπει όλοι να μετοικήσουν στην Ιορδανία για μια καλύτερη ζωή. Οι περισσότεροι κάτοικοι ζουν εκεί ήδη κι έτσι θα έδιναν στον κόσμο ένα διάλειμμα από την υποστήριξη αυτών των τρομοκρατών που χρησιμοποιούν τα χρήματα των χορηγών τους για να κάνουν βόμβες».

Στο σχόλιο αυτό του Ισραηλινού χρήστη του διαδικτύου αποτυπώνεται μέσα από τον δημόσιο λόγο η διάσταση της καθημερινότητας των Ισραηλινών – Παλαιστινίων. Καθημερινά, αναπτύσσονται αντικρουόμενοι λόγοι που βασίζονται σε προκαταλήψεις, γενικεύσεις κ.α. και παράγουν ρητορική

μίσους, εθνικής κυριαρχίας, εθνικής υπαιτιότητας, νοσηματοδότησης των σχέσεων μεταξύ των δύο ομάδων και αναπαράστασης του «άλλου».

Συμπεράσματα

Υπό την ματιά της ανθρωπολογικής έρευνας, η μελέτη της ισραηλο-παλαιστινιακής κρίσης νερού περνά από την ριζωμένη ιστορικο-πολιτική πραγματικότητα της περιοχής και των όρων που έχουν εδραιωθεί σε βάθος χρόνου, σε ζητήματα που εμπλέκουν σχέσεις εξουσίας-πολιτειότητας, παράδοσης και πρακτικών. Ως εκ τούτου, η παράλληλη ιστορική επεξεργασία του θέματος με τη διεπιστημονική μελέτη ποικίλων ζητημάτων που εστιάζουν σε υποκείμενα/πολιτειότητες και τρόπους που αυτά προσλαμβάνουν την «πολιτικοποίηση της διαφοράς», είναι επιτακτική. Έτσι, η παρούσα ανθρωπολογική έρευνα συνεκτιμώντας το αποικιοκρατικό παρελθόν της περιοχής με τη βοήθεια των εργαλείων της πολιτισμικής κριτικής, έχει ως σταθερό συνοδοιπόρο την εξουσιαστική ρητορική που αναπτύσσεται στην περιοχή και υπαγάγει την πολιτειότητα σε ταυτοτική κρίση και υποβάθμιση.

Όπως αναφέρθηκε, οι προσπάθειες των διεθνών οργανισμών για την αντιμετώπιση του ζητήματος της κρίσης νερού, σημείωσαν ένα είδος προόδου. Παρόλα αυτά, ο τρόπος υλοποίησης των συμφωνηθέντων μέτρων δεν βρήκε και τις δύο πλευρές με την ίδια πρόθεση (βλ. Όσλο I, II). Αυτό είχε τις περισσότερες φορές ως αποτέλεσμα την αντικατάσταση της διαχείρισης του προβλήματος με διαφορετικούς μηχανισμούς αντιμετώπισης του ζητήματος, που προσιδίαζε με τους μηχανισμούς και τους τρόπους της βιοπολιτικής και του εκπολιτισμού. Με άλλα λόγια, δεν συνυπολογίστηκε ο ανθρώπινος παράγοντας, οι πρακτικές, η εμπρόθετη δράση και γενικότερα οι κοινωνικοπολιτικές εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας. Επρόκειτο κυρίως, για μια προσέγγιση του τύπου «γιατρός – ασθενής» που στην πραγματικότητα ενεργοποιεί μια πεπερασμένη θέαση της περιοχής και των μουσουλμανικών κοινωνιών και νοσηματοδοτεί την εντοπιότητα με δυτικούς όρους (π.χ. Gellner, 2006).

Ένα πρόσφατο παράδειγμα πολιτικών ηγεμονίας που προωθείται ως ένα «βιοπολιτικό παράγγελμα» που θα λύσει τις εγχώριες συρράξεις, αποτελεί η περίπτωση της Υεμένης⁵⁷. Η νέα αυτή αποικιοκρατική συνθήκη υποβάλλει σε πραγματικό χρόνο το λαό της Υεμένης κάτω από πολιτικές βίας, εκπολιτισμού και αποκλεισμού υποβαθμίζοντας κατ' αυτό τον τρόπο σε καθημερινό επίπεδο τις ζωές των κατοίκων της. Η ενορχήστωση όλων αυτών των πολιτικών αποσκοπεί στην

57 Ο τρόπος αντιμετώπισης και διαχείρισης του θέματος της Υεμένης πραγματεύεται εκτενώς στο τελευταίο βιβλίο του ο Isa Blumi (2018) *Destroying Yemen: What chaos in Arabia tells us about the world*, University of California Press, Oakland 2018).

αποδυνάμωση και την περιφερειακή μεινοτικοποίηση του πληθυσμού με σκοπό την ισχυροποίηση του άξονα ΗΠΑ-Σαουδική Αραβία και των συμμάχων τους. Στο ίδιο επίπεδο θα πρέπει να θεαθεί και η περίπτωση της Παλαιστίνης, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Derek Gregory (2004) μιλώντας για τους προκατασκευασμένους σταρτηγικούς χάρτες που διαφοροποιούν και μεταλλάσσουν χώρες και λαούς. Αυτής της πολιτικής μεταχείρισης χαίρει και η Παλαιστίνη. Το νερό, από αυτή την οπτική, αποτελεί μόνο τον κρίκο μια βαθιά ριζωμένης (μετα)αποικιοκρατικής πραγματικότητας.

Όπως φάνηκε και στην παρούσα εργασία, η σχέση «αποικιοκράτη-αποικιοκρατούμενου» εξακολουθεί να στοιχειώνει τους σημερινούς Παλαιστίνιους, με αποτέλεσμα να βρίσκονται πάντα ένα βήμα πίσω στην διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους στην διεθνή πολιτική σκηνή. Ενδοσκοπώντας την κοινότητα των Παλαιστινίων στην περιοχή, διαπιστώνεται ταυτόχρονα ότι η εθνο-κοινωνική τους διάσπαση και η αδυναμία έκφρασης ενός ενιαίου εθνικού λόγου προκαλεί την έλλειψη μιας σχετικής πολιτεότητας που υπό άλλες συνθήκες θα απέδιδε πρωτεύουσα σημασία στην εμπλοκή των πολιτών στο δημόσιο λόγο και ως εκ τούτου στη λήψη αποφάσεων με άμεσο αντίκτυπο στην κοινότητα. Στους προαναφερθέντες λόγους έρχεται να προστεθεί και η καθημερινή αφόρητη κατάσταση «εγκύστωσης» στα κατεχόμενα (Bowman, 2004) μαζί με το πρωτεύον ζήτημα του ισραηλινού κράτους για την ασφάλεια των πολιτών (security state).

Συνεπώς, η παρούσα κατάσταση εξυπηρετεί μόνο το κράτος του Ισραήλ, καθώς μέσω της διάσπασης και της συνεχούς επιτήρησης οδηγεί τους πολίτες στην «α-πολιτικοποίηση» τους. Από κει και πέρα, η παρεμβατική εμπλοκή του μιλιταριστικού κράτους «(αυτο)δικαιολογείται» χωρίς ιδιαίτερους ενδοιασμούς. Θα μπορούσε κανείς να το θέσει αλλιώς με λίγα λόγια ως εξής: έχουμε να κάνουμε με μια συνεχή κατασκευή και εφεύρεση επικίνδυνων πολιτών και κοινοτήτων. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι μέσω των πολλών μεταμφίσεων της εξουσίας, για να χρησιμοποιήσουμε τον τίτλο του Gledhill (2013), οι Παλαιστίνιοι σε καθημερινή βάση αντιμετωπίζουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων που αφορούν την αυθυπαρξία και την ίδια τους την ταυτότητα. Όσο η επικρατούσα συνθήκη εξακολουθεί να επιχειρεί με τον ίδιο τρόπο, τόσο προβληματικός θα είναι κι ο ορισμός του Παλαιστίνιου καθώς θα παράξει ουσιαστικά έναν «υπερ-Παλαιστίνιο»⁵⁸, ή αλλιώς μια πολυκομματιασμένη ταυτότητα. Άλλωστε για να πάρει κανείς τα ηνία της τύχης του, η επίγνωση και η σαφής γεωγραφική οριοθέτηση αποτελούν προϋπόθεση, σε διαφορετική περίπτωση συνήθως περισσότερο τείνει να διαιώνίζει έναν περιφερόμενο Οδυσσέα.

Εν συνεχεία, κατέστη σαφές ότι η προσέγγιση του ζητήματος του νερού εμπεριέχει έναν

58 Εννοούμε με αυτό ότι ο ορισμός δεν λαμβάνει υπόψη μια μόνο χώρα/τόπο/κοινότητα, αλλά πολλές. Μάλιστα αρκετές φορές ο εθνο-πολιτισμικός του αυτοπροσδιορισμός δομείται ταυτόχρονα λαμβάνοντας υπόψη παραπάνω από έναν ταυτοτικό κώδικα.

παραδοσιακό κώδικα αντιλήψεων και πρακτικών σχετικά με τη χρήση του νερού. Το διαφορετικό πολιτισμικό υπόβαθρο και η νοηματοδότηση της σχέσης τους με το νερό καθορίζει τη συμπεριφορά διαχείρισής του. Στις παραδοσιακές κοινωνίες της Μέσης Ανατολής και στον αγροτικό τρόπο ζωής που κυριαρχούσε έως τώρα, το νερό ανέκαθεν κατείχε πρωτεύουσα θέση στη διαμόρφωση των όρων ζωής, στη θρησκεία και στην οικονομική πρόοδο. Για τον λόγο αυτό, το ζήτημα της διαχείρισης των υδάτινων πόρων προστίθεται ως βασική παράμετρος στην ισραηλο-παλαιστινιακή διένεξη. Η επίδραση του νερού στη διπλωματία της Μέσης Ανατολής θεωρείται τόσο σημαντική ώστε να αποδίδεται βιβλιογραφικά με ξεχωριστή ορολογία και να παρατηρείται γλωσσικός εμπλουτισμός με σύνθετες λέξεις που έχουν ως πρώτο συνθετικό το ύδωρ: υδροπολιτική, υδροηγεμονία, υδροϊμπεριαλισμός, υδροτζιχάντ κ.α.

Οι θρησκευτικές πρακτικές των Παλαιστίνιων της περιοχής, που εμπλέκουν το νερό εμπρικλείουν νοηματικά τους μηχανισμούς αποκλεισμού και μειονοτικοποίησης που υφίστανται. Ως εκ τούτου, οι κύριες απόψεις ρίχνουν φως στον τρόπο που έχουν χαραχτεί οι εν λόγω πρακτικές, οι οποίες εμμένουν κυρίως σε μια επίκληση-ερμηνεία που στρέφεται πάντοτε γύρω από την έννοια της υποταγής, της ντροπής και του περιορισμού. Ακριβώς μέσα σε αυτές τις βαθιά ριζωμένες θρησκευτικές πρακτικές βρίσκονται και ουσιαστικές γραμμές που ενώνουν αυτούς τους, κατά τα άλλα, διαφορετικούς κόσμους της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής και περαιτέρω της Μεσογείου, ως κοιτίδα των τριών μονοθεϊστικών θρησκειών (Σειρηνίδου, 2012).

Επιπλέον, ιδιαίτερη βάση δόθηκε στη διαπίστωση ότι η παραχώρηση νερού από ένα κράτος σε ένα άλλο δεν αντιμετωπίζεται ως συμβιβασμός και υπό το πρίσμα της ανάπτυξης μιας αμοιβαίας επωφελούς συνεργασίας. Αντιθέτως, η απώλεια υδάτινων πόρων ισούται με απώλεια εθνικής ισχύος και εθνικού γοήτρου. Στο σημείο αυτό αναπτύσσεται ο φόβος που αποτελεί κοινό σημείο ανησυχίας τόσο του ισχυρού όσο και του ανίσχυρου, καθώς ο δεύτερος βρίσκεται σε σχέση εξάρτησης και υποτέλειας με τον πρώτο. Κατά αυτόν τον τρόπο, το νερό καθίσταται ένα ισχυρό διπλωματικό όπλο για τους έχοντες υδάτινα αποθέματα, ένα εργαλείο υψηλής πολιτικής για την διασφάλιση εθνικού συμφέροντος, μια ανεξάρτητη μεταβλητή. Παράλληλα, το νερό αποτελεί εμπόδιο σε ενδεχόμενες εδαφικές παραχωρήσεις εκ μέρους του Ισραήλ προς την Παλαιστίνη και εμπόδιο στις ειρηνευτικές διαδικασίες.

Για τους ανωτέρω λόγους στην περιοχή αναπτύσσονται σχέσεις εξουσίας και εξάρτησης που καλλιεργούνται μέσα από τον ιδιωτικό και κρατικό λόγο ακόμα και από ανθρώπους που έφυγαν από την περιοχή πριν πολλά χρόνια. Επιπλέον, η απουσία διεθνούς ρυθμιστικού πλαισίου και οι πολιτικές αποκλεισμού, όπως προαναφέρθηκαν, οξύνουν τη διαμάχη και το ζήτημα αποκτά διαγενεακό

χαρακτήρα. Η συλλογική εμπειρία των Παλαιστινίων στον περιορισμό των υδάτινων αποθεμάτων τους, αποτελεί κομμάτι που συμπληρώνει το πάζλ της εθνικής τους ταυτότητας.

Εν κατακλείδι, οι θεμελιωμένες σχέσεις και ο τρόπος πρόσληψης των θρησκευτικο-πολιτισμικών πρακτικών μας οδηγούν σε ουσιαστικές νοηματοδοτήσεις που ξεπερνούν πολιτικές αποκλεισμού και περιθωριοποίησης. Συνεκδοχικά μαρτυρούν με τον καλύτερο τρόπο για τις διαγενεακές επικαλύψεις και «εθνικοποίησης» των εθνο-πολιτισμικών μύθων εις βάρος των Παλαιστινίων και φέρνουν τον ερευνητή μπροστά σε ένα “παρθένο εθνογραφικό πεδίο”. Στην παρούσα έρευνα λόγω της περιορισμένης δυνατότητας πρόσβασης στο πεδίο μπορέσαμε μόνο να το ψηλαφήσουμε σε επιφανειακό επίπεδο. Ίσως στο μέλλον να έχουμε τη δυνατότητα να αποδομήσουμε ιδίως όμμασι τα Παλαιστινιακά χώματα και να έχουμε τη δυνατότητα να συνομιλήσουμε με υποκείμενα και συλλογικότητες για την εξεύρεση αυτών των σκόρπιων αφηγημάτων που στην πραγματικότητα αποτελούν και τα μοναδικά ψήγματα μια ουσιαστικής κοινωνικο-ανθρωπολογικής προσέγγισης της περιοχής.

Summary

This Master thesis investigates the problematic significance of the Israeli-Palestinian water conflict while tracing the driving forces behind the water conflict in the Middle East between the Arab minority (Palestine) and the established state of Israel. Different aspects of the subject are approached through an interdisciplinary process/methodology that takes into serious consideration the broader dialogical interrelation/interaction with primary and secondary historical sources, geo-political perspectives, the historicity of the conflict involving water, its anthropological and political conceptualization, and finally the ethnographic angle. The pivotal aims of this study focus primarily on the anthropological/ethnographical establishment of viewpoints/perspectives on the conflict, which are imposed upon the Palestinians under submissive politics of power, as one aspect, among other broader tools, of a control mechanism of the state.

Findings of this bibliographical and anthropological-ethnographical work show that Israel has given priority to the management of the hydrolytic crisis – which is actually a common problem throughout the entire Middle East – and its conceptualization/signification in a relative interconnection within the context of neighboring countries and the region as a whole. The problem has always been considered one part of general policies of control and exclusion. Such treatment in turn, in addition to being transformed into another lever of exclusion, minoritization and control in the hands of the modern militaristic state of Israel, which traps the subjects in an endless pursuit of citizenship and other links with the culture and tradition of the *topos*. Attempts to identify and highlight this problematic “trans-local” citizenship, as well as to decipher various practices related to the use of water and its intellectual hermeneutic, are the two central issues of this research. On the other hand, linking such practices to the broader bio-political and cosmo-political ventures-orders in itself constitutes a thematic circle, concerning which an attempt is made herein, at an initial level at least, to provide some explanation.

The hope is that this thesis will provide a small contribution, or rather a small impetus to future studies, concerning a deeper and more in-depth study of the hydrolytic crisis in Palestine and the wider Middle East region.

Παράρτημα

(νομοθετικά κείμενα σχετικά με τη διαχείριση των υδάτινων πόρων)

1. Το ειδικό πλαίσιο αρχών της Συμφωνίας του Όσλο περιελάμβανε:

- Τη διατήρηση των υφιστάμενων ποσοτήτων χρησιμοποίησης των υδάτινων πόρων, λαμβάνοντας υπόψη τις ποσότητες πρόσθετου ύδατος για τους Παλαιστίνιους από τον ανατολικό υδροφόρο ορίζοντα και άλλες συμφωνημένες πηγές στη Δυτική Όχθη όπως περιγραφόταν λεπτομερώς στο παρόν άρθρο.
- Την πρόληψη της υποβάθμισης της ποιότητας του νερού στους υδάτινους πόρους.
- Τη χρήση των υδάτινων πόρων με τρόπο που θα εξασφαλίσει βιώσιμη χρήση στο μέλλον, σε ποσότητα και ποιότητα.
- Την προσαρμογή της χρήσης των πόρων ανάλογα με τις κλιματολογικές και υδρολογικές συνθήκες.
- Τη λήψη όλων των απαραίτητων μέτρων για να αποφευχθεί οποιαδήποτε βλάβη στους υδάτινους πόρους, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που χρησιμοποιούνται από την άλλη πλευρά.
- Την επεξεργασία, επαναχρησιμοποίηση ή σωστή διάθεση όλων των οικιακών, αστικών, βιομηχανικών και γεωργικών λυμάτων.
- Την συντονισμένη λειτουργία, συντήρηση και ανάπτυξη των υφιστάμενων συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης.
- Τη λήψη από μέρος της κάθε πλευράς όλων των απαραίτητων μέτρων για να αποτραπούν τυχόν βλάβες στα ύδατα και τα συστήματα αποχέτευσης στις αντίστοιχες περιοχές τους.
- Την εξασφάλιση τήρησης και εφαρμογής από μέρος της κάθε πλευράς όλων των απαραίτητων διατάξεων που ορίζει η συμφωνία (The Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip, 1995).

2. Η JWC θα ήταν αρμόδια να ασχολείται με όλα τα ζητήματα που σχετίζονταν με το νερό και τα λύματα στη Δυτική Όχθη περιλαμβάνοντας μεταξύ άλλων τα εξής:

- Τη συντονισμένη διαχείριση των υδάτινων πόρων διατηρώντας παράλληλα την υπάρχουσα

αξιοποίηση⁵⁹ από τους υδροφόρους ορίζοντες και λαμβάνοντας υπόψη τις ποσότητες πρόσθετου ύδατος για τους Παλαιστίνιους.

- Τη συντονισμένη διαχείριση συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης.
- Την προστασία των υδάτινων πόρων και των συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης.
- Την ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με τους νόμους και τους κανονισμούς για το νερό και τα λύματα.
- Την παρακολούθηση της λειτουργίας του κοινού μηχανισμού επιτήρησης και εφαρμογής.
- Την επίλυση διαφορών σχετικών με το νερό και τα λύματα.
- Την συνεργασία στον τομέα των υδάτων και των λυμάτων.
- Τις ρυθμίσεις για παροχή νερού από τη μία πλευρά στην άλλη.
- Τα συστήματα παρακολούθησης.

Όσον αφορά τις ειδικότερες αρμοδιότητες της JWC πρέπει να αναφέρουμε ότι η συμφωνία όριζε ότι :

- Όλες οι άδειες εκμετάλλευσης και διάνοιξης νέων πηγαδιών και η αύξηση της εξόρυξης από οποιαδήποτε πηγή νερού, από τις δύο πλευρές, απαιτούσε την προηγούμενη έγκριση της JWC.
- Κάθε ανάπτυξη των υδάτινων πόρων και συστημάτων, από τις δύο πλευρές, απαιτούσε την προηγούμενη έγκριση της JWC.
- Τα σχέδια για πρόσθετα ύδατα συμφωνούνται καταρχήν μεταξύ των δύο πλευρών ωστόσο μόνο οι γεω-υδρολογικές και τεχνικές λεπτομέρειες και οι προδιαγραφές των έργων αυτών υποβάλλονται στην JWC προς έγκριση πριν από την έναρξη της τελικής διαδικασίας σχεδιασμού και υλοποίησης.
- Όταν οι συνθήκες, όπως η κλιματολογική ή η υδρολογική μεταβλητότητα, υπαγόρευαν τη μείωση ή επέτρεπαν την αύξηση της εξόρυξης από έναν πόρο, η JWC θα καθόριζε τις μεταβολές στις εκχυλίσεις και την προμήθεια που θα προέκυπτε. Αυτές οι αλλαγές θα κατανέμονταν μεταξύ των δύο πλευρών από τη JWC σύμφωνα με τις μεθόδους και τις διαδικασίες που καθόριζε η ίδια.
- Η JWC θα κατάρτιζε, εντός τριών μηνών από την υπογραφή της συμφωνίας, πίνακα των

59 Η αξιοποίηση για τους υδροφόρους ορίζοντες περιγραφόταν στο Πρόγραμμα 10 το οποίο περιείχε η συμφωνία και στο οποίο αναφέρονταν οι μέσες ετήσιες ποσότητες νερού, οι οποίες αποτελούσαν την βάση και τις κατευθυντήριες γραμμές για τη λειτουργία και τις αποφάσεις της JWC (The Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip, 1995).

ποσοτώσεων εξόρυξης από τους υδάτινους πόρους βάσει των υφιστάμενων αδειών, ενώ θα μπορούσε σε ετήσια βάση να επικαιροποιεί το πρόγραμμά της.

3. Κανονισμός της διεθνής κοινότητας για την ομαλή εκμετάλλευση διακρατικών υδάτινων πόρων όσον αφορά ποταμούς (Soffer, 1999):

- Η πρώτη αρχή αναφέρει ότι κάθε κράτος κυριαρχεί απόλυτα σε τμήματα των διεθνών ποταμών τα οποία διέρχονται από το έδαφός του. Αυτή η αρχή, γνωστή ως δόγμα Harmon εξαγγέλθηκε το 1895 όταν οι ΗΠΑ διαπραγματεύονταν με το Μεξικό για τον ποταμό Rio Grande (Σκιαδάς, 2011).
- Η δεύτερη αρχή αναφέρει ότι όσον αφορά την υδρολογική λεκάνη ποταμού η οποία διαρρέει τα διάφορα κράτη, υπάρχει πλήρης εδαφική ενοποίηση. Στην ουσία μέσω αυτής της αρχής υποστηρίζεται ότι η λεκάνη απορροής οποιουδήποτε ποταμού είναι αδιαίρετη, ανεξαρτήτως σε ποιο κράτος ανήκει. Συνέπεια των προαναφερόμενων όλα τα παρόχθια κράτη διατηρούν ίσα δικαιώματα, όσον αφορά τη χρήση του ποταμού ανεξαρτήτως του κατά πόσο συνεισφέρουν στην υδάτινη δυναμική του.
- Όλα τα παρόχθια κράτη έχουν το δικαίωμα ίσης εκμετάλλευσης ενός ποταμού με τα υπόλοιπα. Στην ουσία επιβεβαιώνεται η αρχή Equitable Utilization δηλαδή η δυνατότητα εύλογης και ισότιμης χρήσης, σύμφωνα με την οποία κάθε κράτος πρέπει να χρησιμοποιεί τα κυριαρχικά του δικαιώματα με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην παραβιάζεται η ισότιμη και δίκαιη χρήση και να μην βλάπτονται τα συμφέροντα άλλου παραποτάμιου κράτους.
- Η αρχή της αμοιβαίας χρήσης σύμφωνα με την οποία μία χώρα έχει τη δυνατότητα να εκφράσει την αντίθεση της, όσον αφορά μία συμφωνία εκμετάλλευσης πόρων ενός διεθνούς ποταμού εάν είναι φανερό ότι δεν θα υπάρξουν οφέλη ανταπόδοσης από τα υπόλοιπα κράτη.
- Η αρχή της διασύνδεσης σύμφωνα με την οποία ένα κράτος εάν παραχωρήσει υδάτινους πόρους στο πλαίσιο μιας συμφωνίας, έχει τη δυνατότητα να διεκδικήσει άλλου είδους ανταλλάγματα σε άλλους τομείς πέραν των υδάτων από τα κράτη μέσω των οποίων διέρχεται ο ποταμός.
- Η αρχή της εικόνας η οποία αφορά την υποχώρηση ενός κράτους ως προς τα κυριαρχικά του δικαιώματα σε ζητήματα που αφορούν τους υδάτινους πόρους, ώστε να ενισχύσει το προφίλ του καλού γείτονα στα υπόλοιπα κράτη κάτι που πιθανόν θα του επιτρέψει να αποκομίσει

διάφορα οφέλη σε άλλους τομείς (Kliot 1994).

4. Υδάτινοι Πόροι και Διεθνή Κείμενα

Πέρα από τις προαναφερόμενες αρχές τα πιο σημαντικά διεθνή κείμενα τα οποία εμπεριέχουν κανόνες κοινά αποδεκτούς όσον αφορά τους υδάτινους πόρους είναι οι Οδηγίες του Ελσίνκι 1966, το κείμενο που έχει εκδώσει το 1991 η International Law Commission του ΟΗΕ και η Διεθνής Σύμβαση, η οποία εκδόθηκε το 1997 και αφορά το Δίκαιο των εκτός Ναυσιπλοΐας Χρήσεων των Διεθνών Υδάτινων Πόρων (Σκαιδάς, 2011).

Ξεκινώντας με την Σύμβαση του Ελσίνκι η οποία αφορούσε τις Διασυνοριακές Υδάτινες Ροές και τις Διεθνείς Λίμνες, επιδίωξή της ήταν να δημιουργηθεί ένα πλαίσιο κανόνων Ήπιου Δικαίου (Soft Law) όσον αφορά το σύνολο των διασυνοριακών υδάτων, τόσο ως προς τα παρόχθια κράτη μέλη, όσο και μεταξύ των μη κρατών μελών της Σύμβασης. Η συγκεκριμένη συνθήκη επικεντρώθηκε σε προληπτικά μέτρα, στον έλεγχο και στον περιορισμό της ρύπανσης των υδάτων, στην διατύπωση του αιτήματος για την διατήρηση και την αποκατάσταση των οικοσυστημάτων. Για την επίτευξη των παραπάνω σκοπών τα κράτη έπρεπε να εφαρμόσουν το κατάλληλο κανονιστικό πλαίσιο τόσο σε επίπεδο νομικό, διοικητικό και οικονομικό, όσο και όσον αφορά την εφαρμογή τεχνικών μέτρων. Επίσης, η συγκεκριμένη σύμβαση ανέφερε ότι η διαχείριση των διασυνοριακών υδάτων έπρεπε να γίνεται με τρόπο ορθολογικό ο οποίος να υπηρετεί την οικολογία και την βιωσιμότητα.

Η Διεθνής Σύμβαση του 1997 η οποία αποτελείται από 37 άρθρα και ένα παράρτημα, αποσκοπούσε να κωδικοποιήσει και να αποσαφηνίσει το διεθνές δίκαιο των διασυνοριακών υδάτων, τη διασφάλιση χρήσης τους, την ανάπτυξη, τη διατήρηση, την διαχείριση και την προστασία τους, αλλά και την προώθηση ώστε να γίνεται καλύτερη και πιο βιώσιμη χρήση τους από το σύνολο των κρατών, είτε των πιο ισχυρών, είτε των πιο αδύνατων. Στόχος της σύμβασης ήταν να δοθεί η δυνατότητα διευθέτησης των διαδικασιών διαπραγμάτευσης ανάμεσα στα παρόχθια κράτη παρέχοντάς τους πρόσβαση⁶⁰ σε ένα γενικό πλαίσιο κανόνων τους οποίους κατά περίπτωση θα μπορούσαν να εφαρμόσουν (UN, 1997).

Μεταξύ άλλων η Σύμβαση ανέφερε τους όρους χρήσης για τους διασυνοριακούς υδάτινους πόρους, οι οποίοι σχετίζονται με την ικανοποίηση των άμεσων και ζωτικών αναγκών του ανθρώπου και κυρίως το νερό που είναι για πόση και για χρήση όσον αφορά την παραγωγή τροφής. Η

⁶⁰ Σύμφωνα με δεδομένα διεθνών οργανισμών 1 δισεκατομμύριο άνθρωποι παγκοσμίως δεν έχουν πρόσβαση σε κατάλληλες συνθήκες ανεφοδιασμού νερού, ενώ 2 δισεκατομμύρια δεν έχουν πρόσβαση σε κατάλληλες εγκαταστάσεις υγιεινής (World Health Organization and UNICEF, 2010).

συμπερίληψη της παραπάνω αναφοράς επιδιώκει να τεθεί ένα πλαίσιο όσον αφορά τις συγκρούσεις μεταξύ των παρόχθιων κρατών για τα διασυνοριακά ύδατα (UN, 1997).

Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί ότι τα τρία προαναφερόμενα κείμενα δεν έχουν δεσμευτική ισχύ, αλλά είναι προαιρετικά και δεν υποχρεούται κάποιο κράτος να τα εφαρμόσει. Έως σήμερα δεν υπάρχει ένα κοινά αποδεκτό και καθορισμένο νομικό πλαίσιο, το οποίο να εφαρμόζεται ομόφωνα και να λειτουργεί δεσμευτικά έναντι των ενεργειών των παρόχθιων κρατών. Συνήθως τα ανακύπτοντα ζητήματα αντιμετωπίζονται κατά περίπτωση στο πλαίσιο διμερών συμφωνιών και συμβάσεων, οι οποίες ως επί το πλείστον έχουν τοπική ισχύ και σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν διεθνές δίκαιο. Αυτό έχει σαν συνέπεια τα κράτη να ρυθμίζουν τις συμφωνίες τους όσον αφορά τους υδάτινους πόρους, είτε στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων, είτε μέσα από μονομερείς ενέργειες με σκοπό να εξυπηρετήσουν τα εθνικά τους συμφέροντα (Σκιαδάς, 2011).

Το ότι έως σήμερα δεν υπάρχει ένα διεθνές νομικό πλαίσιο για την επίλυση των ζητημάτων που ανακύπτουν όσον αφορά τους υδάτινους πόρους, οφείλεται καταρχήν στο γεγονός ότι δεν έχει προσδιοριστεί νομικά η έννοια «Διεθνής Υδάτινος Πόρος», ούτε έχει εφαρμοστεί ενιαία ο όρος αυτός, κάτι το οποίο θα επέφερε συνέπειες και όσον αφορά τις υποχρεώσεις των κρατών, εάν οι πόροι χαρακτηριστούν ως διεθνείς (Μάζης, 1996). Επίσης δεν έχει προσδιοριστεί νομικά η ποσοστιαία κυριαρχία την οποία θα έχει μία χώρα σε ένα ποτάμιο σύστημα, εφόσον αυτό έχει χαρακτηριστεί ως διεθνές. Καθώς επίσης δεν έχουν οροθετηθεί, ούτε προσδιοριστεί τα δικαιώματα των παρόχθιων κρατών και όλων των υπολοίπων.

5. Τα διακρατικά ποτάμια της Μέσης Ανατολής.

Έως και τον προηγούμενο αιώνα οι συμφωνίες ή οι συμβάσεις οι οποίες σχετίζονταν με ζητήματα διεθνών ποταμών στη Μέση Ανατολή είχαν ως συμβαλλόμενα μέρη είτε το κράτος της περιοχής και το ευρωπαϊκό κράτος το οποίο είχε το πρώτο υπό την κηδεμονία του, είτε μεταξύ ευρωπαϊκών δυνάμεων οι οποίες έλεγχαν συγκεκριμένες περιοχές της Μέσης Ανατολής. Παραδείγματος χάρη η Γαλλία και η Βρετανία όντας αποικιοκρατικές δυνάμεις, είχαν υπογράψει συμφωνίες για τους ποταμούς Τίγρη, Ευφράτη και Ιορδάνη. Επίσης, συμφωνία έχει συναφθεί και μεταξύ της Μ. Βρετανίας και της Αιγύπτου από το 1929, μέσω της οποίας καθορίστηκε η κατανομή των υδάτινων πόρων ανάμεσα στην Αίγυπτο και το στο βρετανικό προτεκτοράτο του Σουδάν.

Αντίστοιχα ανάμεσα στην Αίγυπτο και το Σουδάν υπογράφηκε το 1959 συμφωνία όσον αφορά τον Νείλο, όπου ο τελευταίος γίνεται αντιληπτός ως ενιαίο σύστημα, το οποίο μπορούν τα συμβαλλόμενα μέρη να διαμοιράζονται από κοινού, στο πλαίσιο της αμοιβαίας συμφωνίας που έχουν

υπογράψει. Επίσης, αξίζει να αναφερθεί η συμφωνία μεταξύ Ιράκ και Τουρκίας, η οποία υπογράφηκε το 1946, μέσω της οποίας τα συμβαλλόμενα μέρη αναγνωρίζουν την κοινή τους προσπάθεια, ώστε να διατηρηθεί επαρκής ποσότητα αλλά και ποιότητα του νερού του Τίγρη και του Ευφράτη (Soffer, 1999).

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι έχει συναφθεί μεγάλος αριθμός συμφωνιών όπως οι προαναφερόμενες, η περιοχή της Μέσης Ανατολής διακρίνεται από πληθώρα συγκρούσεων οι οποίες έχουν ως κύρια αιτία τη χρήση του εκάστοτε διακρατικού ποταμού. Μία από τις πιο πολύπλοκες και δυσεπίλυτες περιπτώσεις διαμάχης, αφορά την περίπτωση του ποταμού Ιορδάνη καθώς και τους παραποτάμους του καθώς στη συγκεκριμένη περιοχή υπάρχει μεγάλη ανάγκη υδάτινης ποσότητας σε σχέση με τις δυνατότητες του ποταμού. Η συγκεκριμένη διαμάχη καθώς και η επίλυσή της έχει άμεση σχέση με το γενικότερο πλαίσιο συγκρούσεων μεταξύ Αράβων και Ισραηλινών (Rogers & Lydon, 1994).

6. Ζητήματα που αντιμετωπίζει το Ισραήλ ως προς την εκμετάλλευση του νερού:

- Γίνεται υπεράντληση και χρησιμοποιείται μεγαλύτερη ποσότητα νερού σε σχέση με την επιτρεπόμενη, αν αναλογιστούμε ότι η ποσότητα νερού η οποία αντικαθίσταται μέσω της βροχής είναι πολύ λιγότερη
- Το νερό του Ισραήλ είναι χαμηλής ποιότητας και είναι επιτακτική ανάγκη η βελτίωση του. Βασικές αιτίες της υποβάθμισης της ποιότητας είναι η υπεράντληση, η μόλυνση του προκαλείται λόγω των απορριμμάτων των αποχετευτικών συστημάτων αλλά και των λημμάτων από τις βιομηχανίες, από τις διαρροές των καυσίμων, από τα λιπάσματα και τα ζιζανιοκτόνα τα οποία σχετίζονται με τις καλλιέργειες, μέσω των οποίων μολύνεται ο υδροφόρος ορίζοντας.
- Οι σχέσεις μεταξύ του Ισραήλ και των γειτόνων χαρακτηρίζονται από ένταση και εξάρτηση λόγω του νερού όσον αφορά τόσο τις παροντικές, όσο και τις μελλοντικές ανάγκες.
- Επιδιώκεται η εξεύρεση λύσεως με σκοπό την καλύτερη διαχείριση και ορθότερη λήψη αποφάσεων σε σχέση με το νερό.

7. πολιτικές του Ισραήλ όσον αφορά τους Υδάτινους Πόρους:

- ✓ Ελέγχει τα υψίπεδα του Γκολάν εφόσον τα απέσπασε από τη Συρία και πιο συγκεκριμένα τους ποταμούς Νταν και Μπανιάς.

- ✓ Μεταφέρει νερό μέσω αγωγών από τον ποταμό Ιορδάνη και ειδικότερα από τη λίμνη Κινερέτ. Η διαδικασία πραγματοποιείται μέσω του εθνικού μεταφορέα νερού⁶¹ που διαθέτει το Ισραήλ, ο οποίος είναι υπεύθυνος για την υδροδότηση του μεγαλύτερου τμήματος της χώρας, ιδίως της δυτικής πλευράς (Soffer, 1999).

61 Ο National Water Carrier –Εθνικός Μεταφορέας Νερού του Ισραήλ, ιδρύθηκε το 1964 αποτελώντας έναν ιδιαίτερα καινοτόμο και πρωτοπόρο οργανισμό για εκείνη την εποχή στην περιοχή. Στόχος του συγκεκριμένου οργανισμού είναι η μεταφορά νερού σε πολλές περιοχές του Ισραήλ με απώτερο σκοπό την υδροδότηση τόσο των οικισμών, όσο και των βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Μέσω του συγκεκριμένου οργανισμού παρεμβαίνει γεωστρατηγικά το Ισραήλ κάτι το οποίο αποδεικνύεται από το γεγονός ότι τόσο οι εγκαταστάσεις, όσο και οι αγωγοί του βρίσκονται κάτω από την επιτήρηση και την προστασία των Ισραηλιτών στρατιωτών (Σκιαδάς, 2011).

Βιβλιογραφία

Λεξικά-εγκυκλοπαίδειες

Cambridge Dictionary of Philosophy, (1999 [1995]). Robert Audi (γεν. επ.), New York: Cambridge University Press.

Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology, (2002 [1996]) Alan Barnard & Jonathan Spencer (επ.), London & New York: Routledge.

The Dictionary of Anthropology (1998), Thomas Barfield (επιμ.), London: Wiley-Blackwell.

Χρηστικό Λεξικό της Νεοελληνικής Γλώσσας της Ακαδημίας Αθηνών (2014), γενική επ. Χριστόφορος Χαραλαμπίδης, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο.

α) Ελληνική

Ajchenbaum, Y. (2002). *Ισραήλ Παλαιστίνη, Μία Γη για δύο Έθνη, 1948-2002*, Αθήνα: Μελάσι.

Αλάτρας, Ν. (2009). *Παλαιστίνη αιτίες και μύθοι, Η σύγκρουση στη Μέση Ανατολή από το 1917*. Αθήνα: ΚΨΜ.

Amos, O. (1997), *Η Παλαιστίνη, το Ισραήλ και η Ειρήνη*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Appadurai, A. (2014), *Νεωτερικότητα χωρίς σύνορα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Γκέφου-Μαδιανού, Δ. (2003). (επιμ.), *Εαυτός κα Άλλος: Εννοιολογικές Ταυτότητες και Πρακτικές στην Ελλάδα και την Κύπρο*, Αθήνα: Gutenberg.

Eriksen, Th. H. (2007). *Μικροί Τόποι, Μεγάλα Ζητήματα: Μία Εισαγωγή στην Κοινωνική και Πολιτισμική Ανθρωπολογία*, Αθήνα: Κριτική.

Gellner, E. (2006). *Μουσουλμανική Κοινωνία*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Gledhill, J. (2013). *Οι Μεταμφιέσεις της Εξουσίας. Ανθρωπολογικές οπτικές για την πολιτική*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Goldschmidt, A. (2016). *Η Ιστορία της Μέσης Ανατολής*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Ηρακλειδής, Α. (1991). *Η Αραβοϊσραηλινή Αντιπαράθεση, Η προβληματική της ειρηνικής επίλυσης*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Ηρακλειδής, Α. (2015). *Συμπληρωματικές Πανεπιστημιακές Παραδόσεις στο Μάθημα Ανάλυση Επίλυση Συγκρούσεων*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ιωσηφίδης, Θ. (2006). *Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα: Μεθοδολογικές Προσεγγίσεις και Ανάλυση Δεδομένων*, Αθήνα: Κριτική.

Καλαφάτη - Μιχαηλάκη Αι. (2015). Πολιτικο-οικονομικές και πολιτισμικο-θρησκευτικές πλαισιώσεις και συγκρουσιακές αιτιάσεις ανάπτυξης της Ισλαμικής Τρομοκρατίας. Το εγκληματολογικό ενδιαφέρον, (Διπλωματική Εργασία). Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα.

Κουσκουβέλης, Η. (2004). *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Ποιότητα.

Laburthe-Tolra, P., Warnier, J-P. (2003). *Εθνολογία – Ανθρωπολογία*, Αθήνα: Κριτική 2003.

Μάζης, Ι. (1996). *Γεωπολιτική των Υδάτων στη Μέση Ανατολή*, Αθήνα: Τροχαλία.

Μπαρτσιδής, Μ. & Τσιμπιρίου, Φ. (2014) «Για την Επιστροφή της “Πολιτικής Ηθικής”. Παγκοσμιοτοπικά κινήματα Αξιοπρέπειας», στο ΘΕΣΕΙΣ, τεύχος 126, 2014, σσ. 43-74.

Μπότση, Μ. (1999). *Ζητήματα Ασφαλείας στη Νέα Τάξη Πραγμάτων*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Ντόκος, Θ. (2010). *Στρατηγικό Αλφαβητάρι Αραβοϊσραηλινής Διένεξης*. Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής

Σακκάς, Γ. (2005). *Το Παλαιστινιακό , Ο Σιωνισμός, οι Άραβες και ο Διεθνής Παράγοντας, 1882-1948*. Αθήνα: Πατάκη.

Σκιαδάς, Π. (2011). *Η Σχεδίαση των Υδάτινων Πόρων με την Εξωτερική Πολιτική στη Μέση Ανατολή*. Αθήνα: Gutenberg.

Σειρηνίδου, Β. (2012). «Πέρα από τη Θάλασσα. Η Μεσόγειος ως Διανοητική Κατηγορία», στο *Διαχρονία. Πόλη και Ύπαιθρος στη Μεσόγειο*, Περίοδος Γ', Παράρτημα αρ. 2 (Δεκ 2012), σσ. 17-27.

Σταμάτη, Λ. (1999). Πόλεμος για το Νερό. *Τα Νέα*.

Tanya, R. (2002). *Ισραήλ/Παλαιστίνη, Πώς να δώσουμε τέλος στον πόλεμο του 1948*, Αθήνα: Πατάκη.

Τσιμπιρίου, Φ. (2016). «Πέραν και Ταξίμ, Ταρλάμπασι και Γκεζί: Αμφίσημοι χώροι, εξευγενισμός και κινηματική δράση στην καρδιά της Πόλης» στο *Πολιτισμός και Χώρος στα Βαλκάνια. 17ος-20ος αιώνα*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 365-382.

Todorov, T. (2009). *Ο φόβος των βαρβάρων: πέρα από τη σύγκρουση των πολιτισμών*, Αθήνα: Πόλις.

β) Ξενόγλωσση

Abbott, P.L. (2004). *Natural Disasters*. New York: McGraw-Hill Companies.

Acampora-Davies, Ch. (επιμ.), “*In Nietzsche's 'On the Genealogy of Morals': Critical Essays*, Oxford: Rowman & Littlefield, 2006.

Altorki, S. (2015). “Structure/Agency and the Anthropology of the Middle East”, στο Soraya Altorki (επ.), *A Companion to the Anthropology of the Middle East*, (2015) , West Sussex: Wiley & Blackwell, 40-71.

Asad, T. (ed.) (1993 [1982]), *Genealogies of Religion; Discipline and Reasons of Power in Christianity and Islam*, Baltimore: The John Hopkins University Press, σσ. 27-54.

Balibar, E. & Wallerstein, Imm. (1991 [1988]), *Race, Nation, Class Ambiguous Identities*, London, New York: Verso.

Bhabha, H., (1994). *The Location of Culture*, London; New York: Routledge.

Beschorner, N. (1992). *Water and Instability in the Middle East*. London Brassey's.

Blumer, H. (1958). Race Prejudice as a Sense of Group Position. *Pacific Sociological Review*, Vol. 1, 3-7.

Blumi, I. (2018). *Destroying Yemen: What chaos in Arabia tells us about the world*, Oakland: University of California Press.

Bowman, G. (2007). Israel's wall and the logic of Encystation: Sovereign Exception or Wild Sovereignty? *Focaal*, 50: 127–139.

Cattan, H. (1988). *The Palestine Question*. London: Croom Helm.

Chakrabarty, D. (2002). *Habitations of Modernity. Essays in the Wake of Subaltern Studies*, London: University of Chicago.

Coastal Municipality Water Utility. (2015). Internal reports; Palestinian Water Authority.

Cohen, A. (2009). *Kant and the Human Sciences: Biology, Anthropology and History*, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan

Cohen, C. (1991). *The Politics of Planting: Israel- Palestinian Competition for Control of Land in the Jerusalem Periphery*, *Geographical Review*. Chicago: University Of Chicago Press

Conca, K. & Dabelko G. (2002). The problems and possibilities of environmental peacemaking. In: Conca K and Dabelko G (eds) *Environmental peacemaking*. (pp. 220-223). John Hopkins University Press: Baltimore.

Declaration of Principles (Oslo I). (1993) Annex III, United Nations.

De Chatel, F. (2002) *Drops of Faith: Water in Islam*, διαθέσιμο στο archive.islamonline.net, τελευταία πρόσβαση 15 Νοεμβρίου 2018

Durkheim, É. (1995). *The elementary Forms of Religious Life*, New York: Free Press.

Durkheim, É. (1951 [1897]). *Suicide: A Study in Sociology*, New York: The Free Press.

Eco Peace Middle East, (2018). *Israel Water Diplomacy and National Security Concerns*. Tel Aviv, Israel.

Emergency Services, Red Crescent, (2015). *Data analysis*. Jerusalem.

Foucault, M. (1995 [1975]). *Discipline and punish. The birth of prison*, New York: Vintage Books. Fritz, C. E. (1996). *Disasters and mental health: therapeutic principles drawn from disaster studies*. Newark (DE): Disaster Research Center.

Fröhlich, C. 2010). *Der israelisch-palästinensischeWasserkonflikt: DiskursanalytischeBetrachtungen*, Wiesbaden: VS-Verlag.

- Gaventa, J.** (2003). *Power after Lukes: a review of the literature*. Brighton, Institute of Development Studies.
- Geertz, C.** (2004 [1970]). «Religion as a culture system», στο Michael Banton *Anthropological Approches to the study of Religion*, Routledge.
- Gelvin, J.** (2011). *The Modern Middle East. A History*, New York: Oxford University Press.
- Gerber, H.** (2003). “Zionism, Orientalism, and the Palestinians” στο Journal of Palestine Studies, Τομ. 33, Αρ. 1 (Φθῶ. 2003), σσ. 23-41.
- Gregory, Derek & Pred, Allan** (επιμ.), (2007). *Violent Geographies. Fear, Terror and Political Violence*, London, New York: Routledge.
- Green, S.** (1984). *Taking Sides: America’s Secret Relations with a Militant Israel*. New York: William Morrow.
- Grey, D. & Sadoff, C.** (2007). “Sink or Swim? Water security for growth and development”. *Water Policy* Vol. 9 (6): 545-571.
- Gvirtzman, H., Oz, I., Shalev, E. Yechieli, Y. Gavrieli, I.** (2014). Flow dynamics and salt transport in a coastal aquifer driven by a stratified saltwater body, *Journal of Hydrology*, 511: 665-674.
- Harari, Y. N.** (2014). *Sapiens. A Brief History of Humankind*, Canada: Signal McClelland & Stewart.
- Hourani, A.** (1991). *A History of the Arab peoples*, Cambridge, Mass.: Belknap Press (Harvard University Press).
- Huntington, S. P.** (2011 [1996]). *The Clash of civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Simon & Schuster, NY, 2011.
- Joseph, S.** (2015). “Theory and Thematics in the Anthropology of the Middle East” στο Soraya Altorki (επ.), *A Companion to the Anthropology of the Middle East*, (2015), West Sussex: Wiley & Blackwell, 15-39.
- Kandiyoti, D.** (2015). “Enduring Concerns, Resilient Tropes, and New Departures: Reading the Companion” στο Soraya Altorki (επ.), *A Companion to the Anthropology of the Middle East*, (2015), West Sussex: Wiley & Blackwell, 3-14.
- Kliot, N.** (1994). *Water Resources and Conflict in the Middle East*, London: Routledge.
- Kumaraswamy, P. R.** (2006). “Who Am I: The Identity Crisis in the Middle East”, στο *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 10, No. 1 (March 2006).
- Lipchin C.** (2007) Water, agriculture and zionsim: exploring the interface between policy and ideology. In: Lipchin C, Pallant E, Saranga D, et al. (eds) *Integrated water resources management and security in the Middle East*. Dordrecht: Springer, 251-268.
- Lockwood, C.** (2015). “Water in Judeo-Christian and Islam traditions” στο Giakoumis K., *Water in Arts and Crafts in Berat Region 4th Century B.C. to 19th Century A.D.*, Tirana: Gentgrafik.
- Mamdani, M.** (1996). *Citizen and Subject. Contemporary Africa and the Legacy of the Late Colonialism*, Princeton-New Jersey: Princeton University Press.

Marcus, G. E. (1995). “Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography”, στο Annual Review of Anthropology, τομ. 24 (1995), σσ. 95-117.

Mearsheimer, J. (2009). *Η τραγωδία της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*» Αθήνα : Εκδ. Ποιότητα.

Mitchell, Ti. (2002). *Rule of Experts: Egypt, Techno-Politics, Modernity*, California: University of California Press.

Moore, D. & Guy, A. (2012) The Israeli–Palestinian conflict: the sociohistorical context and the identities it creates. In: Landis D and Albert R (eds) *Handbook of ethnic conflict: international perspectives*. New York: Springer, 199-240.

Morris, M. (1997). *Water and Conflict in the Middle East. Conflict and Terrorism*, Jan.- Mar., 1997 :3-10.

Morris, B. (1989). *The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947–1949* Cambridge: Cambridge University Press.

Rosenfeld, M. (2004). *Confronting the Occupation: Work, Education, and Political Activism of Palestinian Families in a Refugee Camp*,

Rogers P. & Lydon, P. (1994). *Water in the Arab World*.Cambridge : Harvard University Press.

Rouyer AR. (1996). Zionism and water: influences on Israel’s future water policy during the prestate period. *Arab Studies Quarterly* 18: 25-47.

Rouyer, A. (2000). *Turning Water into Politics*. New York: St. Martin’s Press.

Said, E. (1978). *Orientalism*, New York: Vintage Books.

Schwartzstein, P. (2016). *Inside the Syrian Dust Bowl*. ForeignPolicy, September 2016.

Selby J. (2013) Cooperation, domination and colonisation: the Israeli-Palestinian joint water committee. *Water Alternatives* 6: 1-24.

Shomar, B., et al. (2006). Occurrence of pesticides in groundwater and topsoil of the Gaza Strip. *Water, Air, & Soil Pollution*, 171(1-4): 237-251.

Soffer, A. (1999). *A Rivers of Fire the Conflict over Water in the Middle East*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, INC.

Spivak, G. C. (1988). *Can the Subaltern Speak?*, Basingstoke: Macmillian.

Stein, K. W. (1991). “A Historiographic Review of Literature on the Origins of the Arab-Israeli Conflict”, στο The American Historical Review, Vol. 96, No. 5 (Δεκ., 1991), σσ. 1450-1465.

Swedenburg, T. (1989). “Occupational Hazards: Palestine Ethnography”, στο Cultural Anthropology, Τομ. 4, Αρ. 3 (Αυγ. 1989), Wiley (American Anthropological Association), σσ. 265-272.

Tamari, S. (2009). *Mountain against the sea. Essays on Palestinian Society and Culture*, California: University of California Press.

Tamari, S. (2000) “Jerusalem’s Ottoman Modernity: The Times and Lives of Wasif Jawhariyyeh.” Jerusalem Quarterly File 9 (2000): 5-34.

Turner, V., (1977) [1969] *The Ritual Process: Structure Anti-Structure*. New York, Cornell Paperbacks.

Quentin, W., Q. Livenari, A. Joseph, G. Bounoux N. (eds.) (2014). *Climate Change and Migration: Evidence from the Middle East and North Africa*. Washington: The World Bank.

Waltz, K., (2011). *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*. (Μτφ. Κολιοπούλου), Αθήνα : Ποιότητα

Wegerich, K. & Warner, J. (2010). *The Politics of Water a Survey*. New York: Routledge.

William, B. & Quandt, W. (1988). *The Middle East, ten years after Camp David*, Αθήνα : Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών .

Yoffe, S., Wolf, A. T. & Giordano, M. (2003). Conflict and Cooperation Over International Freshwater Resources: Indicators of Basins at Risk. *JAWRA Journal of the American Water Resources Association*, 39: 1109–1126.

Zertal, I. (2005). *Israel's Holocaust and the Politics of Nationhood*, Cambridge: Cambridge University Press.

γ) Διαδικτυακή

Akram, F. & Cheslow, D. (2016). Gaza sewage poisoning Strip's residents, threatening Israel. *The Times of Israel*, Ανακτήθηκε 10 Απριλίου, 2018, από http://www.timesofisrael.com/gaza-sewage-poisoning-strips-residents-threatening-israel/?fb_comment_id=1013048355397401_1013087812060122#f31f9eae77245cc.

Amnesty International (2012). Ανακτήθηκε 10 Απριλίου, 2018, <http://www.amnestyusa.org/our-work/countries/middle-east-and-north-africa/israeland-occupied-palestinian-territories>

Applied Research Institute, Jerusalem. Water Resources Management. (2015). Ανακτήθηκε 22 Ιουνίου, 2018, από <https://www.juancole.com/2016/05/controls-historical-palestine.html>

Bannura, S. (2016). PCBS “Israel Controls More than 85% of the Land of Historical Palestine”. Ανακτήθηκε 23 Απριλίου, 2018, από <https://www.juancole.com/2016/05/controls-historical-palestine.html>

Bak, O. (2017). *Lawmakers from NATO allies warn on risks from Middle East water shortages, climate change*. NATO- Parliamentary Assembly.

Bar I. & Stang, G. (2016). Water and insecurity in the Levant,” European Union Institute for Security Studies (EUISS). Ανακτήθηκε 13 Ιουνίου, 2018, από https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Brief_15_Water_in_the_Levant.pdf

Battat, M. L. Erekat, D. M. Lampietti, J. A. De Hartog, A. H. Michaels, S. D. (2012). The grain chain: food security and managing wheat imports in Arab countries (English). Washington, DC: World Bank. Ανακτήθηκε 13 Ιουνίου, 2018, από <http://documents.worldbank.org/curated/en/172941468299064537/The-grain-chain-food-security-and-managing-wheat-imports-in-Arab-countries>

Beinin, J. & Hajjar, L. (2014). Palestine, Israel and the Arab-Israeli Conflict, Middle East Research & Information Project. Ανακτήθηκε 22 Ιουνίου, 2018, από [http://www.merip.org/sites/default/files/Primer_on_PalestineIsrael\(MERIP_February2014\)final.pdf](http://www.merip.org/sites/default/files/Primer_on_PalestineIsrael(MERIP_February2014)final.pdf)

Maura Finkelstein May 10, 2019

Brooks D. & Trottier, J. (2010). An Agreement to share water between Israelis and Palestinians, Eco Peace Middle East. Ανακτήθηκε 22 Ιουνίου, 2018, από [http://ecopeaceme.org/uploads/12911407811~%5E\\$%5E~Model_Water_Agreement_Full.pdf](http://ecopeaceme.org/uploads/12911407811~%5E$%5E~Model_Water_Agreement_Full.pdf)

Corradin, C. (2016) Israel: Water as a tool to nominate Palestinians. Ανακτήθηκε 12 Ιουνίου, 2018, από <https://www.aljazeera.com/news/2016/06/israel-water-tool-dominate-palestinians-160619062531348.html>

De Châtel, F. (2010). *Drops of Faith: Water in Islam*. Ανακτήθηκε 15 Νοεμβρίου, 2018 <https://archive.islamonline.net/?p=17504>

Enav-Weintraub, Yarden B. (2008). “(Un)Settling the West Bank of Israel/Palestine: the anthropology of citizenship in “no man’s land” στο Anthropology Matters Journal 2008, τομ. 10. Ανακτήθηκε 15 Μαΐου, 2019 <http://links.anthropologymatters>

Eyal Sivan (2010) *Jaffa, The Orange's Clockwork. Israel, France*: Osnat Trabelsi for Trabelsi Productions, Arik Bernstein for Alma Films

European Parliamentary Research Service, (2016). Water in the Israel – Palestinian Conflict. Ανακτήθηκε 11 Ιουνίου, 2018, από [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI\(2016\)573916](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_BRI(2016)573916)

European Council, (2008). Climate Change and International Security: Paper from the High Representative and the European Commission to the European Council. Ανακτήθηκε 11 Ιουνίου, 2018, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/99387.pdf

FAO, (2014). AQUASTAT database. “ Freshwater Availability- Precipitation and Internal Renewable Water Recourses (IRWR) (Food and Agriculture Organization of the United Nations. Ανακτήθηκε 21 Ιουνίου, 2018, από http://www.fao.org/nr/water/aquastat/tables/WorldData-IRWR_eng.pdf

Finkelstein Maura (2019) What is a Classroom For? Teaching the Anthropology of Palestine. Ανακτήθηκε 15 Μαΐου, 2019 από <https://culanth.org/fieldsights/what-is-a-classroom-for-teaching-the-anthropology-of-palestine?fbclid=IwAR1WmAdT5xS3GuV2RthqWzPoV6ChizaiGDsm1gk3vYqWuu4I3gxAYrvMDk>

Food and Agriculture Organization of the United Nations, (2015). Ανακτήθηκε 15 Ιουνίου, 2018, <http://www.fao.org/news/archive/news-by-date/2015/en/>

GISHA: Hand on the Switch, (2017). Ανακτήθηκε 15 Ιουνίου, 2018, <http://gisha.org/en/blog/2017/01/26/hand-on-the-switch/>

Greenpeace, (2010). *Το Πρόβλημα*. Ανακτήθηκε 18 Ιουνίου, 2018, https://www.greenpeace.org/archive-greece/el/campaigns/climatechange/to_provlima/

“Water security for growth and development.” Water Policy 9, no. 6 (2007) 545-571

Habermas, Jurgen (1964). “The public Sphere: An Encyclopedia Article”, στο Jurgen Habermas, Sara Lennox & Frank Lennox New German Critique, No. 3 (Autumn, 1974), σσ. 49-55. Στο Ανακτήθηκε 20 Μαΐου, 2019, <http://links.jstor.org/sici?sici=0094-033%28197423%290%3A3%3C49%3ATPSAEA%3E2.0.CO%3B2-Z>

Haddadin, Munther J. (2002) “Water in the Middle East Peace Process”, στο The Geographical Journal, Τομ. 168, Αρ. 4, Water Wars? Geographical Perspectives (Δεκ., 2002), Wiley (on behalf of The Royal Geographical Society), σσ. 324-340. Ανακτήθηκε 20 Σεπτεμβρίου, 2018, <https://www.jstor.org/stable/3451475>

Hilles, A.H., Al Hindi, A.I., & Abu Safieh, Y.A. (2014). Assessment of parasitic pollution in the coastal seawater of Gaza city. Journal of Environmental Health Science and Engineering, 12 (26). Ανακτήθηκε 25 Ιουνίου, 2018, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3924707/>

Israel Ministry of Foreign Affairs (2016) PM Netanyahu’s statement at his press conference in Rome. Ανακτήθηκε 22 Ιουνίου, 2018, <http://www.pmo.gov.il/English/MediaCenter/Speeches/Pages/speechTurkeytreaty270616.aspx>

Joyce, T. (2016). The Palestinian farmers battling border restrictions and lack of water. Ανακτήθηκε 25 Ιουνίου, 2018, <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2016/apr/12/fruit-veg-exports-palestine-farmer-conflict-broken-supply-chain-west-bank>

Πρώτο Θέμα (2018). Η Μέση Ανατολή θα στερέψει από νερό στα επόμενα 25 χρόνια, (2015). Ανακτήθηκε 25 Ιουνίου, 2018, <https://www.protothema.gr/world/article/503818/h-mesi-anatoli-tha-xemeinei-apo-nero-sta-epomena-25-hronia/>

Health Cluster in the **OPT**. Gaza Strip, Joint health sector assessment report. (2014). Ανακτήθηκε 25 Ιουνίου, 2018, http://www.emro.who.int/images/stories/palestine/documents/Joint_Health_Sector_Assessment_Report_Gaza_Sept_2014-final.pdf

International Crisis Group (2008). Round Two in Gaza. Middle East Briefing N 24, Gaza city/Ramallah/Brussels. Ανακτήθηκε 22 Ιουνίου, 2018, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/israelpalestine/round-two-gaza>

Intelligence Community Assessment ICA (2012). Ανακτήθηκε 17 Απριλίου, 2018, <https://fas.org/irp/nic/water.pdf>

- Khoury, J.** (2017). Thousands Protest Electricity Cuts in Gaza Strip, Clash With Hamas Forces. *Haaretz*, Ανακτήθηκε 22 Ιουνίου, 2018, <https://www.haaretz.com/middle-east-news/palestinians/.premium-thousands-protest-electricity-cuts-in-gaza-strip-clash-with-hamas-forces-1.5485346>
- Kramer, A.** (2008). Regional Water Cooperation and Peacebuilding in the Middle East. Ανακτήθηκε 8 Ιουλίου, 2018, <https://www.adelphi.de/en/publication/regional-water-cooperation-and-peacebuilding-middle-east-0>
- Liliana, M.** (2011). Water Governance Key Approaches : An Analytical Framework. Ανακτήθηκε 22 Ιουνίου, 2018 http://sgpwe.izt.uam.mx/files/users/uami/citla/Lecturas_Temas_selecto_IV_AGUA/Chance2Sustain_-_Literature_Review_No.4_-_Water_Governance_Key_Approaches_An_Analytical_Framework1.pdf
- Maddocks, A., Young S. & Reig, P.** (2015). *Ranking the World's Most Water – Stressed Countries in 2040*. World Resources Institute. Ανακτήθηκε 8 Ιουλίου, 2018, <http://www.wri.org/blog/2015/08/ranking-world's-most-water-stressed-countries-2040>
- Moser, S.** (2010). Communicating climate change: history, challenges, process and future directions. Ανακτήθηκε 8 Ιουλίου, 2018, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/wcc.11>
- Omer, M.** (2016). Disasters water: Gazans for thirsty as sewage and population poison wells. Ανακτήθηκε 8 Ιουλίου, 2018, <http://www.middleeasteye.net/news/gaza-water-shortage-841243299>
- Palestinian Central Bureau of Statistics,** (2013). Establishments Census Atlas of Palestine 2012. Ανακτήθηκε 12 Αυγούστου, 2018, <http://www.pcbs.gov.ps/default.aspx>
- Palestinian Centre for Human Rights (PCHR)** (2017). Press Release, “Military Courts Issues 7 Death Sentences in Gaza in One Day”. Ανακτήθηκε 12 Αυγούστου, 2018, <http://imemc.org/article/pchr-military-courts-issues-7-death-sentences-in-gaza-in-one-day/>
- Reiter Y.** (2010). Jerusalem Institute for Israel Studies – *Study no. 406 – Barriers to Peace in the Israeli-Palestinian Conflict*. Ανακτήθηκε 13 Αυγούστου, 2018, http://www.kas.de/wf/doc/kas_22213-1522-2-30.pdf?110316110504
- Rothchild, A.** (2016). *Climate Justice and Palestine: the New Intersectionality*. Ανακτήθηκε 13 Αυγούστου, 2018, <https://www.counterpunch.org/2016/02/19/climate-justice-and-palestine-the-new-intersectionality/>
- Saleh el Namey, I.** (2016). Water pollution Reaches catastrophic levels in Gaza Ανακτήθηκε 13 Αυγούστου, 2018, <https://electronicintifada.net/content/water-pollution-reaches-catastrophic-levels-gaza/16616>
- Staff, T.** (2017). Israel warns of snowballing humanitarian crisis in Gaza”, *The Times of Israel*. Ανακτήθηκε 1 Αυγούστου, 2018 <https://www.timesofisrael.com/israel-warns-of-snowballing-humanitarian-crisis-in-gaza/>

The Israeli-Palestinian Interim Agreement on the West Bank and Gaza Strip (1995). Ανακτήθηκε 1 Αυγούστου, 2018, <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/the%20israeli-palestinian%20interim%20agreement.aspx>

Sharon U. & Lazaroff, T. (2017). Gaza sewage forces shutdown of Israeli beach, *The Jerusalem Post*. Ανακτήθηκε 1 Αυγούστου, 2018, <https://www.jpost.com/Israel-News/Gaza-sewage-crises-Israeli-Beach-closed-as-a-new-pipeline-is-considered-498897>

UN Women - UN OCHA (2015). Needs of women and girls in humanitarian action in Gaza: Gender Alert for the 2016 Response Plan. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2018, <http://www.unrwa.es/EBDHsevilla2015/wp-content/uploads/2015/11/UNW-OCHA-Gender-Alert-Gaza.pdf>

UN Women (2014). Building Ties: Towards Integrated Strategies & Policies for Empowering Palestinian Women. Ανακτήθηκε 7 Αυγούστου, 2018, <http://palestine.unwomen.org/en/digital-library/publications/2014/6/building-ties>

UNFPA (2014). Rapid Assessment Report: Effects of the Gaza Crisis on Youth. Ανακτήθηκε 7 Αυγούστου, 2018, http://palestine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Rapid%20Assessment%20Effects%20of%20the%20Gaza%20Crisis%20on%20Youth%20English%20version_1.pdf

Unicef, (2015). *Water, Sanitation and Hygiene*. Year in Review. Unisef.

United Nations (UN) (1967). S/RES/242 (1967) of 22 November 1967. Ανακτήθηκε 1 Αυγούστου, 2018, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7D35E1F729DF491C85256EE700686136>

United Nations (1977). Report of the United Nations World Conference. Mar de la Plata : United Nations.

United Nations (1997) Membership of Principals United Nations Organs in 1997 General Assembly. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2018, <https://www.un.org/press/en/1997/19970102.org1230.html>

United Nations (2015) United Nations Sustainable Development Summit 2015. Ανακτήθηκε 4 Αυγούστου, 2018, <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/summit>.

United Nations (2008). *The Question of Palestine and the United Nations*. New York: United Nations. Ανακτήθηκε 8 Αυγούστου, 2018,; <https://unispal.un.org/pdfs/DPI2499.pdf>.

United Nations (1012). Country Team in the occupied Palestinian territory, Gaza in 2020. Ανακτήθηκε 8 Αυγούστου, <https://www.unrwa.org/userfiles/file/publications/gaza/Gaza%20in%202020.pdf>.

United Nations, (2017) *Gaza Ten Years Later*. Ανακτήθηκε 5 Αυγούστου, https://unsco.unmissions.org/sites/default/files/gaza_10_years_later_-_11_july_2017.pdf.

U.S. Government Global Water Strategy- USAID, (2017). Ανακτήθηκε 5 Αυγούστου, https://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1865/Global_Water_Strategy_2017_final_508v2.pdf.

World Bank Groyp (2007). Making the Most of Scarcity: Accountability for Better Water Management Results in the Middle East and North Africa,” MENA Development Report, Washington: The World Bank.

Ανακτήθηκε

5

Αυγούστου,

http://siteresources.worldbank.org/INTMNAREGTOPWATRES/Resources/Making_the_Most_of_Scarcity.pdf

WHO/UNICEF, (2015). Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation. Palestine Country file. Palestine: estimates on the use of water sources and sanitation facilities.

Ανακτήθηκε

11

Ιουνίου

2018,

https://washdata.org/documents/?tx_displaycontroller%5Bregion%5D=&tx_displaycontroller%5Bsearch_word%5D=Palastine&tx_displaycontroller%5Btype%5D=country_files

Ministry of Health, State of Palestine (2015). Palestinian Water Authority Internal reports. Ανακτήθηκε 11 Ιουνίου 2018, <https://unispal.un.org/pdfs/WHOEMOPT006E.pdf>

WorldBank, (2014). West Bank and Gaza, Investment Climate Assessment: Fragmentation and Uncertainty. Ανακτήθηκε 11 Ιουνίου 2018

<http://documents.worldbank.org/curated/en/249591468142766989/pdf/AUS21220REVISE0A0REPORT0SEPT0902014.pdf>

The World Bank, (2016). The World Bank Annual Report. Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2018, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/24985>

World Health Organization and UNICEF (2010). Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2018, <https://www.unicef.org/media/files/JMP-2010Final.pdf>

World Health Assembly Decision WHA68 (8). (2015). Health conditions in the occupied Palestinian territory, including east Jerusalem, and in the occupied Syrian Golan. Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2018, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/FA396F23D225F4A785257E490072854F>

World Report (2014) Israel and Palestine, Events of 2013, Human Rights Watch. Ανακτήθηκε 28 Ιουνίου 2018, <https://www.hrw.org/world-report/2014/country-chapters/israel/palestine>

Orlove, Ben & Caton, Steven C. (2010). “Water Sustainability: Anthropological Approaches and Prospects”, στο Annual Review of Anthropology, Vol. 39 (2010), pp. 401-415, <https://www.jstor.org/stable/25735119>, τελευταία πρόσβαση 18 Μαρτίου 2019.

Zureik, Elia (2001). “Constructing Palestine through Surveillance Practices”, in British Journal of Middle Eastern Studies, 28 (2), 205-227. Στο: <https://www.jstor.org/stable/826125>, πρόσβαση 20 Σεπτεμβρίου 2018.

Videociting

Gregory, D. (2010, 13 Ιουλ.). Prof. Derek Gregory, Geography. Ανακτήθηκε 25 Ιουνίου, 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=9b9T267ItoM>

Checkpoint, σκηνοθ.: Yoav Shamir (2003), στο <https://www.youtube.com/watch?v=m3Jc7SCGkis>.

Jaffa, The Orange's Clockwork (2010) **Eyal Sivan**. Israel, France: Osnat Trabelsi for Trabelsi Productions, Arik Bernstein for Alma Films

Said, Edward “*The myth of the clash of the civilization*”, Διαθέσιμο στο: <https://www.youtube.com/watch?v=aPS-pONiEG8>, Ανακτήθηκε 25 Οκτωβρίου 2018.

